

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАҲБАР КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ-МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

СОЛИҚЛАР ВА СОЛИҚҚА ТОРТИШ

ЙЎНАЛИШИ

**«СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ ДОЛЗАРБ
МАСАЛАЛАРИ»**

МОДУЛИ БЎЙИЧА

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2018

Мазкур ўқув-услубий мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 201__ йил _____ - сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчи: ТДИУ катта ўқитувчиси Азизов О.М.

Такризчи: ТДИУ и.ф.н. доц.Х.Қурбонов

Ўқув -услубий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 201__йил _____даги ____ -сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. Ишчи дастур	4
II. Модулни ўқитишда фойдаланиладиган интерфаол таълим методлари.	11
III. Назарий материаллар.....	16
IV. Амалий машғулот материаллари.....	84
V. Кейслар банки	137
VI. Мустақил таълим мавзулари	139
VII. Глоссарий.....	153
VIII. Адабиётлар рўйхати	155

ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Мазкур ишчи дастур Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сон Фармонидаги устувор йўналишлар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг ўтган йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ги ПФ-4947-сонли Фармонлари, 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги ПҚ-2909-сонли қароридаги устувор йўналишлар ва вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у замонавий талаблар асосида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг мазмунини такомиллаштириш ҳамда олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касбий компетентлигини мунтазам ошириб боришни мақсад қилади¹.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига кенг татбиқ этиш, чет тилларини интенсив ўзлаштириш даражасини ошириш ҳисобига уларнинг касб маҳоратини, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, олий таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришни тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг махсус фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар ўзгартирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Солиқлар ва солиққа тортиш” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш механизмларини яратиш;

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПҚ-2909-сонли Қарори. Халқ сўзи газетаси 2017 йил 21 апрел.

замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;

педагог кадрлар томонидан замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали ўзлаштирилишини таъминлаш;

махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;

“Солиққа тортишнинг долзарб масалалари” модулида қайта тайёрлаш ва малака ошириш жараёнларининг фан ва ишлаб чиқариш билан интеграциясини таъминлаш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникма, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Солиққа тортишнинг долзарб масалалари” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Ўзбекистон Республикасида солиқ сиёсати, унинг яқин истиқболдаги вазифалари ва стратегик йўналишларини ретроспектив ва перспектив баҳолаш;

Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили, ўзгариш тенденцияларини ишлаб чиқиш.

Республикада солиқ маъмурчилигини такомиллаштириш ҳамда амалда қўллаш самарадорлигини ошириш йўллари ишлаб чиқиш;

Давлат солиқ қўмитаси томонидан солиқ тўловчиларга тақдим этилган интерактив хизматлардан амалда фойдаланиш;

иқтисодиёт соҳасидаги кадрлар тайёрлаш тизимида хорижий мамлакатларнинг илғор тажрибаларини қўллаш;

давлат солиқ хизмати органларида фойдаланилаётган дастурий маҳсуллардан фойдаланиш ҳамда уларни кенг жамоатчиликка тушунтириш;

мамлакат солиқ тизимида оид янгиликлар, долзарб масалаларни инновацион технологиялардан фойдаланган ҳолда уларни ўқув жараёнига татбиқ этиш;

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Солиққа тортишнинг долзарб масалалари” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Ўқув жараёнида таълимнинг интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситалари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш назарда тутилган:

- маъруза машғулотларида “Ақлий ҳужум”, “Концептуал жадвал”, “Ўйланг-жуфтликда ишланг-фикр алмашинг” каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларидан;

- амалий машғулотларда баҳс-мунозара, тушунчалар таҳлили, ақлий ҳужум, кейс, гуруҳларда ишлаш, SWOT-таҳлил жадвал, Т-жадвал каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларни қўллаш назарда тутилади.

Модулни ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Солиқ маъмурчилиги ва назорати”, “Солиқлар сиёсатининг асосий йўналишлари” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг касбий тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулни ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Ўқув модул мазмуни ўқув режадаги учинчи ва бешинчи блок ва мутахассислик ўқув модулларининг барча соҳалари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Модулни олий таълимдаги ўрни

Ҳозирги глобаллашув шароитида солиқ тизими ва ундаги ислохотларнинг устувор йўналишлари тўғрисида назарий ва амалий билимларни мужассамлаштирган бўлиб, унда жаҳон мамлакатлари ва Республикамиз солиқ тизимидаги ислохотларнинг концептуал асослари ёритиб берилган. Замонавий иқтисодчи педагог кадрлар учун ушбу йўналишдаги маълумотларни ўзлаштириш талаб қилинади ва бунда фаннинг роли муҳим ўрин эгаллайди.

Модул бўйича соатлар тақсимооти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкламаси, соат					
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкламаси				Мустақил таълим
			Жами	жумладан			
			Назай	Амалий машғулот	Кўчма машғулот		
1.	Солиққа тортишнинг назариялари ва ҳуқуқий асослари	4	4	2	2		
2.	Ўзбекистонда тўғри солиққа тортиш механизми	10	8	2	4	2	2
3.	Ўзбекистонда эгри солиққа тортиш тартиби	10	8	2	4	2	2
4.	Соддалаштирилган солиқ тизими ва унинг иқтисодий моҳияти	4	4	2	2		
5.	Ўзбекистонда ресурс тўловларининг ўзига хос хусусиятлари	4	4	2	2		
	Жами:	32	28	10	14	4	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Солиққа тортишнинг назариялари ва ҳуқуқий асослари

Солиққа тортишнинг умумий назариялари. Солиққа тортишнинг хусусий назариялари. Солиққа тортишнинг замонавий назариялари. Оптимал солиққа тортиш назарияси. Ўзбекистон Республикасида солиққа тортиш тизимининг ҳуқуқий асослари. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тизими.

2-мавзу: Ўзбекистонда тўғри солиққа тортиш механизми

Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили, ўзгариш тенденциялари. Юридик ва жисмоний шахслардан олинадиган фойда ва даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадлари таркиби. Солиқни ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш масалалари. Жисмоний шахслар томонидан электрон тарзда декларация топшириш ва электрон декларация топширилиши билан боғлиқ замонавий дастурий маҳсуллар.

3-мавзу: Ўзбекистонда эгри солиққа тортиш тартиби

Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни

тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари. Солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Иқтисодийни модернизациялаш шароитида билвосита солиқларни ҳисоблаш механизмини такомиллаштиришнинг долзарб масалалари.

4-мавзу: Соддалаштирилган солиқ тизими ва унинг иқтисодий моҳияти

Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Ягона солиқ тўловини ҳисоблашда қўлланиладиган энг кам миқдорлар ва уларнинг аҳамияти. Ягона солиқ тўловини ва ягона ер солиғини ҳисоблаш механизмини такомиллаштириш масалалари. Қатъий белгиланган солиқни қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари. Қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини такомиллаштириш масалалари.

5-мавзу: Ўзбекистонда ресурс тўловларининг ўзига хос хусусиятлари

Ресурс, мол-мулк ва ер қаъридан фойдаланувчилар учун махсус тўловлар тизимининг иқтисодий моҳияти. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Тижоратбоп топилма бонуси ва имзоли бонус. Ер солиғинининг жорий этилиши ва иқтисодий моҳияти. Ер солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган ер солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари. Мол-мулк солиғинининг жорий этилиши ва иқтисодий моҳияти. Мол-мулк солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган мол-мулк солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш тартиби ва солиқни тўлаш муддатлари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-амалий машғулот

Солиққа тортишнинг назариялари ва ҳуқуқий асослари

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Солиққа тортишнинг умумий назарияларини ёритиш.
2. Ўзбекистон Республикасида солиққа тортиш тизимининг ҳуқуқий асослари ўрганиш.
3. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тизимини таҳлили.

Калит сўзлар: солиқ назариялари, ҳуқуқий асослари, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тизими.

2-амалий машғулот

Ўзбекистонда юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини ҳисоблаш механизми

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.
2. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.
3. Фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.

Калит сўзлар: ялпи тушум, таннарх, солиқ базаси, преференциялар.

3-амалий машғулот

Ўзбекистонда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаш механизми

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари.
2. Даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.
3. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизми.

Калит сўзлар: иш ҳақи ва бошқа даромадлар, прогрессив солиқ ставкаси.

4-амалий машғулот

Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш тартиби

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.
2. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.
3. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот.

Калит сўзлар: солиққа тортиладиган оборот, импорт, ҳисоб-фактура

5-амалий машғулот

Акциз ва транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик

учун олинадиган солиқни ҳисоблаш механизми

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.
2. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари.
3. Солиқларни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Калит сўзлар: акцизоти товарлар, импорт товарлари, бензин, дизел ёнилғиси ва газ

6-амалий машғулот

Солиқ солишининг соддалаштирилган тартиби

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
2. Ягона солиқ тўловини ҳисоблашда қўлланиладиган энг кам миқдорлар ва уларнинг аҳамияти.
3. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш механизмини такомиллаштириш масалалари.
4. Ягона ер солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.
5. Қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
6. Солиқ солишининг соддалаштирилган тартибини такомиллаштириш масалалари.

Калит сўзлар: ялпи тушум, ер солиғи миқдори, ставкалар, ернинг норматив қиймати, кишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчилар

7-амалий машғулот

Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловларни ҳисоблаш механизми

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловлар тизимининг иқтисодий моҳияти.
2. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
3. Тижоратбоп топилма бонуси ва имтиёзлар бонус.
4. Ер солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган ер солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари.
5. Мол-мулк солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган мол-мулк солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш тартиби ва солиқни тўлаш муддатлари.

Калит сўзлар: ер ости бойликлари рўйхати, бонуслар, кадастр қиймати, инвентаризация, ставкалар

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модулнинг назарий материални ўзлаштиришда қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- **давра суҳбатлари** (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- **баҳс ва мунозаралар** (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

- **Кенг кўламли суҳбат.** Ҳамма учун умумий бўлган тавсия этилаётган мажбурий ва кўшимча адабиётлар билан машғулотнинг ҳар бир режа саволларига тингловчиларни тайёргарлигини назарда тутати. Фаоллаштиришни барча воситаларини қўллаш билан: сўзга чиқувчига ва барча гуруҳга яхши ўйлаб тузилган аниқ ифодаланган саволлар; сўзга чиқувчи тингловчиларни кучли ва кучсиз томонларига диққатларини қарата олиши; иш жараёнида очиқ берилаётган, янги қирраларни ўша вақтнинг ўзида ажратиш кўрсатиш ва бошқалар асосида кўпчилик тингловчиларнинг саволларини муҳокама қилишга жалб қилиш имконини беради.

- **Пресс-конференция.** Қисқа сўзга чиқишдан сўнг, биринчи савол бўйича маърузачига (агарда маърузалар бир қатор тингловчиларга берилган бўлса, ўқитувчининг ўзи улардан бирига сўз беради) сўз беради. Шундан сўнг, ҳар бир тингловчи маъруза мавзуси бўйича унга савол бериши лозим.

- **Кейсларни (муаммоли вазиятларни) ечиш.** Муаммоли вазиятларни ҳал этиш натижасида ҳосил бўлган, мустақил излаб топилган далиллар, касбий аҳамиятли йўналишларни излашга ва тасдиқлашга, келгусидаги касбий фаолияти билан боғлиқлигини англаб етишга ёрдам беради.

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

№	Баҳолаш мезони	Максимал балл	Изоҳ
1.	Тақдимот тайёрлаш	1,0	Мустақил иш тарзида ҳар бир тингловчи белгиланган мавзулар бўйича тақдимотлар тайёрлайди – 1,0 балл
2.	Кейс топшириғини бажариш	1,5	Мавжуд амалий вазиятдан кейс – 1,5 балл
	Жами	2,5	

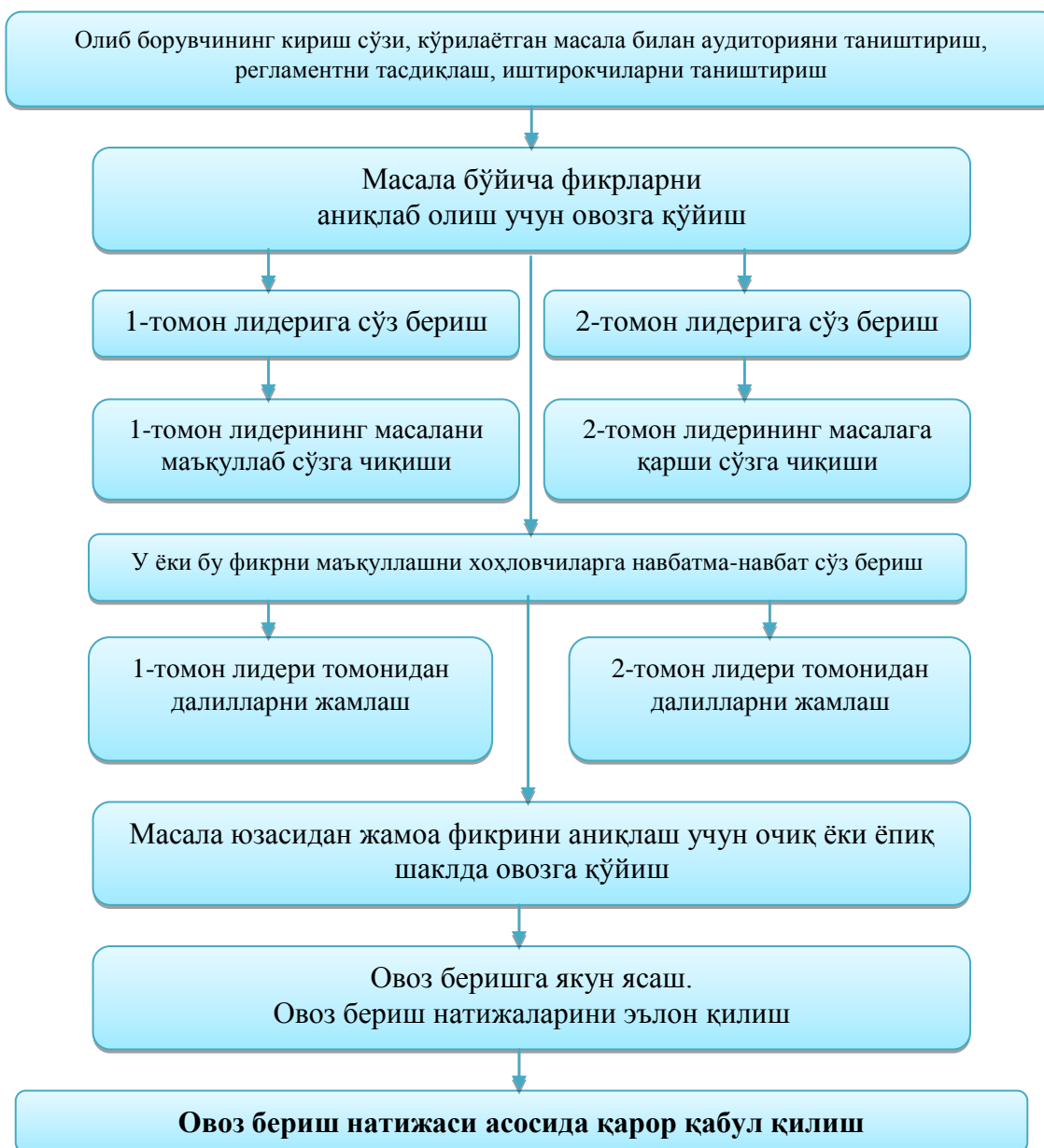
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

Муаммони жамоали тарзда ҳал этишнинг усуллари ва воситалари

Музокаралар

Музокаралар – аниқ ташкил этилган икки томон фикрларининг алмашинуви.

Музокараларни ўтказиш жараёнининг тузилиши

Баҳс

Баҳс – ўз фикрини ифода этишни хоҳловчилар орасида бирон бир мунозарали масалани муҳокама қилиш, ҳақиқатни аниқлаш ва тўғри қарорни қабул қилиш.

Анжуман-баҳсининг роли

Олиб борувчи – ўргатувчи барча ваколатларига эга – баҳс боришини бошқаради, исботлар ва рад этишларнинг далилигини, тушунча ва атамаларнинг аниқлигига эътибор қаратади, мулоқотнинг барча қоидаларга муносиб тарзда ўтишини кузатади.

Оппонент – тадқиқотчилар муҳитида қабул қилинган оппонентлик жараёнини амалга оширади. У нафақат нутқ сўзловчининг асосий нуқтаи назарини ифодалаши, балки уни тушиниши орқали унинг хатоларини топиши ва ҳал этишнинг ўз вариантини тақдим этиши зарур.

Мантиқчи – нутқ сўзловчи ва оппонент фикларидаги қарама-қаршиликларни ва мантиқий хатоларни аниқлайди, тушунчалар тавсифини аниқлайди, далиллар ва рад этишларни ва фарзани олдинга суриш ҳаққонийлигини таҳлил қилади.

Психолог – маҳсулли мулоқотни ташкил этиш учун жавоб беради, биргаликда ҳаракатларни амалга ошириб, келишувга эришади, баҳсининг можарога айланишига йўл қўймайди.

Эксперт – баҳс усулининг натижавийлигини баҳолайди, олдинга сурилган фаразлар ва таклифлар, хулосалар ҳаққонийлигини баҳолайди, аниқ бир иштирокчининг қўшган ҳиссаси тўғрисида фикрларни билдиради ва бошқалар.

«Ақлий ҳужум»

Ақлий ҳужум (брейнсторминг – миялар бўрони) – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

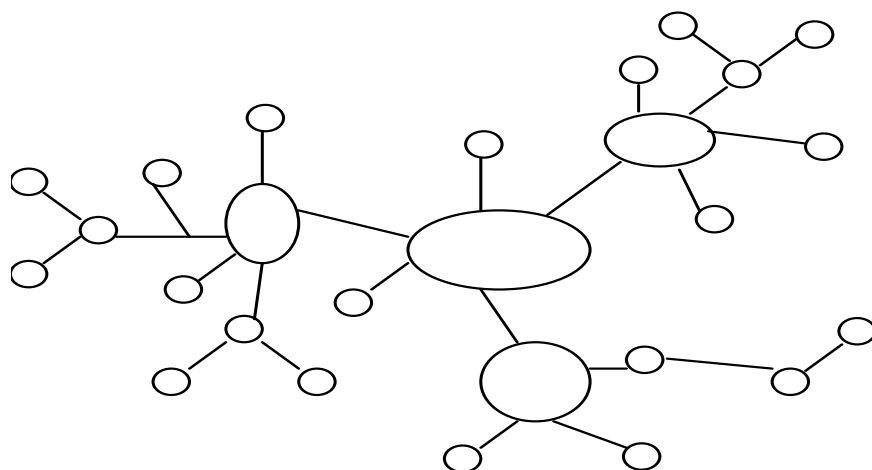
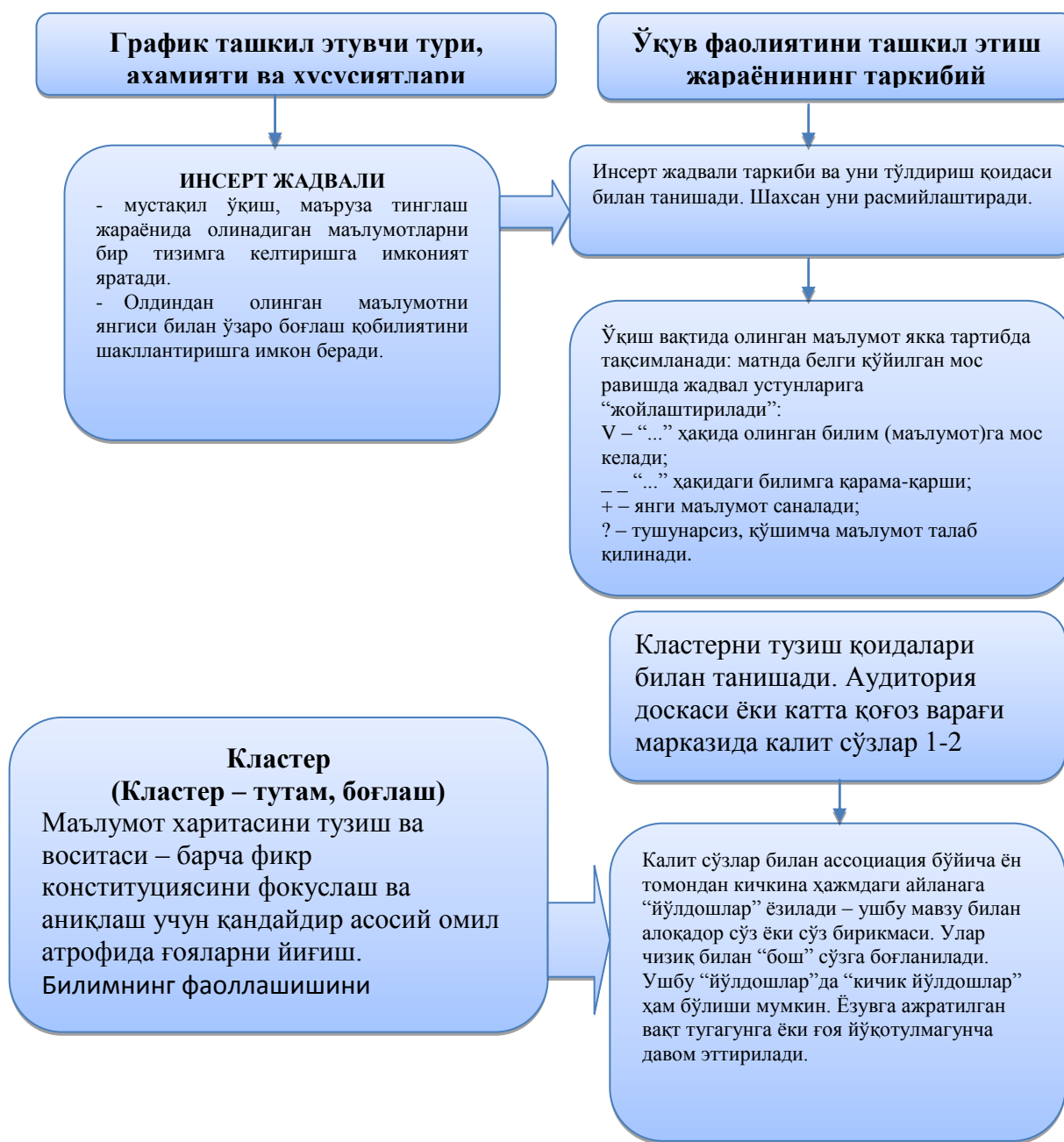
Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутилиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгиш.

• **Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум** – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

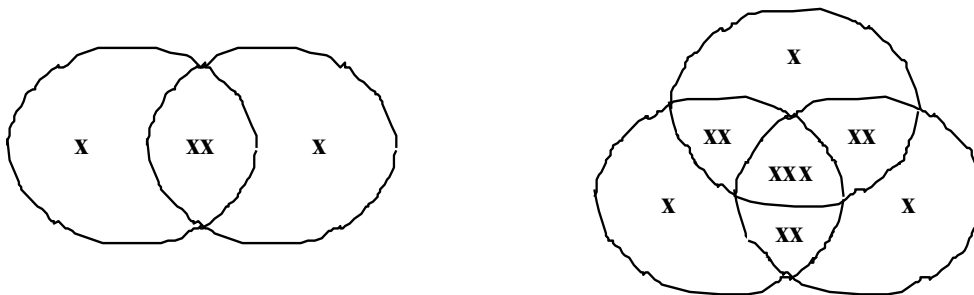
• **Оммавий ақлий ҳужум** – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

• Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

Кўргазмали тақдим этиш: график ташкил этувчилар

Венн диаграммаси

SWOT-таҳлил жадвали

SWOT – таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган:

Strengths – кучли томони, корхонада ички ресурслар мавжудлиги назарда тутилади;

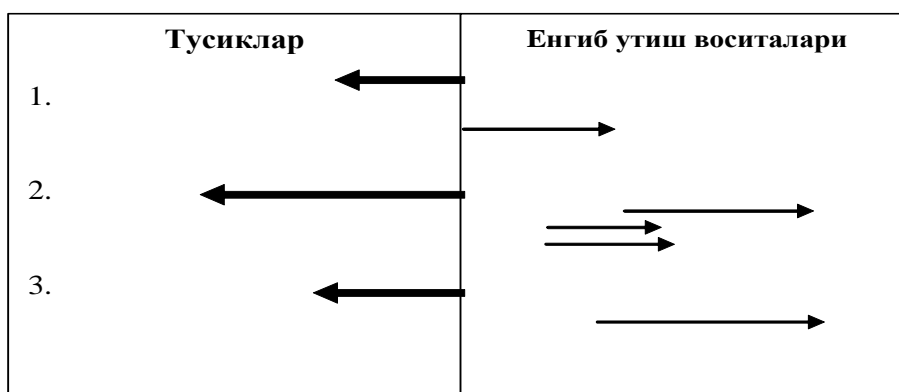
Weakness – кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;

Opportunities – имкониятлар; корхона ривожланиши учун мавжуд имкониятлар;

Threats – хавфлар; ташқи муҳитдаги мавжуд хавф-хатарлар

Қоидага кўра, SWOT – таҳлилининг муваффақияти ташкилотга боғлиқ бўлмай, балки келгусидаги стратегик мақсад ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда унинг натижаси ҳисобга олинишига боғлиқ бўлади. Уни қўллашда элементларини қуйидагича талқин қилиш мумкин:

“Кучлар таҳлили” графиги

«Кучлар таҳлили» графигини тузиш қондаси

Координат ўқи чизилади, чапга стрелка (кучлар) билан корхона ривожланиши ёки муайян бизнес лойиҳасини амалга оширишга халақит берувчи тўсиқлар жойлаштирилади. Ушбу стрелкалар катталиги жиҳатдан у ёки бу муаммога таъсири ҳамда жиддийлигига мос келиши лозим бўлади.

Сўнгра қарама-қарши томонга ушбу кучларни енгиб ўтиш воситалари стрелка кўринишида экс эттирилади. Уларнинг сони графикнинг ўнг томонидан натижа чиқара оладиган даражада бўлиши лозим.

Умуман олганда, бу келгусида аниқлаштиришни ва бўлақларга ажратишни талаб этадиган кучларни нисбий баҳолаш усули ҳисобланади.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очиқ ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни камраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўлларини ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини шакллантириш, асослаш ва тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу. Солиққа тортишнинг назариялари ва ҳуқуқий асослари

Режа

- 1.1. Солиққа тортишнинг умумий назарияларини ёритиш.
- 1.2. Ўзбекистон Республикасида солиққа тортиш тизимининг ҳуқуқий асослари ўрганиш.
- 1.3. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тизимини таҳлили.

Таянч иборалар: солиқ тушунчаси, категорияси, маржинал ғоя, исломий даромад топиш ва солиқ ундириш назарияси, ғарб олимлари назарияси, солиқ тизими ва қонунчилиги, солиқ элементлари.

1.1. Солиққа тортишнинг умумий назариялари.

Ўзбекистон Республикасида олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш, давлат ва жамиятнинг ҳар томонлама ва жадал ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш, мамлакатимизни модернизация қилиш ҳамда ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш бўйича устувор йўналишларни амалга ошириш мақсадида аҳоли ва тадбиркорларни ўйлантираётган долзарб масалаларни ҳар томонлама ўрганиш, амалдаги қонунчилик, ҳуқуқни қўллаш амалиёти ва илғор хорижий тажрибани таҳлил қилиш, шунингдек кенг жамоатчилик муҳокамаси натижасида ишлаб чиқилган ҳамда қуйидагиларни назарда тутадиган **2017—2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси**² қабул қилинди. У бешта асосий йўналишдан иборатдир:

1. Давлат ва жамият қурилишини такомиллаштиришга йўналтирилган демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва мамлакатни модернизация қилишда парламентнинг ҳамда сиёсий партияларнинг ролини янада кучайтириш, давлат бошқаруви тизимини ислоҳ қилиш, давлат хизматининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини ривожлантириш, «Электрон ҳукумат» тизимини такомиллаштириш, давлат хизматлари сифати ва самарасини ошириш, жамоатчилик назорати механизмларини амалда татбиқ этиш, фуқаролик жамияти институтлари ҳамда оммавий ахборот воситалари ролини кучайтириш;

2. Қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишга йўналтирилган суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини мустаҳкамлаш, маъмурий, жиноят, фуқаролик ва хўжалик қонунчилигини, жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизими самарасини ошириш, суд жараёнида тортишув тамойилини тўлақонли жорий этиш, юридик ёрдам ва ҳуқуқий хизматлар сифатини тубдан яхшилаш;

3. Иқтисодиётни янада ривожлантириш ва либераллаштиришга йўналтирилган макроиқтисодий барқарорликни мустаҳкамлаш ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш, миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини ошириш, қишлоқ хўжалигини модернизация қилиш ва жадал ривожлантириш, иқтисодиётда давлат иштирокини камайтириш бўйича институционал ва таркибий ислохотларни давом эттириш, хусусий мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ва унинг устувор мавқеини янада кучайтириш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик ривожини рағбатлантириш, ҳудудлар, туман ва шаҳарларни комплекс ва мутаносиб ҳолда ижтимоий-иқтисодий тараққий эттириш, инвестициявий муҳитни яхшилаш орқали мамлакатимиз иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий сармояларни фаол жалб этиш, шу жумладан харажатларнинг ижтимоий йўналтирилганини сақлаб қолган ҳолда Давлат бюджетининг барча даражаларида мутаносибликни таъминлаш, маҳаллий бюджетларнинг даромад қисмини мустаҳкамлашга қаратилган бюджетлараро муносабатларни такомиллаштириш; **солиқ юқини камайтириш ва солиққа тортиш тизимини соддалаштириш сиёсатини давом эттириш, солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш ва тегишли рағбатлантирувчи чораларни кенгайтириш;**

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони

4. Ижтимоий соҳани ривожлантиришга йўналтирилган аҳоли бандлиги ва реал даромадларини изчил ошириб бориш, ижтимоий ҳимояси ва соғлиғини сақлаш тизимини такомиллаштириш, хотин-қизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, арзон уй-жойлар барпо этиш, йўл-транспорт, муҳандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилмаларни ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш бўйича мақсадли дастурларни амалга ошириш, таълим, маданият, илм-фан, адабиёт, санъат ва спорт соҳаларини ривожлантириш, ёшларга оид давлат сиёсатини такомиллаштириш;

5. Хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш, чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий руҳдаги ташқи сиёсат юритишга йўналтирилган давлатимиз мустақиллиги ва суверенитетини мустаҳкамлаш, Ўзбекистоннинг ён-атрофида хавфсизлик, барқарорлик ва аҳил қўшничилик муҳитини шакллантириш, мамлакатимизнинг халқаро нуфузини мустаҳкамлашдан иборатдир.³

Ривожланган мамлакатлар солиқ тизимини кўп ўхшашлик жиҳатлари бор, лекин шунга қарамадан улар фарқ қилади, уларни куйидаги моделларга бўлишимиз мумкин:

- Америка модели.
- Япония модели.
- Европа модели.
- Ностандарт моделлар.

Куйидагиларни барча моделларнинг умумий белгилари сифатида кўрсатиш мумкин:

- ривожланган қонунчилик базаси, вужудга келадиган мунозара, вазифалар ва вазиятларни ҳал этишнинг ҳуқуқий ва иқтисодий воситалари, механизмлари ва усуллари;

- солиқ идораларининг солиқ тўловчилари олдида ишончга ва юксак обрўга эга эканлиги, юкори иш хақи, ахборот базасининг юкорилиги, жамоатчилик ва оммавий ахборот воситалари билан ҳамкорлиги;

- вазирликлар ва идоралар вазифаларининг аниқ чегаралаб кўйилганлиги ва улар ишида бир-бирини такрорлашнинг йўқлиги;

- ҳукуматнинг вакили бўлган ва унинг номидан иш олиб борадиган солиқ агентининг (инспекторнинг) катта аҳамиятга ва обрўга эгаллиги;

- кадрларни таҳлил этиш, ўрганиш, олдиндан белгилаш, ўқитиш, солиқ тўловчилар билан алоқалар бўйича институтларнинг мавжудлиги; айниқса ахборот билан алмашилиши соҳасида молия органлари солиқ идораларининг ва банк тизими билан ҳамкорлик бўлганлиги. Шу билан бирга бу моделларнинг ҳар бирида уларнинг тафовутларини белгилаб берадиган ўзига хос белгилари мавжуд, бўлар куйидагилардан иборат:

Америка модели:

- солиқ тизимининг солиқ тўловчилар тушуниши учун мураккаблиги;

- солиқ тизимида жуда катта бошқарув ва ижро аппаратининг мавжудлиги;

- солиқ органлари марказлашувининг йўқлиги, федерал, штат ва шаҳар тизимларини мустақиллиги;

- нақд пул билан ишлайдиган кичик бизнеснинг даромадларини назорат қилишнинг етарли усуллари йўқлиги;

- ноқонуний даромад манбалари тўғрисида хабар берувчи кўнгилли "Ахборотчилар" кенг тармоғининг мавжудлиги.

Япония модели:

Молия вазирлиги назорати остида ягона, анча қатъий марказлашган молиявий, солиқ банк, божхона тизимларининг мавжудлиги:

– Мамлакатга ва компанияга нисбатан юксак ватанпарварлик туйғусига эга;

– Пастдан то юкоригача бўлган бошқарув аппарати ўртасидаги ўзаро муносабатларда субординация принципига қатъий риоя қилиниши.

Европа модели:

- Европадаги мамлакатлар ўртасидаги иқтисодий бирлашишга доимий интилиш;

³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони

- солиқ фаолиятидаги бир хиллик;
- ягона андозалар, ёндашувлар, талқин, декларациялар, иш принциплари.

"Ноандозавий" (мослашмаган) моделлар, одатда кичик хуудли (ёки ораларда жойлашган) давлатларда, эркин иқтисодий зонага эга бўлган давлатларда ва қатор бошқа давлатларда (Кипр, Люксембург) амал қилади. Улар учун турли солиқ зоналари деб аталадиган зоналар характерлидир.

Замонавий солиқ тизими солиққа тортиш шакллари ва усулларининг бениҳоя нозиклиги ва қўлланиладиган солиқларнинг ўта хилма - хиллиги билан тавсифланади (айрим мамлакатлар доирасида уларнинг 100га яқин кўринишлари мавжуд). Ривожланган мамлакатларнинг барчаси ва ривожланаётган мамлакатларнинг кўпчилиги учун ушбу тизимнинг тамойиллари ва хусусиятлари умумийдир, лекин уларнинг бу тамойиллар ва хусусиятларни солиқ сиёсатларида қўлланишларида жиддий фарқлар мавжуддир.

Давлат бюджети маблағлари давлатнинг жамият олдидаги муҳим вазифаларини амалга оширишнинг молиявий манбаидир. Демак, ҳар бир давлат иқтисодиёти тараққий этишида бевосита амалга ошириладиган бюджет-солиқ сиёсати ҳамда солиқ тизимининг тузилиши билан боғлиқдир.

Солиқ тизими минг йиллик тарихга эгадир. Бу тизимни ер юзида давлатнинг илк кўринишлари пайдо бўлиши билан боғланади. Бу жараён йиллар давомида турли давлатда турли кўринишлар ва турлича сиёсат асосида ижро этиб келинмоқда.

Солиқлар асосан инсон цивилизациясининг илк даврларида вужудга келган. Уларнинг пайдо бўлиши жамиятнинг энг биринчи ҳайр-эхсонлари сифатида намоён бўлади. Солиқ тизими давлатнинг вужудга келиши билан биргаликда ўзгариб ривожланиб келмоқда. Солиқлар дастлаб одамларнинг ихтиёрий равишда ҳайр-эхсон бериб туришлари сифатида намоён бўлган бўлса, кейинчалик бу мажбурий тусга ўта бошлаган.

Солиқ тушунчаси иқтисодий категория сифатида давлатнинг пайдо бўлиши ва уни фаолиятининг давомийлиги билан бевосита боғлиқдир. Шу ўринда *солиқ категорияси* давлатни иқтисодий сиёсати орқали иқтисодий воқеялик сифатида юзага чиқишини таъкидлаш лозим. Солиқ тушунчаси тор маънода давлат ихтиёрига солиқ тўловчилардан мажбурий тартибда ундириладиган пул тушумларини ифодалайди.

Маълумки, солиқлар бевосита давлатнинг пайдо бўлиши билан боғлиқдир, яъни давлат ўзининг ваколатига кирувчи вазифаларни бажариш учун молиявий манба сифатида солиқлардан фойдаланади. Солиқларнинг амал қилиши бу объективликдир, чунки жамиятни ташкил этувчи барча субъектлар ҳам реал секторда, яъни ишлаб чиқариш соҳасида фаолият кўрсатмайди. Жамиятда бошқалар томонидан рад этилган ёки фаолияти иқтисодий самарасиз бўлган соҳалар ҳам мавжудки, булар солиқларни объектив амал қилишини талаб этади. Аниқроқ қилиб айтганда жамиятни норентабел (мудофаа, медицина, фан, маориф, маданият ва бошқ.) ва рентабел соҳага ажралиши ҳамда норентабел соҳани молиялаштиришнинг табиий зарурлиги солиқларни объектив амал қилишини зарур қилиб кўяди, ваҳоланки, норентабел соҳанинг ижтимоий хизматлари асосан давлат томонидан амалга ошириладигани, уларни молиялаштириш усули сифатида юзага чиқувчи солиқлар ҳам шу туфайли бевосита давлатга тегишли бўлади.

Солиқларнинг амал қилишини бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида икки ҳолат билан ифодалаш мумкин: *биринчидан*, давлатнинг қатор вазифаларини маблағ билан таъминлаш зарурлиги, *иккинчидан*, бозор иқтисодиёти қонун-қоидалари.

Давлатнинг бажарадиган функциялари ва вазифалари кўп бўлиб, бозор иқтисодиёти ривожлана бориши билан баъзи ижтимоий ҳимояланган бозор муносабатларига мос келмайдиган вазифалар йўқола борса, янги вазифалар пайдо бўла бошлайди. Буларга бизнинг республикамизда кам таъминланганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш, бозор иқтисодиёти инфратузилмасини ташкил қилиш кабилар киради. Давлат кучли ижтимоий-сиёсий тадбирларни амалга ошириш учун пенсионерлар, талабалар, кўп болали оналар ва бошқаларни маблағ билан таъминлаш зарурлигини англаб, айрим чекланган товарлар баҳосидаги фарқни бюджет ҳисобидан қоплайди ва ундан ташқари маҳаллаларда ижтимоий

химояга муҳтож кам таъминланганларга моддий ёрдамлар кўрсатади. Шу билан бирга, давлат жамият аъзолари осойишталигини сақлаш мақсадида ўзининг мудофаа қобилиятини сақлаб ва мустаҳкамлаб туришга ҳам маблағлар сарфлайди, қолаверса, давлат фуқаролар хавфсизлигини сақлаш, мамлакатда тартиб-интизом ўрнатиш, уни бошқариш функцияларини бажариш учун ҳам кўплаб маблағ йўналтиришга мажбурдир. Бундай харажатларни амалга оширишнинг мажбурийлиги улар учун манба бўлган солиқларни объектив зарур қилиб қўяди.

Қайд этиш лозимки, ҳозирга қадар давлатнинг функцияларини бажариш учун лозим бўлган молиявий маблағларни шакллантиришнинг солиқлардан бошқа усули жаҳон амалиётида қўлланилган эмас. Демак, ҳукмрон куч сифатида давлат мавжуд экан, молиялаштириш усули сифатида солиқлар амал қилади. Маълумки, жамият иқтисодий ҳаёти жуда мураккаб иқтисодий ҳодисалардан иборат бўлиб, ана шу мураккаблик бевосита солиқларга ҳам тегишлики, бу ҳолат солиқларни иқтисодий моҳиятини теран англашни тақозо этади.

Солиқлар мажбурий тўловларни ифода этувчи пуллик муносабатларни билдиради. Бу муносабатлар солиқ тўловчилар билан уларни ўз мулкига айлантирувчи давлат ўртасида бўлади. Давлат учун бюджет даромадларининг асосий манбаи ҳисобланган солиқлар катта аҳамиятга эга.

Солиқлар тўғрисидаги қарашлар тарихан объектив ва субъектив омилларнинг таъсирида шаклланган. Солиқларга доир турли таърифларни таҳлил қилиш уларнинг конкрет иқтисодий-ижтимоий тараққиётлар жараёнидаги моҳиятини асослаш, солиқларнинг иқтисодий ролини ва солиқ қонунчилигига асос бўлган солиқ тамойилларини белгилаш ҳамда солиқ тизимида, жамият тараққиётида мавжуд бўлган солиқларнинг тутган ўрнини аниқлаш зарурдир. Чунки, давлат пайдо бўлиши билан солиқлар жамиятдаги иқтисодий муносабатларнинг зарурий талабларидан бири бўлиб ҳисобланиб келинган. Давлат тузилиш шакллари ривожланиши билан бир вақтда солиқ тизими ўзгарган ва такомиллаштирилган. Солиқ тизимининг ўзгариши ва такомиллаштирилиши солиқларнинг турлари, миқдорлари ва йиғиб олиш усуллари хилма-хил бўлганлиги билан асосланиб келинган. Масалан, Шарқ мамлакатлари иқтисодиёти тарихида солиқлар аҳолидан шахсий мол-мулк, ердан олинган ҳосил, уй ҳайвонлари ва бошқалар учун «закот» сифатида олинган.

Давлат фаолиятининг барча йўналишларини маблағ билан таъминлашнинг асосий манбаларидан бири ва давлат устуворлигини амалга оширишнинг иқтисодий воситаси солиқлардир. Солиқ тизимини тартибга солиш ва мукамаллаштириш молиявий тизимни ривожлантиришга ёрдам беради. Иқтисодиётни давлат томонидан солиқлар орқали тартибга солиш, давлат бюджети даромадларини шакллантириш солиқ солиш воситасида жамиятдаги у ёки бу жараёнларнинг ривожланишига таъсир этувчи усули ҳисобланади. Давлатнинг мавжудлиги солиқлар билан узвий боғлиқ, чунки солиқдан тушадиган тушумлар давлат иқтисодий мустақиллигининг асосий манбаи ҳисобланади.

Инсоният тарихида йирик давлат арбобларидан бири, ўрта асрларда буюк салтанат барпо қилган Амир Темур солиқларга катта эътибор қаратган. У давлатни идора қилиш тизимини юзага келтиришда асосан солиқларга таянган. Ўша даврнинг давлат молияси бу тизимнинг энг муҳим унсурларидан бири эканлиги, у давлатни бошқаришдаги барча жихатларига узвий боғланганлиги билан тубдан фарқ қилиб тургани ва айтиш мумкинки, бу хусусиятга кўра бошқарувнинг барча таркибий қисмлари орасида марказий ўринни эгаллаганлиги бугунги кунга келиб ҳаммага аён бўлмоқда. Амир Темур таъкидлаганки, «солиқларни йиғишда халқни солиқлар билан эзиб қўйишдан ёки вилоятларни хонавайрон қилишдан эҳтиёт бўлиш зарур, зеро, халқнинг хонавайрон бўлиши давлат хазинасининг қашшоқлашишига олиб келади, хазинани ночорлиги оқибатида эса ҳарбий кучлар пароканда бўлиб, бу эса хокимиятни заифлаштиради»⁴.

⁴ Темур тузуклари. –Т.: «Чўлпон», 1991. – 98 б.

Илк феодал муносабатлар ва шу даврдаги иқтисодий ғояларнинг асоси Қуръони каримда (арабча кироат, яъни ўқиш) акс этган (VII-VIII асрлар). VI асрнинг охири-VII асрнинг бошларида Арабистонда феодал муносабатларнинг шаклланиши туфайли ягона давлат барпо этишга даъват кучайди. Бу ҳаракат сўнгги дин - **Ислом**да ўз аксини топди. Ислом таълимоти пайғамбаримиз **Муҳаммад алайҳиссалом**га Аллоҳ таоло томонидан нозил қилинган *Қуръони каримда* мужассамланган. Исломдаги йўл-йуриқлар ҳаётнинг барча соҳаларини қамраб олган бўлиб, шу жумладан иқтисодиётга доир масалаларга ҳам кенг ўрин берилган. Қуръони каримдаги асосий ғоялардан бири барча мусулмонларнинг бардошлиги бўлиб, араб қабилалари шу байроқ атрофида бирлашди. Ҳалол меҳнат, деҳқон, хунармандлар меҳнати улуғланди, барча бойлик шу асосда пайдо бўлиши уқтирилди. Бу муқаддас китобда Аллоҳ таоло савдога катта аҳамият берган, судхўрликни, яъни *рибоъ* (судхўрлик фоизи) ни ҳаром қилган, мулкнинг муқаддаслигини, бировнинг мулкига хиёнат ва ҳатто ҳасад қилишни катта гуноҳ дейилган. Исломда жамиятнинг тенгсизлиги тақдири азалдан деб тан олинади, аммо ҳалоллик ва тўғрилиқка буюрилади ва ёлғон ишлатиш, ўғрилиқ ва меҳнатсиз даромад топиш ман қилинади. Аллоҳ таолонинг Қуръони каримда қарз олиш ва бериш, меросни тақсимлаш (*4-сура, 8-оят*), етим-есирларга мурувват, хайр-эҳсон қилиш (*3-сура, 128-оят*) ҳақидаги ояти карималаридан келиб чиқадиган ғоялар ҳамда солиқ турлари ва миқдори ҳам катта аҳамият касб этади. Етимлар ҳақиқага хиёнат қилиш энг катта гуноҳлардан деб эълон қилинган. Шунингдек, ўзаро ёрдам ҳам (*5-сура, 3-оят*) зарур, лекин ёмон ишларда ва душманликда эмас дейилади. Ояти карима ва ҳадиси шарифларда турли касбларни эгаллаш, айниқса деҳқончилик, қўйчилик билан шуғулланиш, меҳнат қилиш зарурлиги марҳамат қилинган.

Ислом ақидасида исрофгарчиликка қарши кураш Қуръони каримдаги **«Енглар, ичинглар, ҳадя қилинглар, аммо исроф қилманглар»** деган оятлар асосида олиб борилади (бу ҳозирги даврда энг актуал масалага айланган). *«Дарё бўйида таҳорат қилсаларингиз ҳам сувни исроф қилманглар»* каби қоидалар айнан ҳозирги замон иқтисодиёти ва экологияси учун ниҳоятда аҳамиятлидир.

Ислом ҳуқуқшунослигида фойданинг энг юқори миқдори **10 фоиз** қилиб белгиланган (буни бошқа фикрлар билан солиштиринг) бўлиб, солиқ ставкаларининг энг қуйи қисми йилига жамланган бойликнинг қирқдан бир қисми ёки юздан 2,5 фоиз миқдорида ҳамда энг юқори қисми эса (ҳосилнинг)10 фоиз миқдорида белгилангандир.

Шарқ иқтисодий тафаккурининг ривожланишида араб мутафаккири **Ибн Халдун Абдуррахмон Абу Зайд** (1332-1406)нинг ҳиссаси бениҳоя каттадир (*Тунисда туғилган, Фес султонида хаттот-котиб бўлган*). 1382 йили Қоҳирага келиб мударрислик қилган, кейинроқ кози бўлган. Асосий асари **«Китоб-ул-ибар»** (*«Ибратли мисоллар китоби»*-1370й.). У биринчилардан бўлиб тарихий ижтимоий тараққиётнинг моддий тамойилларга асосланиши ҳақида фикр юритди, ғарб олимлари *Макиавелли, Монтеスキёга* катта таъсир кўрсатган олим ҳисобланади. Олимнинг концепцияси «ижтимоий табиат»га яқин, жамият ривожини (эволюцияси) оддийликдан цивилизация саридир.

Ибн Халдуннинг бу асаридан таржима «Ижтимоий фикр» журналининг 1998 йил 1-сонидан (158-165-бетлар) келтирилади. Асарнинг «Китоби аввал» қисмида «инсон жамоасининг фарқли томонларини: «шоҳлик ҳокимияти, одамларнинг даромадлари»ни ўрганиш асосий вазифа қилиб қўйилган. Олим: «Инсонга хос бўлган жиҳатларга яшаш учун маблағ, нарса топишга интилиш, бу учун меҳнат қилиш зарурияти ҳам киради», деб ёзади. Давлатнинг яшаш даври ва босқичлари келтирилади, у бешга бўлинади ва ниҳоятда ибратлидир. Меҳнат қилинмаса «бозор муносабати ҳам барҳам топади» дейилган.

«Давлатнинг кучи ва қудрати, аҳолининг сони, бойлик ва фаровонликка боғлиқдир», деб ёзади олим (Смит ғояси ҳам шундай). Китобда солиқлар зарурлиги уқтирилади, «солиқлар яна аҳолининг ўзига қайтиб келади» деган фикр ҳам билдирилган. «Аҳолининг бойлик манбаини бозор ва савдо муносабатлари ташкил этади», деганда олим худди бугунги иқтисодий ғояни қўллаб-қувватлайди. Меркантилистик ғоя классик мактаб фикрлари билан тўлдирилади. «Савдогар молига нарх қўйишда барча сарф-ҳаражатларни ҳисоблаб нарх

ёзади» дейди. Олимнинг беҳосият, мевасиз дарахтлар экишдан четланиш ҳақидаги фикри ҳам қимматлидир. Солиқларни фақат давлат ва айрим ҳукмдорлар фойдасига йиғиш жамият таназзулига олиб келиши айтилади.

Ибн Халдун дастлаб биргаликда «ишлаб чиқариш» фаолиятига катта эътибор берди, жамият моддий қийматлар «ишлаб чиқарувчилар» жамоасидан иборат дейди. У «*Одамнинг келиб чиқишида меҳнатнинг ўрни*»ни очиб беришга ҳаракат қилган. Хунармандчилик, фан ва санъатнинг ривожини беҳосият «*меҳнат унумдорлигининг ўсиши*» билан боғлиқ дейди. «Оддий» ва «мураккаб» меҳнат фарқланган, меҳнат бўлмаса, буюм ҳам бўлмас эди, деган муҳим хулоса чиқарилади. Олим фикрларида «зарурий» ва «қўшимча маҳсулот», «зарурий ва қўшимча меҳнат» тушунчалари фарқланади. У «*товарнинг истеъмол қиймати*» ва «*қиймат*» тушунчаларини таърифлади. Замон ва маконда ўз замондошларидан анча илгари бу ғояларни берди. «*Олди-сотди битими асосида тенг айирбошлаш қондасига амал қилиниши керак, бунда сарфланган меҳнатнинг тенг ярми айирбошланади*», «*агар бу хунармандчилик маҳсули бўлса - унга сарфланган меҳнатига тенг*», «*даромад қиймати эса сарфланган меҳнат ушбу буюмнинг бошқа буюмлар ичида тутган ўрни ва унинг одамларга зарурлиги билан белгиланади*». Бунда товарларни тенглаштириш меҳнатни тенглаштириш шаклида юзага чиқади, яъни меҳнатнинг роли ва товарнинг фойдалилиги ҳам ҳисобга олинмоқда, бу жуда муҳим (маржинал ғоя бор).

Қишлоқ хўжалиги ва хунармандчилик билан бирга савдони ҳаёт учун табиий зарурат деб билган ва физиократлардан илгарилаб кетган.

Товар қийматига хомашё қиймати, меҳнат воситалари, оралиқ товар ишлаб чиқарувчилар меҳнатининг қиймати киради. У айтадики, айрим хунарлар бошқа хунарларни ўз ичига олади: масалан, дурадгор ёғочдан ишланган буюмларни, тўқувчи йиғирилган ипни ишлатади ва ҳоказо, яъни ишлаб чиқаришнинг ижтимоийлиги исботлаб берилади. Товар-пул муносабатлари таҳлил этилган, нархлар бозорга олиб чиқилган товарлар массаси (талаб-таклиф)га боғлиқлиги айtilган. Нонга баҳоларни мўътадил ушлаб туриш, фарованлик манбаи эканлиги кўрсатилади. Солиқ тизимини тартибга солиш кераклиги қайд этилади; унинг фикрича солиқларнинг пасайиши ижтимоий ҳаётни юксалтиради.

Бундан деярли 600 йил аввал бозор тушунчасига изоҳ берилади. Ибн Халдун фикрича: «Бозор - бу хунармандчиликни мукамаллаштириш ва меҳнат унумдорлигини оширишнинг гаровидир». Бу фикрлар бугунги кунда ҳам долзарб ҳисобланиб, солиққа тортиладиган даромадни тўғри ҳисоблашда ҳамда адолатли солиқ тизимини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этади.

Солиқлар қадимги даврлардан эътиборга олинган, аммо у вақтларда солиқлар озод ва эркин бўлмаган кишининг белгиси бўлиб хизмат қилган. *Адам Смит* (шотланд файласуфи ва иқтисодчиси, 1723-1790) ўзининг «Халқлар бойлигининг сабаблари ва табиатлари» номли китобида (1776) илк бор солиқ тамойилларини кўрсатиб берди, солиқларни аҳамиятини ёритиб, уларни давлатга тўлаш қуллик эмас, балки эркинлик аломати эканлигини асослаб берди.

Н.И.Тургенев ўзининг «Солиқ назарияси тажрибаси» номли китобида (1818йил) шуни таъкидлайдики, «Билимли бўлишнинг муваффақиятлари уларнинг халқлар урф-одатларига фойдали таъсири даражасига қараб солиқлар тизимининг такомиллашувига ҳам таъсир этган», «...солиқлар билимга эга бўлиш билан бирга пайдо бўлиб, унинг белгиси бўлиб қолди. ...Солиқларнинг тайинланиши, тақсимланиши ва йиғилиш усулига қараб халқ орасида тарқалган маълумотлар тўғрисида; йиғиладиган солиқлар миқдорига қараб унинг бойлиги ҳақида фикр юритиш мумкин, бу билимлилик ва маърифатни англатадиган иккита энг асосий хусусиятдир» бу сўзлардан яна бир бор амин бўлиш мумкинки, солиқлар қадимий молиявий институтлар ҳисобланиб, давлатнинг пайдо бўлиши билан юзага келган. Солиқлар давлат органларини таъминлаш ва улар олдида турган вазифаларни бажарилишини моддий таъминлашнинг манбаси сифатида хизмат қилган. Давлатнинг ривожланиши билан унинг вазифа ва функциялари янгича хусусиятларга эга бўлди. Лекин солиқларнинг давлатни ва унинг органларини молиялаштиришда манба сифатидаги роли ўзгармай қолди.

«Солиқлар, - деб ёзади *Д.Рикардо*, - ҳокимият ихтиёрига келиб тушадиган ер маҳсулоти ва мамлакат меҳнатининг бир қисмини ташкил этади ва охир-оқибатда улар капитал ҳисобидан ёки мамлакат даромади ҳисобидан тўланади».⁵ Шунини алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, *Д. Рикардо* солиқлар моҳиятини ёритиб, ўз навбатида *А. Смит* томонидан яратилган солиқлар назариясини маълум даражада ривожлантирган.

С.Г.Пепеляев «Солиқ - оммавий ҳокимият субъектларининг тўлов қобилиятини таъминлаш мақсадида жисмоний ва юридик шахслар мулкларини бегоналаштиришнинг мажбурийлик, яқка тарзда холисона, қайтармаслик, давлатнинг мажбурлаши билан таъминланганлик асосларида ва жазо ёки контрибуция характерида эга бўлмаган қонунда белгиланган ягона шаклидир»⁶ - деб, таъкидлаган.

*Д.Г.Черник*нинг фикрича «Солиқлар - давлат томонидан хўжалик субъектлари ва фуқаролардан қонуний тартибда ўрнатилган ставкаларда ундириб олинган мажбурий йиғимларни ўзида акс эттиради».⁷

Айрим иқтисодчилар солиқларни миллий даромадни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш воситаси сифатида изоҳлашга ҳаракат қилганлар, - «Солиқлар – миллий даромадни тақсимлаш ва қайта тақсимлаш жараёнида унинг бир қисмини давлат ихтиёрига олиш шаклидир»⁸.

*О.Олимжонов*нинг фикрига кўра: «Солиқлар - давлат ва жамиятнинг пул маблағларига бўлган эҳтиёжини қондириш мақсадида қонун томонидан белгилаб қўйилган ҳажмда ва ўрнатилган муддатда жисмоний ва ҳуқуқий шахслардан давлат ихтиёрига мажбурий равишда ундириб олинган тўловлардир»⁹. Солиқларга берилган мана шу таъриф энг макбул таъриф бўлиб, солиқларнинг моҳияти, уларнинг иқтисодиётдаги ўрни ва ролини, солиқларнинг ҳаракат жараёнини назарий жиҳатдан чуқурроқ ёритиб, солиқлар ҳақида аниқроқ тасаввур ҳосил қилишга ёрдам беради. Бугунги кунда солиқ категориясини ҳар томонлама, кенгроқ ва батафсилроқ, шунингдек унинг моҳияти ва аҳамиятини, иқтисодиётни ривожлантиришдаги роли ва ўрнини, солиқларни назарий жиҳатларини аниқроқ ва тўлиқроқ ёрита оладиган таърифни келтириш муаммоси фанда мавжуддир.

Тарихан солиқлар, давлатни сақлаб туриш учун зарур бўлган мажбурий тўловлар сифатида, давлат пайдо бўлиши билан вужудга келган. Солиқлар, давлат фаолият кўрсатишининг моддий асосини ташкил этади, уларнинг иқтисодий табиати худди шу ердан келиб чиқади.

Бозор муносабатларининг шаклланиши даврида солиқлар корхоналарнинг иқтисодий фаолиятини тартибга солишнинг ҳам билвосита курали ҳисобланади.

Солиқни тўлаш хўжалик юритувчи субъектлар ва фуқаролар билан давлат ўртасида янгидан яратилган қийматни тақсимлашнинг асосий воситаси ҳисобланади. Бирор бир жамиятни солиқ тизимсиз тасаввур қилиш мумкин эмас. Чунки солиқлар бюджет даромадлари (пул фонди)ни ташкил этишнинг асосий воситаси бўлибгина қолмай маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажминини оширишга, ишлаб чиқаришни рағбатлантиришда инвестицияларни кўпайтиришга, рақобатбардош маҳсулотни кўпайтиришга, кичик бизнесни ривожлантиришга, хусусий корхоналар очиш билан боғлиқ бўлган бозор инфраструктурасини барпо қилишга, умумдавлат эҳтиёжларини қондиришга ва шу кабиларга хизмат қилади.

Бозор иқтисодиёти шароитида давлат ўзининг ички ва ташқи вазифаларини, ҳар хил ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий чора-тадбирларни амалга ошириш учун зарур бўлган маблағларнинг асосий қисмини солиқлар орқали тўплайди. Жумладан, солиқлар республика ва маҳаллий бюджетлар даромадларини шакллантиради, давлат ижтимоий дастурлари учун

⁵ Рикардо Д. Сочинения т. I. Начало политической экономики и налогового обложения. Пер. с англ. - М.: «Госполитиздат», с.360.

⁶ Пепеляев С.Г. Основы налогового права. М.: 1995, 24-бет

⁷ Черник Д.Г. Налоги в рыночной экономике. «Финансы», 1992, №3 с. 19.

⁸ Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: «Меҳнат», 1995 й. 377-бет

⁹ Олимжонов. О. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида солиқ сиёсати. «Ҳаёт ва иқтисод», 1992.

молиявий негиз яратади, солиқ тўловчи шахсларнинг тадбиркорлик фаолиятини бошқаради, уларнинг табиий ресурслардан унумли фойдаланишга бўлган интилишини рағбатлантиради, нарх белгилашга таъсир кўрсатади, аҳолининг турмуш даражасини тартибга солиб туради, имтиёзлар ёрдамида эса аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий ҳимоя қилишни ташкил этишга ёрдам беради.

Солиқларнинг белгилари борасида иқтисодчи олимлар томонидан турли хил фикрлар мавжуд. Масалан, проф. Қ.Яҳёев солиқларни умумий белгилари сифатида қуйидагиларни кўрсатади.

1. Солиқлар ва йиғимлар мажбурий бўлиб, бунда давлат солиқ тўловчининг бир қисм даромадларини мажбурий бадал сифатида бюджетга олиб кўяди. Бу мажбурийлик Олий Мажлис тасдиқлаб берган Солиқ кодексининг қоидалари асосида амалга оширилади. Демак, мажбурийлик белгиси ҳуқуқий жиҳатдан давлат томонидан қафолатланади.

2. Солиқлар хазинага давлат бюджетига тушади. Аммо бошқа турдаги тўловлар «Умид», «Экосан» каби жамғармаларга тушиши солиқ муносабатларини акс эттирмайди.

3. Солиқлар қатъий белгиланган ва доимий ҳаракатда бўлади. Тарихан асрлаб ўзгармай ҳаракатда бўлган солиқлар мавжуд. Унинг илмий асоси қанча чуқур бўлса, шунча қатъий ва узоқ йиллар ўзгармасдан ҳаракат қилади.

4. Давлатга тўланган солиқ суммаси тўловчининг ўзига тўлиқ қайтмайди, яъни у эквивалентсиз пул тўловидир¹⁰.

Солиқларнинг функциялари тўғрисида фанда турли хил қарашлар мавжуд. Собик иттифоқ даврида солиқлар икки хил функцияни бажаради, деган қараш кенг тарқалган эди. Бу икки функция сифатида фискал ва назорат функциялари тан олинади. Энг асосий функция бу солиқларнинг фискал функциясидир, чунки бу функциясиз назорат функциясининг мавжуд бўлиши мумкин эмас, деб қараларди.

Ғарб иқтисодчилари кўпчилигининг назариялари англиялик иқтисодчи Ж.М.Кейнснинг концепциясига асосланади. Бу концепцияга кўра солиқлар фискал функциясидан ташқари иқтисодиётни тартибга солиш, рағбатлантириш ва даромадларни бошқариш воситаси функцияларига эга, солиқнинг бу функциялари уни иқтисодиётни тартибга солиш ва иқтисодий барқарор ўсишни таъминлаш воситаси сифатида фойдаланиш зарурлигидан келиб чиқади.

Неокейнсчилик йўналиши вакиллари бўлган Л.Харрот, Н.Кальдор, А.Хансен ва П.Самуэльсонларнинг фикрига кўра солиқлар иқтисодиётни тартибга солиш функциясига эга. Улар солиқ ставкаларини ўзгартириш ва турли хил имтиёзлар бериш йўли билан бу функцияни бажариш мумкин, деб ҳисоблайдилар.

Солиқларнинг даромадларни бошқариш функциясини юзага келишига француз иқтисодчиси Э.Де.Жирарденнинг назарияси асос бўлган. Бу назарияга кўра солиқлар ёрдамида солиққа тортишнинг прогрессив шкаласини қўллаш йўли билан жамият аъзолари ўртасидаги мулкый тенгсизликка барҳам бериш мумкин. Ҳозирги кунда бу назариянинг давомчилари бўлиб, америкалик иқтисодчилар А.Илерсик, Г.Коул, француз иқтисодчилари М.Клюдо, Ж.Фурастье ҳисобланишади. Уларнинг фикрига кўра давлат солиқлардан ва трансфер тўловларидан фойдаланиш йўли билан жамият миллий даромадини камбағаллар фойдасига қайта тақсимлайди. Бу назариялар солиқларнинг даромадларни тартибга солиш функцияси мавжуд деган хулоса келиб чиқишига сабаб бўлди.

И.Мальмигиннинг фикрига кўра солиқлар уч функцияни бажаради, яъни фискал, тақсимлаш ва рағбатлантириш функцияларидир. Унинг фикрига кўра биринчи функция

¹⁰ Яҳёев Қ. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. Т.: «Ғафур Ғулом» 2003 й. 10-бет.

давлат даромадлари манбаларининг ташкил топиши билан боғлиқ, иккинчиси ҳуқуқий ва жисмоний шахсларнинг даромадларини тақсимлашни назарда тутди. Рағбатлантириш функцияси турли имтиёзлар ва енгилликлар бериш йўли билан амалга оширилади¹¹. Ўз-ўзидан кўриниб турибдики, Ғарб иқтисодий адабиётларидаги даромадларни бошқариш функцияси И. Мальмигинда тақсимлаш функцияси сифатида намоён бўлмоқда.

Солиқларнинг функциялари уларнинг моҳиятини амалиётда ҳаракат қилаётганлигини кўрсатади. Шундай экан, функция доимо яшаб, солиқ моҳиятини кўрсатиб туриши зарур. Демак, функция категорияси доимий, қатъий такрорланиб турадиган воқеликни ифодалайди. Шундай услубий ёндашишдан келиб чиқиб солиқлар функциясини аниқлаш керак.

Солиқларнинг функциялари масаласида ҳозирга қадар олимлар ўртасида катта баҳслашувлар мавжуд, лекин ягона бир фикрга келинган эмас. Кўпчилик иқтисодчилар солиқларга фискал, бошқарувчи, рағбатлантирувчи, назорат функциялари хос деб таъриф беришади.

Бугунги кунга келиб солиқларнинг қуйидаги асосий функцияларини ажратиб кўрсатиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз: *солиқнинг фискал функцияси, тартибга солиш функцияси, рағбатлантириш функцияси, назорат функцияси, солиқни ҳисоблаш жараёнини ахборот билан таъминлаш функцияси.*

1.2. Ўзбекистон Республикасида солиққа тортиш тизимининг ҳуқуқий асослари ўрганиш.

Ўзбекистон Республикасида солиқ тизимининг ҳуқуқий асослари, солиқ тўловчиларнинг ҳуқуқлари ҳамда мажбуриятлари, солиқ ишларини юритиш тартиботи ва солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик Солиқ Кодекси, Ўзбекистон Республикасининг “Давлат солиқ хизмати тўғрисида” ги қонуни ва шу каби бевосита солиққа оид қонун ҳужжатлари орқали тартибга солиб турилади.

Бундан ташқари энг асосий ҳужжатлардан бири бу Ўзбекистон Республикаси Президентининг макроиқтисодий кўрсаткичлар ва бюджет параметри тўғрисидаги қарорлари ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги “2018 йил асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454 сонли қарори Республикаимизнинг иқтисодий – ижтимоий ва сиёсий ҳаётидаги туб бурилиш бўлди.

Солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларининг бошқа қонунлар ва қонун ҳужжатларидан ўрин олган нормалари солиқ кодексига мувофиқ ҳисобланади. Агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномасида Солиқ Кодексидан бошқача қоидалар белгиланган ёки назарда тутилган бўлса, унда халқаро шартнома қоидаларида белгиланган шартлар амалда қўлланилади.

Солиқ солиш – юридик шахсларга нисбатан мулкчилик шаклидан қатъи назар, қонун олдида тенглик, жисмоний шахсларга нисбатан эса жинси, ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенглик асосида амалга оширилади.

Белгиланаётган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар товарларнинг (ишлар, хизматларнинг) ёки пул маблағларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди доирасида эркин муомалада бўлишини бевосита ёки билвосита чеклаб қўйиши ёхуд солиқ тўловчининг иқтисодий фаолиятини бошқача тарзда чеклаб қўйиши ёки унга ғов бўлиши мумкин эмас.

¹¹ Мальмигин И. Налоги как элементы финанса. М.: перевод с англ. 1997 г. стр. 69

Олинган манбаларидан қатъи назар, барча даромадларга солиқ солиниши лозим, солиқ имтиёзларини белгилашда эса албатта ижтимоий адолат принципларига риоя этилиши керак.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар Ўзбекистон Республикасининг пул бирлиги-сўмда ҳисоблаб чиқарилади.

Амалдаги солиқ кодексига кўра солиқ тўловчилар кўйидаги ҳуқуқларга эгадирлар:

- солиқ органларидан солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатлари масалалари бўйича ахборот ва маслаҳатлар олиш.

Солиқ тўловчи юридик ва жисмоний шахслар ўзлари рўйхатдан ўтган қуйи Давлат солиқ хизмати органларига бориб, бюджет олдидаги ўз мажбуриятларини хатоларсиз бажариш мақсадида тегишли ахборотларни ёки маслаҳатларни бепул олиш имкониятларига эга.

- Солиқ кодексига ва бошқа қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилган тартибда ва асосларда солиқ имтиёзларидан фойдаланиш.

Солиқ тўловчилар нафақат Солиқ кодексига балки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Вазирлар Маҳкамасининг тегишли Қарор ва Фармонларида кўзда тутилган имтиёзлардан ҳам фойдаланиш ҳуқуқларига эгадирлар.

- Бюджетга ортиқча миқдорда тушган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар суммасини қайтариш тўғрисида ёзма ариза билан мурожаат қилиш.

Амалиётда шундай ҳолатлар учрайдики, гоҳида солиқ тўловчиларнинг ўзлари, гоҳида эса солиқ идораларининг онгли ҳаракатлари туфайли солиқлар ва йиғимлардан ортиқча тўловларни ундириш амалга оширилади, айниқса, чорак якуни ёки молиявий йил якунланаётган вақтда айрим солиқ турларидан прогноз-режаларни бажариш мақсадида корхоналарнинг банкдаги ҳисоб рақамларидан инкасса топшириқномаси орқали қонунчиликка зид равишда мажбурий ундириш ҳолатлари кўп учраши мумкин. Бюджетга ортиқча ундирилган солиқлар 2018 йилдан бошлаб 15 кун (олдин 30 кун бўлган) муддат ичида солиқ тўловчиларга қайтарилиши ёки бошқа солиқлар ва йиғимлардан қарзи мавжуд бўлган ҳолда ўша қарзни қоплаш имконияти пайдо бўлади.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича бюджет олдидаги ўз солиқ мажбуриятларини бажариш юзасидан солиқ органларидаги мавжуд маълумотлар билан танишиш.

Ушбу бандга мувофиқ солиқ тўловчилар қуйи солиқ идораларига берилган солиқ турлари бўйича белгиланган прогноз-режа ва шу каби хўжалик ва молиявий фаолиятларига тегишли бўлган солиққа тортиш масалалари бўйича маълумотлар билан танишиш имкониятларига эгадирлар.

- Солиқ органлари ўтказган текширув материаллари билан танишиш ва текширув далолатномаларини олиш, текширувларнинг натижаларидан норози бўлган тақдирда солиқ органига ўзининг ёзма эътирозларини ўн кунлик муддат ичида тақдим этиш.

Солиқ тўловчилар фаолияти солиқ органлари томонидан текширилганда аниқланган хато ва камчиликлар, қўшимча ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар, ҳисобланган молиявий жарималар тўғрисида тузилган далолатнома корхона мансабдор шахсларига (бош ҳисобчисига) таништирилиши шарт. Текшириш натижаларини корхона раҳбарияти ноҳақ деб ҳисоблаши ҳамда эътироз билдириши ҳам мумкин. Бундай ҳолатда, солиқ тўловчи солиқ идораси раҳбарияти номига ёхуд юқори солиқ идораларига ёзма мурожаат қилишлари мумкин. Солиқ идораларида эксперт комиссияси тузилган бўлиб, ушбу комиссия томонидан солиқ тўловчиларнинг ёзма эътирозлари бир ой муддат ичида кўриб чиқилади ва натижаси аризага билдирилади. Бундай ҳолатда текшириш натижасида солиқ

тўловчига нисбатан кўшимча ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда молиявий жарималарни бюджетга ундириш тўхтатилмайди.

- Солиқ органларининг қарорлари ва улар мансабдор шахсларининг ҳатти-ҳаракатлари устидан юқори солиқ органларига ёки судга шикоят қилиш.

Солиқ органлари ўзларига берилган ваколот доираларида қабул қилган қарорлари айрим ҳолларда солиқ тўловчиларнинг эътирозларини келтириб чиқариши мумкин ёки улар мансабдор шахсларининг ҳатти-ҳаракатларини солиқ тўловчи қонунга зид деб ҳисоблашлари ва уларга барҳам бериш мақсадида юқори солиқ органлари (Давлат солиқ бошқармаси, Давлат солиқ қўмитаси)га ёхуд судга шикоят билан даъво қилишлари мумкин. Бундай ҳолат амалиётда баъзида учраб туради.

- Солиқ солиш объектини ҳисобга олишда, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш ва тўлашда ўзлари йўл қўйган хатоларни мустақил равишда тузатиш.

Солиқ тўловчилар солиқ ҳисоб-китобини қуйи солиқ идораларига қонунчиликда белгиланган муддатларда топширгандан сўнг, хато ва камчиликларни аниқлашса уни қайта тузатиб дарҳол солиқ идораларига қайта солиқ ҳисоб-китобларини топширишлари лозим бўлади. Акс ҳолда, қонун олдида жавоб беришга тўғри келади.

Солиқ тўловчилар Солиқ Кодексида ва бошқа қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлишлари мумкин.

Солиқ кодексига кўра солиқ тўловчилар қуйидаги мажбуриятларга эгадирлар:

- белгиланган тартибда ва муддатларда солиқ органларида рўйхатдан ўтиш, почта манзили ўзгарган тақдирда эса (нотижорат ташкилотлар қайта рўйхатдан ўтказилган тақдирда ҳам), бу ҳақда солиқ органларини ўн кунлик муддат ичида ёзма равишда хабардор этиш.

Солиқ тўловчилар амалдаги қонунчиликка мувофиқ давлат рўйхатидан ўтгандан сўнг, албатта қуйи солиқ идораларидан ҳам рўйхатдан ўтиши ва тегишли равишда солиқ тўловчининг идентификацион рақами (СТИР) ни олиши шарт. СТИР Давлат солиқ қўмитаси томонидан марказлашган тартибда рўйхатга олинади ва солиқ тўловчиларга қуйи солиқ идоралари томонидан етказилади.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг тегишли суммасини ўз вақтида ва тўлиқ ҳажмда тўлаш.

Солиқ тўловчилар ҳисобот даврида ҳисобланган солиқлар ва йиғимларни ўз вақтида, тўлиқ миқдорда бюджетга тўлаб беришлари шарт. Аксинча, солиқ идоралари томонидан ўз вақтида бюджетга ўтказилмаган солиқлар ва йиғимлар суммасига нисбатан ҳар бир кечиктирилган кун учун жарима (пеня) ҳисобланади. Ҳисобланган пеня миқдори корxonанинг соф фойдаси ҳисобидан қопланади.

- Бухгалтерия ҳисобини ва ҳисоб ҳужжатларини қонун ҳужжатларига мувофиқ юритиш.

Корхона ўзининг ишлаб чиқариш ва молиявий фаолиятини юритишда қонунчилик билан белгилаб берилган ҳисоб ва бухгалтерия ҳисоби ҳужжатларини юритишга мажбурдир. Корхонада бухгалтерия ҳисобини юритиш тегишли қонунчилик нормалари асосида амалга оширилади.

- Молиявий ҳисоботни, солиқлар бўйича ҳисоб-китобларни ёки даромадлар тўғрисидаги декларацияларни қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда солиқ органларига тақдим этиш.

Солиқ тўловчилар ҳар бир солиқ тури бўйича ҳисоб-китобларини белгиланган муддатлардан кечиктирмасдан солиқ идораларига тақдим этади. Акс ҳолда, корхонага ва

корхонанинг мансабдор шахсларига нисбатан молиявий ва маъмурий жазо чоралари қўлланилади.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш, тўлаш билан боғлиқ ҳужжатлар ва маълумотларни, шунингдек солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар юзасидан имтиёзлар ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатларни солиқ органларига тақдим этиш.

Солиқ тўловчиларга солиқ кодексида, Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорларида ёки бошқа қонун ҳужжатларида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлардан имтиёзлар кўзда тутилган ҳолда, улар имтиёз олиш ҳуқуқини тасдиқловчи тегишли қонун ҳужжатларини қуйи солиқ идораларига тақдим этиши шарт. Имтиёз ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжат мавжуд бўлгандагина улар имтиёзлардан фойдаланишлари мумкин.

- Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ҳисоблаб чиқариш, тўлаш масалаларини текшириш учун солиқ органларининг мансабдор шахсларини даромад олиш ёки солиқ солиш объектларининг сақланиши билан боғлиқ бинолар ва жойларга киришига рухсат бериш.

Назорат органлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгашининг текширув режасига асосан Давлат солиқ хизмати органлари томонидан солиқ тўловчилар фаолияти текширилганда корхоналар солиққа тортиш объекти билан боғлиқ бўлган барча объектларини кўздан кечиришга ва бундан ташқари текширишга шароит яратиб беришлари лозим. Акс ҳолда, солиқ идораларининг қонуний талаблари бажарилмаган ҳисобланади ва уларга нисбатан қонунчиликда кўзда тутилган тегишли жазо чоралари қўлланилади.

- Солиқ органларининг солиқ ҳақидаги қонун ҳужжатларини бузиш ҳолларини бартараф этиш тўғрисидаги талабларини бажариш.

Солиқ идоралари томонидан ўтказилган текширишлар натижасида аниқланган хато ва камчиликларни бартараф этиш ёки уларнинг бошқа ваколот доирасидаги қонуний талаблари солиқ тўловчилар томонидан бажарилиши мажбурдир.

Солиқ тўловчилар Солиқ Кодексида ва бошқа қонун ҳужжатларида ўз зиммаларига юклатилган бошқа ҳуқуқ ва мажбуриятларга ҳам эга бўлишлари мумкин.

1.3. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тизимини таҳлили.

Иқтисодий адабиётларда юридик ва жисмоний шахслардан олинadиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғиндиси *солиқлар тизими* деб тушунилади. Солиқ кодексининг 23-моддасига кўра Ўзбекистон Республикаси ҳудудида солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар амал қилади ҳамда улар Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан жорий этилади ва бекор қилинади.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида умумдавлат солиқлари ва бошқа мажбурий тўловлар ҳамда маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар амал қилади.

Умумдавлат солиқлари ва бошқа мажбурий тўловлар таркибига қуйидагилар киради:

- 1) юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи;
- 2) жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи;
- 3) қўшилган қиймат солиғи;
- 4) акциз солиғи;
- 5) ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар;
- 6) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ.

Умумдавлат солиқлари ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Президентининг кейинги молия йили учун макроиқтисодий кўрсаткичлар ва давлат бюджети прогнози тўғрисидаги махсус қарори асосида белгиланган нормативлар бўйича тегишли маҳаллий бюджетлар ўртасида тақсимланади.

7) ижтимоий жамғармаларга мажбурий тўловлар:

- ягона ижтимоий тўлов;

Бу тўлов ўз навбатида қуйидаги жамғармаларга тақсимланади: Пенсия жамғармасига, бандлик жамғармасига ва касаба уюшмаси жамғармасига.

- фуқароларнинг бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари;

- бюджетдан ташқари Песия жамғармасига мажбурий тўловлар;

8) Республика йўл жамғармасига мажбурий тўловлар:

- Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар;

- Республика йўл жамғармасига йиғимлар;

9) давлат божи;

10) божхона тўловлари;

Солиқ солишининг соддалаштирилган тартибда тўланадиган умумдавлат солиқлари:

11) ягона солиқ тўлови;

12) тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича қатъий белгиланган солиқ.

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларга қуйидагилар киреди:

1) мол-мулк солиғи;

2) ер солиғи; ягона ер солиғи (соддалаштирилган тартибдаги солиқ)

3) ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи;(2018 йилдан бекор бўлди)

4) транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ;

5) айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғим;

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўловчиси бўлиб Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилиги ҳужжатларига мувофиқ, мулкчилик шаклидан қатъи назар юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади.

Мол-мулк солиғи ва ер солиғи Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларига биноан жорий этилади ва унинг бутун ҳудудида ундирилади.

Ушбу солиқлар ставкаларининг миқдори Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори асосида белгиланади.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ, айрим турдаги товарлар билан чакана савдо қилиш ва айрим турдаги хизматларни кўрсатиш ҳуқуқи учун йиғимлар Қорақалпоғистон Республикаси давлат ҳокимияти органлари, вилоятлар ва Тошкент шаҳар халқ депутатлари кенгашлари томонидан жорий этилади. Ушбу солиқлар ва йиғимлар ставкаларининг энг юқори миқдорлари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори асосида белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида айрим маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни умумий, қатъий ставкаларда белгилаши мумкин.

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ставкалари солиқ тўловчиларга Молия вазирлиги, Давлат солиқ қўмитаси ва унинг қуйи органлари томонидан белгиланган тартибда етказилади.

Юридик шахслар томонидан бюджет билан ҳисоб-китоблар ҳисоби бюджетга тўловлар бўйича қарзлар ҳисоби ҳисобварақларида маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ҳар бир тури бўйича юритилади.

Маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг ўз вақтида тўланиши, маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя қилиниши учун жавобгарлик солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўловчилар зиммасига юкланади.

Маҳаллий солиқ ва бошқа мажбурий тўловларни тўланишининг тасдиғи бўлиб амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ банк муассасаси ёки ваколатли орган берган ҳужжат ҳисобланади.

Солиқларнинг умумдавлат (республика) ва маҳаллий солиқларга бўлиниши ҳукумат идораларининг республика ҳукумати ва маҳаллий ҳукуматларга бўлиниши асосида келиб чиқади. Ҳар бир ҳокимият идоралари ўзларининг бажарадиган муҳим вазифаларидан келиб чиқиб, ўз бюджетига ва уни таъминлайдиган солиқларга ва бошқа мажбурий тўловларга эга бўлиши керак. Республика ҳукумати умумдавлат миқёсида катта вазифаларни, жумладан, соғлиқни сақлаш, маориф, фан, муҳофаза, хавфсизликни сақлаш, аҳолини ижтимоий

химоясини ташкил этиш ва бошқа бир қатор шу каби стратегик вазифаларни бажаради. Шунинг учун унинг бюджети ҳам солиқлари ҳам салмоқли бўлишни талаб этади. Қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, юридик шахсларнинг фойдасидан олинадиган солиқ, ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ, жисмоний шахслар даромадидан олинган солиқлар республика бюджетига тушади. Умумдавлат солиқларининг муҳим хусусияти шундаки, республика бюджетига тушадиган солиқлардан маҳаллий бюджетларни бошқариб бориш учун ажратма сифатида тушуши мумкин. Борди-ю, ажратма етмаса субвенция ёки субсидия берилади. Умумдавлат ва маҳаллий солиқлар ягона моҳиятга эга бўлиб, улар бюджетга тўланиши лозим бўлган тўловлар ҳисобланади.

Маҳаллий солиқлар ҳукуматлар бажарадиган вазифаларига қараб белгиланиб, уларга доимий ва тўлиқ бириктириб берилади. Маҳаллий ҳокимият органлари асосан фуқароларга яқин бўлганлигидан уларга ижтимоий масалаларни, жумладан, мактаб, соғлиқни сақлаш, маданият, маориф, шаҳар ва қишлоқлар ободончилиги каби вазифаларни бажаради. Лекин бу солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар уларнинг бюджет харажатларининг 30-40 фоизини қоплайди, холос.

Шунинг учун ҳам маҳаллий бюджетлар даромадларини кўпайтириш энг долзарб масалалардан ҳисобланади. Маҳаллий солиқларнинг муҳим хусусияти шундаки улар фақат шу ҳудуднинг бюджетига тушади ва улардан бошқа бюджетларга ажратмалар берилмайди.

Маҳаллий бюджетларнинг солиқ ва бошқа мажбурий тўловлари кам бўлганлигидан бу бюджетларнинг даромадлар ва харажатларини барқарорлаштириш (баланслаштириш) анча мураккабдир. Бу масалани ечишда умумдавлат солиқларидан ажратмалар берилади. (масалан, қўшилган қиймат солиғидан, акциз солиғидан ва бошқалар).

Ўзбекистон солиқ тизимида амалда бўлган солиқларни объекти ва иқтисодий моҳияти бўйича бир неча гуруҳларга ажратиб ўрганиш мумкин.

Солиқлар солиққа тортиш объектига қараб тўрт гуруҳга бўлинади:

1. Оборотдан олинадиган солиқлар
2. Даромаддан олинадиган солиқлар
3. Мол-мулк қийматидан олинадиган солиқлар
4. Ер майдонига қараб олинадиган солиқлар.

Оборотдан олинадиган солиқларга қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, божхона божи ва ер қаъридан фойдаланганлик учун олинадиган солиқлар киради. Лекин оборот (айланма) тушунчаси бизнинг қонунчилигимиз бўйича илгаридек маҳсулот реализацияси оборотидан эмас, балки маҳсулотларни юклаб юборган қиймат билан ўлчанади. Ялпи тушумдан олинадиган ягона солиқ тўлови ҳам оборотдан олинадиган солиқларга киради.

Даромаддан олинадиган солиқларга юридик шахсларнинг фойдасига солинадиган солиқ, жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ, ихтисослаштирилган улгуржи савдо корхоналарининг ялпи даромадидан олинадиган солиқлари киради. Бу гуруҳ солиқларга ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи ҳам киради.

Мол-мулк қийматидан олинадиган солиқларга мол-мулк солиғи киради.

Ер майдонларидан олинадиган солиқларга қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчиларнинг ягона ер солиғи ва юридик (ноқишлоқ хўжалик) ва жисмоний шахсларнинг ер солиқларини киритиш мумкин.

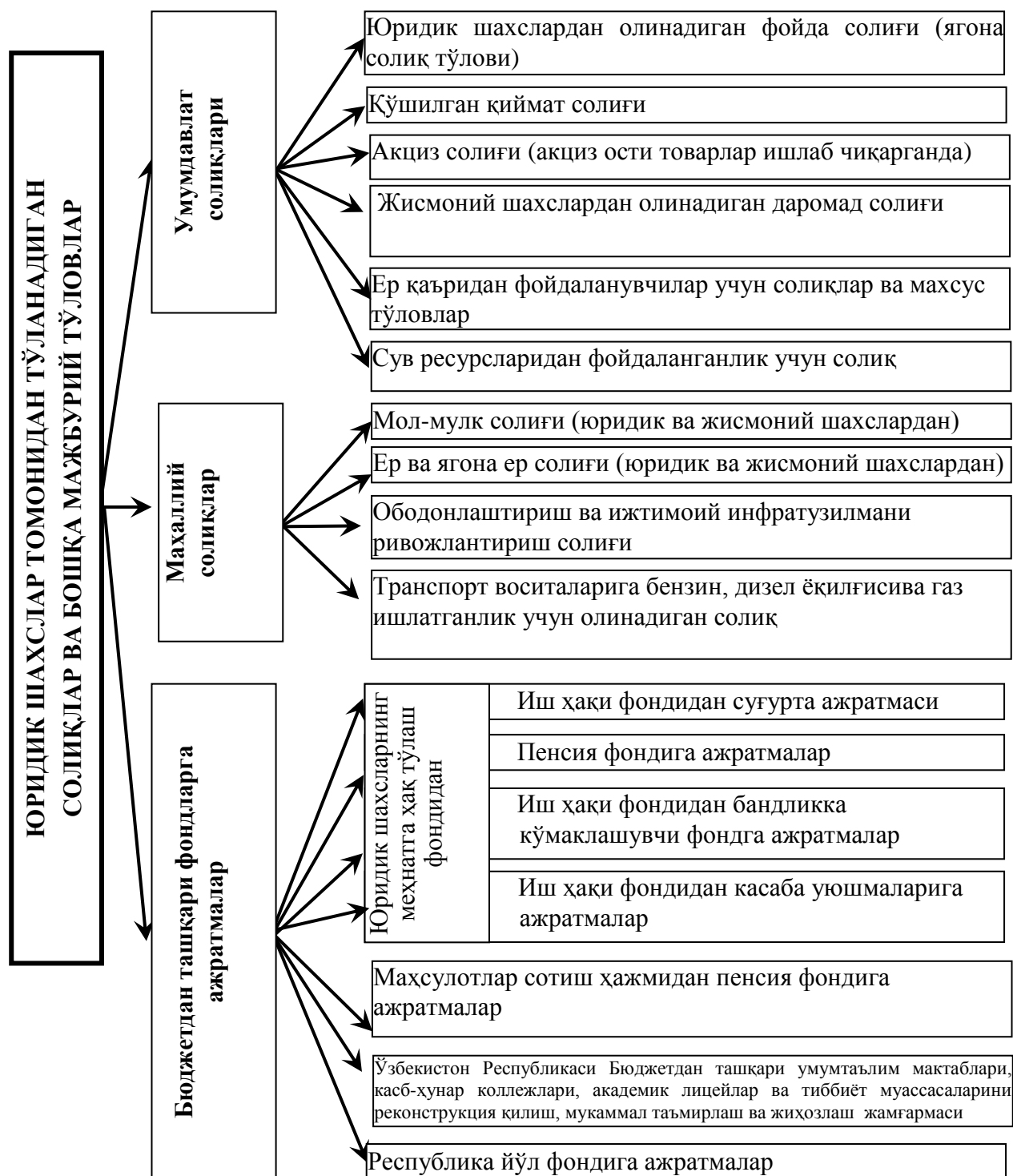
Эгри солиқларни ҳуқуқий тўловчилари маҳсулот (иш, хизматни) юклаб юборувчилар ҳисобланади. Лекин, солиқ оғирлигини ҳақиқатдан ҳам бюджетга тўловчилари товар (иш, хизмат)ни истеъмол қилувчилардир, яъни эгри солиқларнинг барчаси бевосита истеъмолчилар зиммасига тушади. Бу солиқлар товар (иш, хизмат) қиймати устига қўшимча равишда қўйилади. Эгри солиқларнинг ижобий томони шундаки, улар республикада ишлаб чиқарилган товарларни республикадан ташқарига чиқиб кетишини чегаралайди, мамлакат ичида товарларнинг сероб бўлишига ёрдам беради ҳамда инфляция даражасини (муомаладаги ортиқча пул массасини) бирмунча жиловлаб туради. Эгри солиқлар

ставкасининг асосли равишда оширилиши корхоналар фаолиятининг молиявий якунига тўғридан–тўғри таъсир этмайди, яъни инвестицион фаолиятини қисқартирмайди. Аммо солиқ ставкаси илмий асосланмасдан ошириб юборилса бундай ҳолатда корхоналар ўз товарларини сотиш қийинчилигига дуч келишлари мумкин. Эгри солиқлар таркибига қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, божхона божи, транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун солиқлари киради. Қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи иқтисодий конъюнктуранинг ўзгаришларига бевосита боғлиқ бўлмаган барқарор даромад манбалари ҳисобланади ва эгри солиқлар бўйича тушумларнинг асосий қисмини ташкил этади. Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети ижтимоий харажатларини ўсиш тенденциясига эга эканлиги давлат бюджети даромадлари ҳажмини узлуксиз ошириб боришни тақозо қилади. Бу эса, қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи каби барқарор даромад манбаларини бюджет даромадларининг таркибидаги юқори салмоғини таъминлашни тақозо қилади. Юқорида айтиб ўтилганидек, тўғри ва эгри солиқлар ягона солиқ тизимини ташкил этиб, бир-бири билан ўзаро боғлангандир.

Европа мамлакатларида жами солиқ тушумларининг ҳажмида эгри солиқларнинг салмоғи 40 фоиздан юқори бўлиб, айрим мамлакатларда 50 фоизни ташкил этади. Мазкур кўрсаткич 50 фоиздан юқори бўлган мамлакатлар гуруҳига Мексика, Туркия ва Корея киради. АҚШ, Япония, Канада ва Австралияда эса ушбу кўрсаткич 25-30 фоизни ташкил қилади.¹²

Ўзбекистон Республикасининг давлат бюджетига тўланадиган солиқлар ва йиғимларнинг ҳал қилувчи асосий қисмини юридик шахсларнинг солиқлари ва бошқа мажбурий тўловлари ташкил этади. Юридик шахслар қуйидаги умумдавлат ҳамда маҳаллий солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлайдилар.

¹² Пансков В.П., Князев В.Г. Налоги и налогообложения. –М.: МЦФЭР, 2003. –с. 57-59.

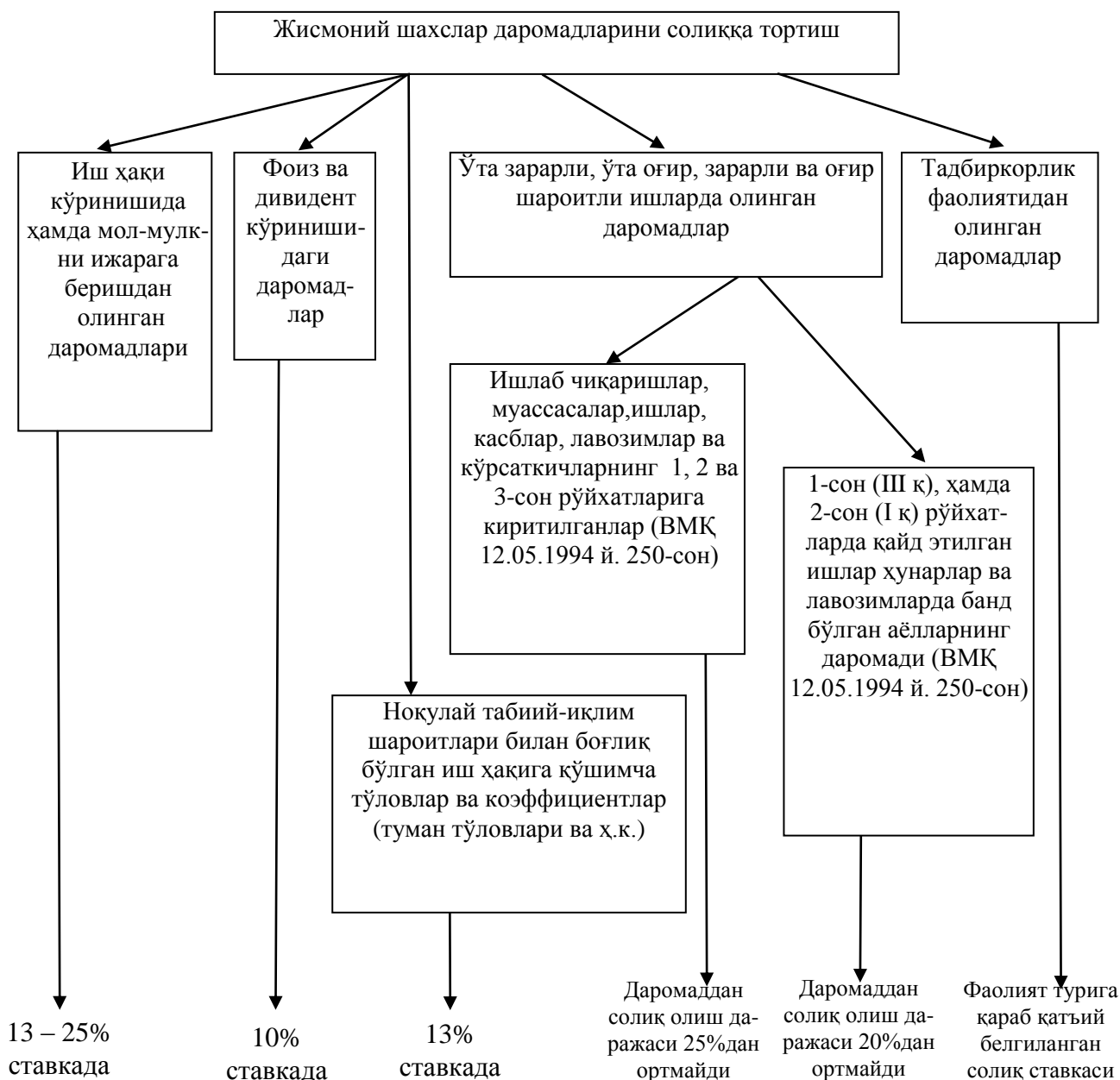

1-чизма. Юридик шахслар томонидан тўланадиган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар¹³

Юридик шахслар солиқ тўловчи бўлиши учун юридик шахс мақомини олганидан ташқари, албатта бирор рухсат этилган фаолиятдан даромад олган бўлишлари зарур ёки товарлар (иш, хизматлар) сотишдан оборотга эга бўлишлари ҳамда статистика идораларида, ҳокимиятлардан рўйхатдан ўтган (кодга эга) бўлишлари шарт.

¹³ Солиқ кодекси асосида ишлаб чиқилди.

Жисмоний шахслар тўлайдиган солиқларнинг хусусияти шундан иборатки, солиқ жисмоний шахснинг тўғридан-тўғри ўз даромадидан олинади. Улар тўлайдиган солиқлар ва йиғимлар асосан бюджетга нақд пул тўлаш йўли билан ўтказилади (2-чизма).

2-чизма. Жисмоний шахслар даромадидан олинадиган солиқлар

Жисмоний шахслар юридик шахс мақомини олмаган шахслардир. Бундай шахсларга Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, фуқаролиги бўлмаганлар ва чет эл мамлакатлари фуқаролари киради. Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигига биноан солиққа тортиш мақсадида солиқ тўловчилар юридик ва жисмоний шахсларга бўлинган. Жисмоний шахслар тўлайдиган солиқлар давлат бюджети даромадларининг 20-25 фоизини ташкил этади.

Республикада солиқ ва тўловларни ҳисоблаш усуллари қуйидагича амалга оширилмоқда:

- Солиқларни декларация асосида тўлаш усули – фойда солиғи, даромад солиғи (қисман), қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи, юридик шахсларнинг мол-мулк солиғи,

ободонлаштириш ва инфратузилмани ривожлантириш солиғи, ресурс солиқлари, ягона ижтимоий тўлов ва бошқалар.

- солиқларни тўлов манбаида ҳисоблаш усули – норезидентларнинг доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган фойдасига солиқ, ёланиб ишлаш бўйича даромад солиғи ва суғурта бадали, дивиденд ва фоизларга солиқ ва бошқалар.

- солиқларни қатъий тартибда тўлаш усули – юридик ва жисмоний шахсларнинг ер солиғи, қатъий белгиланган солиқлар ва бошқалар.

- солиқларни ҳисоблашнинг кадастр усули – ягона ер солиғи, жисмоний шахсларнинг мол-мулк солиғи.

- солиқларни тўлов хабарномаси асосида тўлаш усули – жисмоний шахсларнинг ер солиғи, мол-мулк солиғи, деҳқон хўжалиklarининг сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ.

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг 2017-2018 йиллар даромадлари таркибининг асосий кўрсаткичлари таҳлили

Кўрсаткичлар	2017 йил	2018 йил	Фарқи	
	млрд. сўм.	млрд. сўм.	млрд. сўм	ўсиш (пасайиш) % ҳисобида
I. Даромадлар (бюджетдан ташқари мақсадли фондларсиз), жами	44469.9	62229.5	17759.6	39.9
1. Тўғри солиқлар	10 674,2	12805.4	2131.2	20
1.1 Юридик шахсларнинг фойда солиғи	1291.1	2510.9	1219.8	94.5
1.2 Савдо ва умумий овқатланиш корхоналаридан олинадиган ягона солиқ тўлови	1613.2	1907.6	294.4	18.2
1.3 Микрофирмалар ва кичик корхоналардан олинадиган ягона солиқ тўлови	1622.8	2110.5	487.7	30.1
1.4 Жисмоний шахслар даромад солиғи	4476.1	5198.8	722.7	16.1
1.5 Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик ва жисмоний шахслардан олинадиган қатъий белгиланган солиқ	831.7	1077.6	245.9	29.6
1.6 Ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш ва ободонлаштириш солиғи (2018 йилдан бекор қилинган)	839.3	-	-	-
2. Билвосита солиқлар, жами	24285.4	33404.3	9118.9	37.5
2.1 Кўшилган қиймат солиғи	13422.1	22019.4	8597.3	64.1
2.2 Акциз солиғи	6870.8	8343.8	1473	21.4
2.3 Божхона божи	1632.2	1415.3	-216.9	-13.3
2.4 Бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмоли учун солиқ	1940.3	1323.2	-617.1	-31.8
2.5 Абонентлик рақамидан фойдаланганлик учун тўлов	420.0	302.5	-117.5	-28
3. Ресурс тўловлари ва мулк солиғи	6049.5	9714.5	3665	60.6
3.1 Мол-мулк солиғи	1988.8	2158.9	170.1	8.6
3.2 Ер солиғи	1102.5	1266.6	164.1	14.9
3.3 Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ва махсус тўловлар	2746.3	6203.1	3456.8	125.9
3.4 Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун				

солиқ	211.9	85.9	-126	-59.5
4. Кўшимча фойдадан солиқ	723.2	1367.7	644.5	89.1
5. Бошқа даромадлар ва солиқсиз тўловлар	2737.3	4937.6	2200.3	80.4
II. Давлат мақсадли фондлари даромадлари (Молия Вазирлиги хузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия фонди, Таълим ва медицина муассасаларини ривожлантириш жағармаси ҳамда Республика йўл фонди, Давлат бандлик фонд ива бошқалар)	25701.1	31451.9	5750.8	22.4
III. Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш ва тарақиёт жамғармаси	2755.9	5463.5	2707.6	98.2
Жами жамланма бюджет	72926.9	99144.9	26218	35.9

*Манба: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 27-декабрдаги "Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлар прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида"ги 2699-сонли ҳамда 2017 йил 29-декабрдаги "Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлар прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида"ги 3454-сонли қарорлари асосида тайёрланди.

Жадвалдан кўринмоқдаки, 2018 йилги давлат бюджети даромадлари ўртача қарийиб 40 фоизга, жами жамланма бюджет даромадлари эса қарийиб 36 фоизга ошган. Мустақил Ўзбекистон Республикаси бюджетининг тарихида илк бор давлат бюджети профицит (59.5 млрд.сўм) билан режалаштирилди.

Солиқ қонунчилигига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар ҳамда солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг 2018 йил учун тасдиқланган ставкалари ҳақидаги ушбу ўқув-услубий мажмуа қуйидаги қонун ҳужжатларига асосан тайёрланди:

- Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 декабрдаги "Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2018 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги ЎРҚ-454-сон қонуни;

- Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 30 декабрдаги "Солиқ маъмуриятчилиги такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги ЎРҚ-455-сон қонуни;

- Ўзбекистон Республикасининг 2018 йил 3 январдаги "Айрим давлат органлари фаолияти такомиллаштирилиши, шунингдек фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлашга доир қўшимча чора-тадбирлар қабул қилиниши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги ЎРҚ-456-сон қонуни;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги "Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида"ги ПҚ-3454-сон қарори.

Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 декабрдаги "Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2018 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги ЎРҚ-454-сонли Қонунига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар.

Ўзбекистон Республикасининг 2017 йил 29 декабрдаги "Солиқ ва бюджет сиёсатининг 2018 йилга мўлжалланган асосий йўналишлари қабул қилинганлиги муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида"ги ЎРҚ-454-сонли Қонуни билан Солиқ кодексининг 47 та моддасига ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди ва ушбу Кодексдан 12 та модда (ХИИИ, ХВИ¹ бўлимлар ва 53-боб) чиқариб ташланди.

Жумладан,

Фойда солиғи ва ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи битта солиқ турига – юридик шахслардан олинадиган фойда солиғига бирлаштирилиши муносабати билан, Солиқ кодексининг 23, 30, 354, 363 ва 376 моддаларига тегишли ўзгартиришлар киритилди, шунингдек, Солиқ кодексининг XIII бўлими "Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи" ва унинг 295, 296, 299 ва 300-моддалари чиқариб ташланди.

Назорат саволлар

1. Солиқларнинг иқтисодий моҳияти деганда нимани тушунаси?
2. Иқтисодчи олимлар томонидан солиқларга берилган тарифларни ўзига хос жиҳатларини тушунтириб беринг.
3. Солиқларнинг объектив зарурлиги нималарда кўринади?
4. Солиқларнинг бошқа иқтисодий категориялардан фарқи нималардан иборат?
5. Адам Смит ўзининг қайси асарида илк бор солиқларнинг тамойилларини асослаб берган?
6. О.Олимжонов солиқларга қандай таъриф берган?
7. Солиқларнинг хусусиятларини тушунтириб беринг.
8. Солиқларга оид билимларни олимлар томонидан турлича талқин этилиши сабаблари нимада?
9. Солиқлар белгиларининг моҳиятини тушунтириб беринг.
10. Солиқнинг эквивалентсизлик белгисини моҳиятини тушунтиринг.
11. Солиқларнинг қандай функциялари мавжуд?
12. Солиқларнинг функциялари ва вазифаларини фарқлаб беринг?
13. Солиқ элементлари таркибига нималар киради?
14. Солиқни қандай ундириш усуллари мавжуд?
15. Солиқ кодексида белгилаб берилган солиқ тамойилларининг моҳиятини тушунтиринг?
16. 2018 йилда солиқ қонунчилигига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар тўғрисида.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. Темур тузуклари. –Т.: «Чўлпон», 1991. – 98 б.
5. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.
6. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.
7. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарк” нашриёти – 2009. –400 бет.
8. Пансков В.П., Князев В.Г. Налоги и налогообложения. –М.: МЦФЭР, 2003. –с. 59.
9. Мальмигин И. Налоги как элементы финанса. М.: перевод с англ. 1997 г. стр. 69
10. Рикардо Д. Сочинения т. I. Начало политической экономики и налогового обложения. Пер. с англ. - М.: «Госполитиздат», с.360.
11. Пепеляев С.Г. Основы налогового права. М.: 1995, 24-бет
12. Черник Д.Г. Налоги в рыночной экономике. «Финансы», 1992, №3 с. 19.

13. Олимжонов. О. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида солиқ сиёсати. «Ҳаёт ва иқтисод», 1992.

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.cer.uz.
3. www.review.uz.
4. www.imf.org.
5. www.soliq.uz
6. www.lex.uz
7. www.mf.uz
8. www.gov.uz

2-мавзу. Ўзбекистонда тўғри солиққа тортиш механизми Режа

- 2.1. Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.
- 2.2. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.
- 2.3. Фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.
- 2.4. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари.
- 2.5. Даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.
- 2.6. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизми.

Таянч иборалар: юридик шахслар, жами даромад таркиби, харажатлар таркиби, чегириладиган ва чегирилмайдиган харажатлар, солиқ солинадиган фойда, тўловчилари таркиби, солиқ солиш объекти, резидентлар, норезидентлар ялпи тушум, таннарх, солиқ базаси, преференциялар, иш ҳақи ва бошқа даромадлар, прогрессив солиқ ставкаси.

2.1. Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.

Иқтисодий моҳиятига қараб солиқлар тўғри ва эгри солиқларга ёки бевосита ва билвосита солиқларга бўлинади. Тўғри солиқларни тўғридан тўғри солиқ тўловчиларнинг ўзи тўлайди, яъни солиқни ҳуқуқий тўловчиси ҳам, ҳақиқий тўловчиси ҳам битта шахс бўлади. Тўғри солиқ юқини бошқалар зиммасига юклатиш ҳолати бу ерда бўлмайди. Бу солиқлар таркибига барча даромаддан тўланадиган солиқлар ва мол-мулк (ресурс) солиқлари қиради.

Тўғри солиқлардан тўғридан-тўғри даромаддан солиқ тўланганлиги учун солиқлар ставкасининг камайтирилиши корхоналар даромадининг кўп қисмини уларга қолдириб, инвестиция фаолиятини кенгайтириш имконини яратиб, бозор иқтисодиётини ривожлантиради. Бу солиқларнинг ставкалари оширилса, корхоналарнинг молиявий имкониятлари камая боради ва охир-оқибатда мамлакат иқтисодий ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Демак, бу гуруҳ таркибига кирувчи солиқларнинг ставкалари тўғридан-тўғри иқтисодий ривожланиш билан бевосита боғлиқдир.

Тўғри солиқларга қуйдагилар қиради:

- Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи
- Жисмоний шахслар даромад солиғи
- Кичик корхона ва микрофирмалардан олинадиган ягона солиқ тўлови.

- Юридик ва жисмоний шахсларнинг қатъий белгиланган солиғи.
- Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи (2018 йилдан бекор қилинган).
- Мол-мулк солиғи (юридик ва жисмоний шахслар учун).
- Ер солиғи (юридик ва жисмоний шахслар учун).
- Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ва махсус тўловлар.
- Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ.

Бевосита солиқлар - даромад, мол-мулк, фойдаланилган ресурслар ва бошқа объектларга белгиланиб, солиқ тўловчининг даромадидан ёки фойдасидан бевосита бюджетга ўтказиладиган мажбурий тўловлардир.

Бевосита солиқ солиш объектлари - фойда ёки даромадлар, юридик ва жисмоний шахслар мол-мулки, фойдаланилган ресурслар қиймати ва бошқалар бўлса, билвосита солиқлар объекти-товарларнинг, иш ва хизматларнинг қўшилган қиймати, муайян товарлар ёки хизматлар қиймати ва бошқа қонун билан белгиланган объектлар бўлиши мумкин.

Кўпгина талқинларда бевосита солиқ объекти-“солиқ тўловчининг даромади (иш хақи, фойда, фоизлар ва бошқалар) ва мол-мулк (ерлар, уйлар, қимматли қоғозлар ва бошқалар) қиймати” эканлиги ифодаланган. Бизнинг фикримизча, шулар қаторида фойдаланилган ресурсларга белгиланадиган бевосита солиқлар солиқ тўловчининг даромади ёки фойдасидан ундирилсада, лекин даромад ва фойданинг мавжудлигига катта кичиклигига боғлиқ бўлмайди.

Бевосита солиқлар янги яратилган қийматни қайта тақсимлашда иштирок этиб, солиқ тўловчи даромади ёки фойдасининг бир қисмини ташкил этади.

Олиб борилган ислохотлар сабабли ривожланган давлатларда ҳам бевосита солиқ ставкалари бир мунча пасайтирилди. Шу жумладан, корпорациядан олинадиган даромад солиғи ставкаси АҚШ да 35 фоиздан 21 фоизга (2018 йилдан бошлаб), Буюк Британияда 45 фоиздан 33 фоизга, Японияда 42 фоиздан 35 фоизга, Францияда 50 фоиздан 34 фоизга пасайтирилди. Бундан ташқари ушбу давлатларда жисмоний шахсларни даромадларини солиққа тортишда солиқ ставкаларининг юқори даражалари камайтирилди (мисол, АҚШда 39.6 фоиздан 29 фоизга). Бу тадбирлар хусусий сармояларни кўпайтириш, уларни иқтисодиётга йўналтириш ва тадбиркорликни ривожлантириш учун амалга оширилди.

Хорижий мамлакатлар солиққа тортиш тажрибаларини ўрганиш шуни кўрсатдики, ривожланган мамлакатларда амалга оширилган солиқ ислохотлари асосан солиқ юқини камайтириб боришга, бевосита ва билвосита солиққа тортишни оптималлаштиришга қаратилган.

Кўпгина ривожланган мамлакатларда малакали кадрлар тайёрлаш солиқлар билан рағбатлантирилади. Масалан Францияда имтиёзли солиқлар билан биргаликда ҳар бир янги ташкил этилган иш ўрни учун бюджет устамаси жорий этилган. Бундан ташқари ўз ходимларини тайёрлайдиган корхоналар солиқ имтиёзлари оладилар. Республикамиз солиқлар тизимида кадрлар тайёрлаш учун қисман имтиёз берилган бўлиб, Вазирлар Маҳкамасининг 554-сонли ва 166-сонли қарорларига биноан кадрлар тайёрлаш харажатларини меъридан ошган қисми (2%дан) ошган қисми фойда солиғига тортилади.

Бизнинг фикримизча мамлакатимизда ҳам малакали мутахассислар тайёрлаш, қайта тайёрлаш билан боғлиқ бўлган харажатларни фойда солиғидан тўлиқ озод қилиш мақсадга мувофиқдир.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, ривожланган мамлакатларда одатда бевосита солиқлар муҳим фискаль вазифани бажаради. Бевосита солиқлар таркибида жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ва корпорациялар фойда солиғи бюджетга кўпроқ молиявий ресурс жамғаради. Эркин бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда жисмоний шахслар даромад солиғи бюджет даромадининг асосий манбаи бўлиб

хисобланади. Масалан, жисмоний ва юридик шахслар даромад солиғи “Швеция бюджети даромадининг 41 % ни ташкил этади”¹.

Республикамиз ва хорижий мамлакатлардаги жисмоний шахслар даромадидан олинадиган солиқ ставкалари таққосланганда, ҳар мамлакат ўзининг миллий хусусиятларидан келиб чиқиб, энг қуйи ва энг юқори ставкаларни белгилаганлиги кўринади. Умуман, кўпгина мамлакатларда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ставкалари даромадлар миқдорига боғлиқ равишда табақалаштирилади. Шунга кўра, фуқароларнинг реал даромадлари мувофиқлаштириб борилади. Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги мамлакатларининг тажрибаларига кўра, жисмоний шахсларнинг даромадидан олинадиган солиқ ставкалари қанчалик прогрессив ҳолда юқори бўлса, даромадларни яшириш ва солиқдан қочиш хавфи шунчалик юқори бўлади. Жумладан, Россияда 2000 йилда жисмоний шахслар даромадидан олинадиган даромад солиғи ставкалари прогрессив ҳолда 12, 20 ва 30 фоизлардан иборат бўлиб, 2001 йилдан бошлаб, ушбу солиқни ягона 13 фоиз ставка билан ундириш жорий қилингандан кейин 2001 йил 10 ойлик яқунлари бўйича ўтган йилнинг шу ҳисобот даврига нисбатан 13,0 млрд рублдан кўп маблағ бюджетга жамғарилган¹.

Мамлакатимизда иш ҳақидан олинадиган даромад солиғи - ставкаларини камайтириш борасида самарали ишлар олиб борилаётган бўлса-да, уларни етарли деб бўлмайди.

1-диаграмма

Манба: ЎзР Молия вазирлиги маълумотлари, муаллиф ҳисоб-китоблари

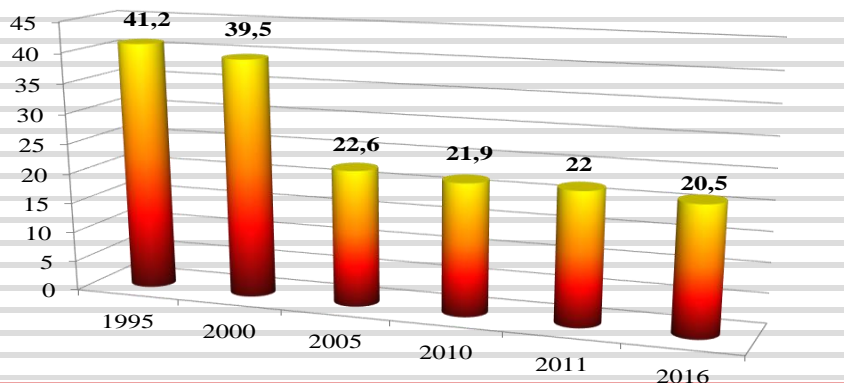
Ўтган йиллар двомида солиқ юки даражасининг ошмаслиги таъминланиб, 2016 йилда ялпи ички маҳсулотга нисбатан бу кўрсаткич 20.5 фоизни ташкил этди (2-диаграмма).

2-диаграмма

¹ Высоцкий В.А.О Шведском опыте налогового администрирования. Налоговые вести.2002 г №1-121 с.

¹ Рыбаков.Н.В.” Труд”. 2001 год, 6-11 декабрь, 2 с.

СОЛИҚ ЮКИНИНГ ПАСАЙИШИ, ЯИМГА НИСБАТАН ФОИЗДА

Манба: ЎзР Молия вазирлиги маълумотлари, муаллиф ҳисоб-китоблари

2018 йилда ҳам иқтисодийга солиқ юкини камайтириш, солиққа тортиш тартибини соддалаштириш, солиқ тизими бошқарувини такомиллаштириш, иқтисодий асосланмаган ва самарасиз солиқ имтиёзларини бекор қилиш, солиқ тўловчиларнинг солиқларни ўз вақтида ва тўлиқ тўлашларига иқтисодий манфаатдорликни ошириш, шунингдек, давлат харажатларини оптималлаштириш бўйича чора-тадбирларни амалга ошириш давом эттирилмоқда.

Солиқ юкини мамлакат иқтисодиётига таъсирини камайтириш ва хўжалик субъектлари учун оптимал солиқ юкини аниқлаш юзасидан қуйидаги илмий-амалий тавсияларни ишлаб чиқиш мумкин:

- хўжалик субъектлари учун солиқ юкини босқичма-босқич пасайтиришни давом эттириш ва унинг энг оптимал чегарасини аниқлаш;
- нотекис тақсимланган солиқ юкини юридик ва жисмоний шахсларга тенг тақсимлаш ҳамда мамлакатда ишлаб чиқаришни ривожлантириш мақсадларида хўжалик субъектларининг солиқ юкини ишлаб чиқариш фаолиятига таъсир этмайдиган меъёрий чегараларини белгилаш.

Солиқ сиёсатининг асосий кўрсаткичи бу солиқ юкидир.

Макроиқтисодий даражада солиқ юки ҳисоблаш формуласи қуйидагича:

Ҳисобот даврида давлат бюджетига тўланган солиқларнинг ЯИМга нисбати:

$$СЮ = СТ / ЯИМ * 100$$

- СЮ – солиқ юки;
- СТ – ҳисобот даврида давлат бюджетига солиқ тушумлари суммаси;
- ЯИМ – ҳисобот давридаги ялпи ички маҳсулот.

Бундан ташқари солиқ юкини аниқлаш услублари қуйидагичадир:

Микроиқтисодий даражада солиқ юки ҳисоблаш формуласи қуйидагича:

ЎзР МВ ва ДСҚ томонидан тавсия этилган услуб:

$$СЮ = С / Т * 100$$

- СЮ – солиқ юки;
- С – ҳисобот даврида ҳисобланган солиқлар суммаси;
- Т – маҳсулот (иш, хизмат) лар реализациясидан тушум суммаси.

Иқтисодчи олима Е.Кирова томонидан тавсия этилган услуб:

$$СЮ = (СТ+ИТ)/ЯЯҚ * 100$$

$$\text{ЯЯҚ} = \text{ИХ} + \text{ИТ} + \text{Ф} + \text{СТ}$$

- ЯЯҚ – янгидан яратилган қиймат;
- ИХ – иш ҳақи тўловлари;
- ИТ – ижтимоий тўловлар;
- Ф – корхона фойдаси;
- СТ – солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар.

Иқтисодчи олим М.Литвин томонидан тавсия этилган услуб:

$$\text{СЮ} = \text{ЖС} / \text{ҚҚ} * 100$$

- ЖС – солиқларнинг жами суммаси;
- ҚҚ – қўшилган қиймат.
- ҚҚ = ялпи даромад – материал харажатлар ёки
- ҚҚ = иш ҳақи + амортизация + фойда + солиқлар

Иқтисодчи олимлар Е.Егорова ва Ю.Петровлар томонидан тавсия этилган услуб қуйидагича:

$$\text{СЮ} = (\text{КС} + \text{ИС} + \text{МС}) / \text{ҚҚ} * 100$$

- КС - корхонадан ундириладиган солиқларнинг умумий суммаси;
- ИС - корхона ишчиларининг иш ҳақидан ушлаб қолинadиган солиқлар ва бадаллар;
- МС - мулкдорлар ва инвесторлардан ушлаб қолинadиган солиқлар.

Солиқ юкини оптималлаштиришнинг **А.Лаффер концепцияси** қуйидагича:

БД – бюджет даромадлари;

Сст – солиқ ставкаси (0 дан 100 фоизгача);

БД_{max} – бюджетга тушумларнинг мумкин бўлган максимал даражаси;

Сст* - бюджет даромадларининг энг юқори даражасини таъминайдиган оптимал солиқ ставкаси.

Хорижий давлатларда ўртача солиқ юки даражасини қуйидаги жадвал асосида кўриб чиқамиз.

Турли давлатларда солиқ юки даражаси, 2015 йил

№	Мамлакат	Солиқ юки, %	№	Мамлакат	Солиқ юки, %
1	Дания	49,5	20	Литва	30,2
2	Швеция	48,9	21	Швейцария	29,7
3	Франция	45,0	22	Жанубий Корея	28,7
4	Италия	43,3	23	АҚШ	28,3
5	Германия	40,8	24	Япония	27,9
6	Венгрия	39,9	25	Беларуссия	27,5
7	Б. Британия	37,9	26	Қозоғистон	26,7
8	Испания	37,9	27	ЖАР	26,6
9	Исроил	37,0	28	Аргентина	24,5
10	Украина	36,9	29	Туркия	23,7
11	Чехия	36,9	30	Вьетнам	23,2
12	Бразилия	35,3	31	Қирғизистон	22,6
13	Россия	34,6	32	Туркманистон	21,8
14	Молдова	34,1	33	Грузия	21,6
15	Польша	33,5	34	Ўзбекистон	20,0
16	Канада	33,3	35	Ҳиндистон	18,8
17	Эстония	33,2	36	Хитой	18,3
18	Латвия	31,3	37	Индонезия	11,3
19	Австралия	30,6	38	Қувайт	3,1

Манба: Давлат бошқаруви академияси материаллари

Юқоридаги маълумотлардан қўринмоқдаки, солиқ юки даражасининг энг паст кўрсаткичи Қувайт давлатида (3.1%) ва энг юқори даражаси Данияда (49.5%) қайд этилган.

Солиқ тизими, бир томондан, давлат бюджетига ундириладиган амалдаги солиқ қонунчилигида белгиланган солиқ ва тўловлар тизимидан, иккинчи томондан эса, шу солиқ ва тўловларни давлат бюджетига тушумини ҳисобга олиш ва назорат қилиш функциясини бажарувчи давлат солиқ хизмати органлари тизимидан иборат.

Ҳуқуматимиз томонидан олдимизда турган муҳим устувор вазифаларнинг белгиланиши ва унда биринчи устувор вазифанинг «...бюджет ва солиқ ислохотларини чуқурлаштириш, солиқ тизимини соддалаштириш ва унификация қилиш ҳамда солиқ юкини янада камайтириш...» сифатида белгилаб берилиши ҳам иқтисодий, ҳам социал – ижтимоий жиҳатдан катта аҳамиятга эгадир.

Ўзбекистон Республикасида мустақиллик йилларида солиқ тизимидаги солиқ ва йиғимлар турларининг камайиб бориш динамикаси

Йиллар	Солиқ ва йиғимлар турлари сони (мажбурий тўловларсиз)
1992	24
1994	24
1995	22
1996	21
1998	20
1999	18
2000	17
2001	16
2002	15
2003	14
2004	14
2005	13
2006	12
2007	12
2008-2017	11
2018	10

Манба: Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида муаллифлар томонидан тайёрланди.

Солиқ тўловчилар зиммасидаги солиқ юкини камайтирилиши оқибатида кўзланган мақсадга эришиш нафақат иқтисодий усуллар орқали, шунингдек, психологик омилларнинг таъсирчанлигини ҳам оширишни талаб этади. Бу ўринда солиқ маданиятини юксалтириш катта аҳамиятга эгадир. Солиқ тўловчиларда ва солиқ хизмати органи ходимларида солиқ маданиятини ошириш давлатнинг солиқ сиёсати орқали солиқ юкини камайтиришдан кўзланган мақсаднинг асл моҳиятини тушуниб етишга имкон яратилади.

Солиқ ислохотларининг бардавомлиги ҳукумат томонидан маъқулланган, хўжалик субъектларининг солиқ юklarини янада пасайтиришга қаратилган, 2018 йилдаги солиқ сиёсати концепциясида ҳам ўз аксини топди.

Ўзбекистон Республикасида 2017 йил 1 чорагида жами бўлиб 266400 та юридик шахслар (фермер ва деҳқон хўжалигидан ташқари) рўйхатдан ўтган бўлиб, уларнинг 28.8 фоизи ёки 76723 таси савдо ва умумовқатланиш корхоналарини, 26.6 фоизи ёки 70862 таси саноат, 8.6 фоизи ёки 22910 таси қурилиш, 8.5 фоизи ёки 22644 таси қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналарини ташкил этади. Акциядорлик жамиятлари сони 656 тани (жамига нисбатан 0.25 фоиз) ташкил этади, шундан 242 таси Тошкент шаҳрида жойлашган.¹⁴

Бюджет даромадларининг таркиби ва унинг тузилмаси доимий бўлмасдан, мамлакат тараққиёти ва давлатнинг олдидаги вазифаларнинг ўзгаришига мувофиқ равишда ўзгариб боради. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг даромадларига 2017 йилда қуйидаги таркиб ва тузилма хосдир (3-жадвалга қаранг).

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадлари 2017 йилда тўғри (бевосита) солиқлар, эгри (билвосита) ва ресурс тўловлари ва мол-мулк солиғи, қўшимча фойдадан олинадиган солиқ ва бошқа даромадлардан таркиб топган.

¹⁴ www.stat.uz маълумотлари асосида тайёрланди.

Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадларининг таркиби ва тузилмаси¹⁵

Д а р о м а д л а р (давлат мақсадли жамғармаларисиз)	2017 йил	
	млрд. сўмда	% да жамига нисбатан
1. Тўғри (бевосита) солиқлар	10 674,2	24.0
1.1. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи	1291.1	2.9
1.2. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўловидан Давлат бюджетига ажратмалар	1613.2	3.6
1.3. Ягона солиқ тўловидан (микрофирмалар ва кичик корхоналар билан биргаликда) Давлат бюджетига ажратмалар	1622.8	3.6
1.4. Жисмоний шахсларнинг даромадидан олинадиган солиқ	4476.1	10.1
1.5. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахсларнинг даромадидан олинадиган қатъий солиқ	831.7	1.9
1.6. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ	839.3	1.9
2. Эгри (билвосита) солиқлар	24285.4	54.6
2.1. Қўшилган қиймат солиғи	13422.1	30.2
2.2. Акцизлар	6870.8	15.4
2.3. Божхона божлари	1632.2	3.7
2.4. Транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмолига олинадиган солиқ	1940.3	4.4
2.5. Абонентлик рақамидан фойдаланганлик учун тўлов	420.0	0.9
3. Ресурс тўловлари ва мол-мулк солиғи	6049.5	13.6
3.1. Мол-мулк солиғи	1988.8	4.5
3.2. Ер солиғи	1102.5	2.5
3.3. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ	2746.3	6.2
3.4. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	211.9	0.5
4. Қўшимча фойдадан олинадиган солиқ	723.2	1.6
5. Бошқа даромадлар	2737.3	6.2
Давлат бюджетининг жами даромадлари¹⁶	44469.9	100,0

Давлатимиз бюджетининг даромадларини таркибий тузилмасида эгри (билвосита) солиқлар, яъни қўшилган қиймат солиғи, акцизлар, божхона божлари, божхона тўлови ва транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмолига олинадиган солиқлар ҳал қилувчи роль ўйнамоқда. Айнан шу гуруҳга кирувчи солиқлар ҳисобидан давлат бюджети даромадларининг ярмидан ортиғини (54,6%) шакллантирмоқда. Бу солиқлар орасида қўшилган қиймат солиғи (30,2%) ва акцизлар (15,4%) давлат бюджети даромадларини шакллантиришда алоҳида аҳамиятга эгадир. Биргина қўшилган қиймат солиғи ёрдамида давлат бюджети даромадларининг ¼ қисмидан кўпроғи шаклланаётганлиги бу солиқнинг бюджет даромадлари тузилмасидаги ўрнининг қандай эканлигини яққол кўрсатапти.

¹⁵ Жадвал Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016-йил 27-декабрдаги ПП-2699 – сонли “2017 йилда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг параметрлари ва асосий макроиктисодий кўрсаткичларининг прогнози тўғрисида”ги қарори материаллари асосида тузилган.

¹⁶ Давлат мақсадли фондларининг маблағларисиз.

Шунингдек, Давлат бюджети даромадларининг таркибий тузилмасида тўғри (бевосита) солиқлар ҳам ўз ўрнига эга. Улар ёрдамида бюджет даромадларининг қарийиб ¼ қисми ташкил топмоқда. Унинг асосий қисми (жами тўғри (бевосита) солиқларнинг 41,9%) эса жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг ҳиссасига тўғри келаяпти. Бу ерда юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи ҳам шу гуруҳга кирувчи бошқа солиқларга нисбатан бюджет даромадларини шакллантиришда алоҳида роль (12,1%) ўйнамоқда.

Ресурс тўловлари ва мол-мулк солиғи ёрдамида Давлат бюджети даромадларининг 13,6% ташкил топаяпти. Унинг асосий қисми (шу гуруҳга кирувчи солиқларнинг 45,4%) ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тўғри келмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг 2017 йилги Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг асосий параметрларини ва Ўзбекистон Республикаси давлат мақсадли жамғармаларини қуйидаги ҳажмларда аниқлаштириш тўғрисидаги таклифи қабул қилинди, бунда:¹⁷

- Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети даромадлари 48 476 млрд. сўм, харажатлари 49 090 млрд. сўм миқдорида;

- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасининг даромадлари 17 350 млрд. сўм ва харажатлари 16 633 млрд. сўм миқдорида;

- Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги таълим ва медицина муассасаларини ривожлантириш жамғармасининг даромадлари 2 051,6 млрд. сўм ва харажатлари 2 051,6 млрд. сўм миқдорида тасдиқланди.

¹⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида» ги ПҚ-3454 сонли қарори.

Ўзбекистон Республикасининг 2016 йил давлат бюджети даромадларининг таркиби,
тузилмаси ва унинг ижроси таҳлили¹⁸

(млрд. сўм)

Д а р о м а д л а р	2016 йил		
	Режа	Ижро	Фарқи +; -
1. Тўғри (бевосита) солиқлар	9338.5	9853,6	+515,1
1.1. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи	1266.0	1215,1	-50,9
1.2. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўловидан Давлат бюджетига ажратмалар	1383.2	1516,1	+132,9
1.3. Ягона солиқ тўловидан (микрофирмалар ва кичик корхоналар билан биргаликда) Давлат бюджетига ажратмалар	1237.9	1440,8	+202,9
1.4. Жисмоний шахсларнинг даромадидан олинадиган солиқ	4040.4	4137,4	+97
1.5. Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланаётган юридик ва жисмоний шахсларнинг даромадидан олинадиган қатъий солиқ	742.5	822,3	+79,8
1.6. Ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш учун солиқ	668.5	721,9	+53,4
2. Эгри (билвосита) солиқлар	22298.1	21131,0	-1167,1
2.1. Кўшилган қиймат солиғи	12505.0	11891,6	-613,4
2.2. Акцизлар	6480.0	6258,5	-221,5
2.3. Божхона божлари	1717.4	1449,5	-267,9
2.4. Транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмолига олинадиган солиқ	1595.7	1531,3	-64,4
3. Ресурс тўловлари ва мол-мулк солиғи	5806.5	5306,2	-500,3
3.1. Мол-мулк солиғи	1874.0	1659,3	-214,7
3.2. Ер солиғи	873.5	966,7	+93,2
3.3. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ	2874.6	2517,7	-356,9
3.4. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ	184.4	162,5	-21,9
4. Кўшимча фойдадан олинадиган солиқ	390.2	-	
5. Бошқа даромадлар	2671.5	4739,9	+2068,4
Давлат бюджетининг жами даромадлари¹⁹	40505.8	41030,7	+524,9

Жадвалдан кўринмоқдаким, 2016 йил давлат бюджетининг жами солиқли даромадлари 524.9 млрд.сўмга ортиғи билан бажарилган. Бу эса асосан бошқа даромадлар (солиқсиз даромадлар) эвазига бажарилган.

¹⁸ Жадвал Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 22-декабрдаги ПП-2455 – сонли “2016 йилда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетининг параметрлари ва асосий макроиктисодий кўрсаткичларининг прогнози тўғрисида”ги қарори материаллари ва унинг ижроси www.mf.uz сайти асосида тузилган.

¹⁹ Давлат мақсадли фондларининг маблағларисиз.

2.2. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.

Солиқ кодексига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи тўловчилари бўлиб, молия йилида солиққа тортиладиган фойдага эга бўлган юридик шахслар ҳисобланади. Аммо солиққа тортишнинг алоҳида тартибига ўтган корхоналар, жумладан ягона солиқ тўловига ўтган микрофирма ва кичик корхоналар, савдо ва умумий овқатланиш ташкилотлари, ягона ер солиғи тўловчи қишлоқ хўжалик товари ишлаб чиқарувчилар бу солиқ турини тўловчиси ҳисобланмайдилар. Улар ўзлари учун ихчамлаштирилган солиқни тўлайдилар. Булардан ташқари тадбиркорлик фаолиятининг фақат алоҳида турларига қатъий ставкада солиқ тўловчилар ҳам бу солиқни тўловчилари ҳисобланмайди.

Юридик шахслар фойда солиғи бўйича бюджет билан ҳисоб-китобларни мустақил равишда амалга оширадилар. Айрим иқтисодиёт тармоқ корхоналари бюджет билан ҳисоб-китобларни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан марказлаштирилган тартибда амалга оширишлари мумкин (мисол учун, энергетика, нефтьгаз каби тармоқ корхоналарида).

Фойдани солиққа тортиш мақсадида солиқ тўловчиларни резидентлар ва норезидентларга ажратилади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти деб, Ўзбекистонда таъсис этилган ёки рўйхатдан ўтган ҳамда бош корхонаси Ўзбекистонда жойлашиб, Ўзбекистон Республикасидан ташқарида рўйхатдан ўтган юридик шахслар ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси резиденти бўлган юридик шахслар Ўзбекистонда ва ундан ташқаридаги фаолиятдан олган даромадларидан фойда солиғига тортиладилар.

Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари эса, фақат Ўзбекистон Республикасида фаолият кўрсатишдан олган даромадлари бўйича солиққа тортиладилар.

Резидентлар доимий фаолият кўрсатувчилар бўлса, норезидентлар фаолияти Республикада вақтинчалик характерга эга бўлади.

Юридик шахслар фойда солиғи тўловчилари бўлиши учун қўйидаги шартларга жавоб бериши керак:

- адлия органларидан рўйхатдан ўтган бўлиши;
- ўзининг мол-мулкига эга бўлиши;
- мустақил тугалланган бухгалтерия балансига эга бўлиши;
- банкда ҳисоб рақамига эга бўлиши;
- идентификацион рақамга эга бўлиши;
- рухсат этилган фаолиятдан фойда олиши (қонунчилик билан таъқиқланган фаолиятдан ташқари);

Умумий тартиб бўйича юридик шахслар қайд этилган шартларга жавоб берсагина фойда солиғи тўловчилар бўлиб ҳисобланадилар.

Солиқ кодексининг 127-моддасига кўра юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг объекти бўлиб, Ўзбекистон Республикаси резидентларининг ва норезидентларининг фойдаси ҳамда резидент ва норезидентларнинг чегирмалар қилинмаган ҳолда тўлов манбаидан солиқ солинадиган даромадлари ҳисобланади.

Солиқ солинадиган база эса жами даромад билан чегириб ташланадаган харажатлар ўртасидаги фарқ сифатида солиқ солинадиган фойданинг камайтирилиши ҳисобга олинган ҳолда ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган фойдадан келиб чиқиб белгиланади (Солиқ кодексининг 128-моддаси).

Юридик шахсларнинг фойда солиғи бўйича солиқни тўлиқ, тўғри аниқлаш (ҳисоблаш) учун уларнинг жами даромадлари таркибига нималар киришини мукамал ўрганиш зарур бўлади.

Юридик шахсларнинг жами даромади таркибига улар томонидан олинган лозим бўлган (олинган) ортилган товар, бажарилган иш, кўрсатилган хизмат ҳақлари каби пул ва бепул (пулсиз) қайтармаслик шарти билан олинган маблағлар киради. Демак, олинган кредитлар жами даромадга кирмайди.

Солиқ кодексининг 130, 204, 355-моддаларига киритилган қўшимчалар ўзи ишлаб чиқарган товарларни жаҳон бозорида ҳақиқий вужудга келган нархлар бўйича, шу жумладан таннархидан паст нархлар бўйича экспорт қилиш масалаларини кўриб чиқувчи махсус ваколатли органнинг қарорлари асосида ушбу товарларнинг таннархидан паст нархлар бўйича хорижий валютага экспорт қилинганда, солиқ солиш мақсадида юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи, ягона солиқ тўлови бўйича товарларни реализация қилишдан олинган тушум, шунингдек қўшилган қиймат солиғи бўйича солиқ солинадиган база товарларни реализация қилишнинг ҳақиқий баҳосидан келиб чиққан ҳолда аниқланиши тартибини белгилашга йўналтирилган.

Юридик шахсларнинг **жами даромадлари таркибига** қуйидагилар киради:

- товарлар (ишлар, хизматлар)ни сотишдан олинадиган даромадлар;
- бошқа даромадлар.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан, шу жумладан ёрдамчи хизматлар томонидан реализация қилишдан қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи ҳамда бензин, дизель ёқилғиси ва газ истеъмолига олинадиган солиқ чегириб ташланган ҳолда олинган тушум товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинадиган даромад ҳисобланади.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишдан олинадиган тушум юклаб жўнатилган товарлар (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар) қийматидан келиб чиққан ҳолда товарларни жўнатиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш ҳолларини тасдиқловчи ҳужжатлар асосида белгиланади.

Бошқа даромадларга товарларни (ишларни, хизматларни) ишлаб чиқариш ва реализация қилиш билан боғлиқ бўлмаган операциялардан олинадиган даромадлар киради. Жумладан:

- асосий воситалари ва бошқа мол-мулки чиқиб кетишидан олинадиган даромадлар;
- мол-мулкни оператив ижарага беришдан олинадиган даромадлар;
- асосий воситалар ва номоддий активларни молиявий ижарага беришдан олинадиган даромадлар;
- текин олинган мол-мулк, мулкый ҳуқуқлар, шунингдек ишлар ва хизматлар;
- инвентаризация натижасида аниқланган ортиқча товар-моддий захиралар ҳамда бошқа мол-мулк қиймати тарикасидаги даромадлар;
- ҳисобот йилида аниқланган ўтган йиллардаги даромадлар;
- мажбуриятларни ҳисобдан чиқаришдан олинадиган даромадлар;

Бунга даъво муддати ўтган ҳисобдан чиқарилган мажбуриятлар ҳамда суднинг ёки ваколатли давлат органининг қарорига биноан ҳисобдан чиқарилган мажбуриятлар киради.

- талаблардан ўзганинг фойдасига воз кечиш шартномаси бўйича олинган даромадлар;
- жами даромаддан илгари чегириб ташланган харажатлар ёки зарарларнинг ўрнини қоплаш тарзида олинган даромадлар;
- хизмат кўрсатувчи хўжаликлардан олинадиган даромадлар;

- ундириб олинган ёки қарздор томонидан тан олинган жарима ва пенялар;
- валюта ҳисобварақлари бўйича курсдаги ижобий фарқ;
- дивидендлар ва фоизлар;
- роялти;
- товарлар (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш билан бевосита боғлиқ бўлмаган операциялардан олинадиган бошқа даромадлар.

Солик кодексига кўра куйидагилар юридик шахс даромади сифатида қаралмайди:

- устав фондига (устав капиталига) олинган ҳиссалар;
- сотилаётган товарлар (ишлар, хизматлар) учун бошқа шахслардан дастлабки ҳақ (бўнак-аванс) тарзида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар);
- бюджетдан берилган субсидиялар;
- агар маблағларни (мол-мулк ёки мулк хуқуқларни) бошқа шахсга ўтказиш, ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида юз бераётган бўлса, текин олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар), ишлар ва хизматлар;
- олинган грантлар;
- суғурта шартномалари бўйича суғурта товони (суғурта суммаси) тариқасида олинган маблағлар;
- инвестор ва давлат мулкани бошқариш бўйича ваколатли давлат органи ўртасида тузилган шартномага биноан инвестиция мажбуриятлари сифатида киритилаётган мол-мулк;
- ва бошқа қонунчиликда назарда тутилган даромадлар.

Юридик шахсларнинг жами даромадлари таркиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори билан тасдиқланган “Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларини шакллантириш тартиби тўғрисида”ги низом билан аниқланади ва қўйидаги кетма-кетликдаги кўрсаткичлар билан ифодаланади:

1) *маҳсулотни сотишдан олинган ялпи фойда.*

ЯФ=ССТ-ИТ, бу ерда:

ЯФ-ялпи фойда, ССТ-сотишдан олинган соф тушум, ИТ-сотилган маҳсулотнинг ишлаб чиқариш таннари;

2) *асосий фаолиятдан олинган фойда.*

АФФ=ЯФ-ДХ+БД-БЗ, бу ерда:

АФФ-асосий фаолиятдан олинган фойда, ДХ-давр харажатлари, БД-асосий фаолиятдан олинган бошқа даромадлар, БЗ-асосий фаолиятдан кўрилган бошқа зарарлар.

3) *умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда (ёки зарар).*

УФ=АФФ+МД-МХ,

бунда: УФ-умумхўжалик фаолиятдан олинган фойда; МД-молиявий фаолиятдан даромадлар; МХ-молиявий фаолият харажатлари;

4) *солиқ тўлагунча олинган фойда.*

СТФ=УФ+ФП-ФЗ,

бунда: СТФ-солиқ тўлагунча олинган фойда; ФП-фавкулудда вазиятдан олинган фойда; ФЗ-фавкулудда вазиятдан кўрилган зарар.

СФ= СТФ-ФС-БС

бунда: СФ-соф фойда; ФС-фойда солиғи; БС-бошқа солиқлар

Йилнинг соф фойдаси, корхона фойда солиғини ва ундан кейин ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини тўлагандан сўнг корхонанинг ўзида

Жами даромаддан чегирмалар. Солиқ тўловчининг харажатлари солиқ солинадиган фойдани аниқлаш пайтида чегириб ташланади. Харажатлар ҳақиқатда қайси солиқ даврида амалга оширилган бўлса, ўша даврда чегирилади. Солиқ кодексига кўра (141-модда) харажатлар чегириладиган ва чегириб ташланмайдиган харажатларга бўлинади.

Чегириб ташланадиган харажатларга моддий харажатлар, меҳнатга ҳақ тўлаш харажатлари, амортизация харажатлари ҳамда Солиқ кодексининг 145-моддасида назарда тутилган бошқа харажатлар киради.

Солиқ солинадиган базага киритиладиган, яъни чегирилмайдиган харажатларга қуйидагилар киради:

- моддий қимматликларнинг табиий камайиш нормаларидан ортиқча йўқотишлар ва бузилишлар;

- ходимларга бериладиган ёки солиқ тўловчининг умумий овқатланиш эҳтиёжлари учун ёрдамчи хўжаликлар томонидан ишлаб чиқариладиган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича нархдаги фарқлар (зарарлар);

- хизмат сафарлари, вакиллик харажатлари, ихтиёрий суғурта турлари бўйича ажратмалар бўйича белгиланган нормалардан ортиқча харажатлар;

- нодавлат пенсия жамғармаларига ажратмалар;

- хўжалик бошқаруви органини сақлаб туриш учун ажратмалар;

- умумий овқатланиш корхоналари ёки бошқа чет ташкилотларга жойларни бепул бериш харажатлари, ушбу корхоналар ва ташкилотлар учун коммунал хизматлар кўрсатиш қийматини тўлаш;

- йиллик молиявий ҳисоботни бир ҳисобот даврида бир мартадан ортиқ аудитдан ўтказиш харажатлари;

- солиқ тўловчининг фаолиятида талаб этилмайдиган касблар бўйича кадрлар тайёрлаш харажатлари;

- ходимларга бепул кўрсатиладиган коммунал хизматлар, бериладиган озиқ-овқатлар, товарлар, маҳсулотлар ва бошқа қимматликлар ёки солиқ тўловчининг ходимлари учун ишлар ҳамда хизматларни бажариш қиймати, уларга бепул бериладиган уй-жой ҳақини тўлаш харажатлари (ёки уй-жой, коммунал хизматлар ва бошқалар учун пул компенсацияси суммалари);

- ходимларга қўшимча берилган таътилларга тўланган ҳақ ва улар юзасидан қонун ҳужжатларида назарда тутилган нормалардан ортиқча компенсациялар, бундан ноқулай ва ўзига хос меҳнат шароитларида, шунингдек оғир ва ноқулай табиий иқлим шароитларида ишлаганлик учун айрим тармоқларнинг ходимларига қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланган қўшимча таътиллар учун тўланган ҳақ мустасно;

- ходимларнинг овқатланиши, йўл ҳақи, даволаниши учун, даволаниш ва дам олиши учун йўлланмалар, экскурсиялар ва саёҳатлар учун, спорт секциялари, тўгараклари, клубларидаги машғулотларга, маданий-томоша, жисмоний тарбия ва спорт тадбирларига бориши учун, обунага ҳамда ходимларнинг шахсий фойдаланиши учун товарларга қилинган харажатларнинг ўрнини қоплаш ёки тўлаш ва бошқа шунга ўхшаш тўловлар;

- пенсияларга устамалар, пенсияга чиқаётган меҳнат фахрийларига бирйўла тўланадиган нафақалар;

- ходимларга тўланадиган моддий ёрдам (ходимнинг меҳнатда жароҳатланиши ёки унинг соғлиғига бошқача тарзда шикаст етказилиши ёхуд ходим оила аъзосининг вафоти муносабати билан бериладиган ёки ходимнинг вафоти муносабати билан оила аъзоларига бериладиган моддий ёрдам бундан мустасно);

- ишлаб чиқаришда шикастланганлик туфайли меҳнат лаёқатини йўқотганлик

муносабати билан тегишли ваколатли органларнинг қарорларисиз ҳақиқатдаги иш ҳақиғача тўланадиган тўловлар;

- экология, соғломлаштириш ҳамда бошқа хайрия жамғармаларига, маданият, халқ таълими, соғлиқни сақлаш, ижтимоий таъминот, жисмоний тарбия ва спорт корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига, маҳаллий давлат ҳокимияти органларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига бадаллар киритиш;

- ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлмаган соғлиқни сақлаш ва дам олишни ташкил қилиш тадбирларига харажатлар;

- маҳсулот ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган ишларни (хизматларни) (шаҳарлар ва шаҳарчаларни ободонлаштириш ишлари, қишлоқ хўжалигига ёрдам кўрсатиш ва бошқа турдаги ишлар) бажаришга сарфланган харажатлар;

- атроф муҳитни ифлослантирганлик ва чиқиндиларни жойлаштирганлик қонун ҳужжатларида белгиланган нормалардан ортиқча бўлганлиги учун компенсация тўловлари;

- кредит шартномасида муддатли қарзлар учун назарда тутилган ставкалардан ортиқча тўлов муддати ўтган ҳамда узайтирилган кредитлар (заёмлар) бўйича фоизлар;

- лойиҳалардаги ва қурилиш-монтаж ишларидаги камчиликларни, шунингдек объект ёнидаги омборга ташиб келтирилгунига қадар юз берган бузилишлар ва деформацияларни бартараф этиш бўйича харажатлар, коррозияга қарши муҳофазадаги нуқсонлар туфайли тафтиш ўтказиш (асбоб-ускуналарни қисмларга ажратиш) харажатлари, ушбу харажатларни камчиликлар, бузилишлар ёки зарарлар учун жавобгар бўлган маҳсулот етказиб берувчи ёки бошқа хўжалик юритувчи субъектлар ҳисобига ўрнини қоплаш мумкин бўлмаган миқдордаги бошқа шунга ўхшаш харажатлар;

- байрам саналари ва муҳим саналар, жамоат фаолиятидаги ютуқлар муносабати билан ходимларни рағбатлантириш ҳисобланадиган бир йўла мукофотлар;

- суд чиқимлари;

- айбдорлари аниқланмаган ўғирликлар ва камомаддан ёки айбдор томон ҳисобидан зарур суммаларнинг ўрнини қоплаш мумкин бўлмаганда кўрилган зарарлар;

солиқ тўловчининг асосий воситалари ва бошқа мол-мулкнинг (активларининг) чиқиб кетишидан (балансдан чиқарилишидан) кўрилган (бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги қонун ҳужжатларига мувофиқ аниқланадиган) зарарлар.

Солиқ кодексининг **145-моддасига** киритилган қўшимчалар фойда солиғини ҳисоблаб чиқаришда чегирилиши лозим бўлган харажатлар рўйхати кенгайтирилишини белгилади, шунга мувофиқ, тегишли харажатлар Солиқ кодексининг **147-моддасида** назарда тутилган чегирилмайдиган харажатлар таркибидан чиқариб ташланди.

Аввал чегирилмайдиган харажатлар ҳисобланган юридик шахсларнинг қуйидаги харажатлари 2018 йил 1 январдан бошлаб, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи бўйича солиқ солинадиган базани аниқлашда чегириладиган харажатларга киритилади:

- ёрдамчи хўжаликлар томонидан ишлаб чиқариладиган ва солиқ тўловчининг умумий овқатланиш эҳтиёжлари учун бериладиган товарларнинг нархларидаги фарқлар (зарарлар);

- нодавлат пенсия жамғармаларига ажратмалар;

- хўжалик бошқаруви органини сақлаб туриш учун ажратмалар;

- йиллик молиявий ҳисоботни бир ҳисобот даврида бир мартадан ортиқ аудитдан ўтказиш харажатлари;

- пенсияга чиқаётган меҳнат фахрийларига бир йўла тўланадиган нафақалар;

- солиқ тўловчининг фаолиятида талаб этилмайдиган касблар бўйича кадрлар тайёрлаш харажатлари;

- ишлаб чиқариш жараёни билан боғлиқ бўлмаган соғлиқни сақлаш ва дам олишни ташкил қилиш тадбирларига харажатлар;

- шаҳарлар ва шаҳарчаларни ободонлаштириш ишларини бажариш харажатлари;

- ишончли бошқарувчилар хизматларининг қийматини тўлашга доир харажатлар;
- ишлаб келинаётган тўлик эскирган асбоб-ускуна учун тўланадиган ҳақ.

Солиқ кодексининг **146-моддасига** киритилган қўшимча ва ўзгартиришлар алоҳида харажатларнинг жорий ҳисобот даврида, агар юридик шахснинг ҳисоб сиёсати билан белгиланган бўлса, улар юзага келган пайтда ҳам чегирилиши мумкинлигини аниқлаштиради. Бундай харажатларга қуйидаги:

- янги ишлаб чиқаришлар, цехлар, агрегатларни, шунингдек серияли ва оммавий ишлаб чиқариладиган янги маҳсулот турларини ҳамда технологик жараёнларни ўзлаштириш харажатлари;

- барча турдаги асбоб-ускуналар ва техник қурилмаларни, уларнинг ўрнатилиш сифатини текшириб кўриш мақсадида комплекс синаб кўриш (ишлаб турган ҳолатида) харажатлари;

- ишчи кучлари қабул қилиш ва янги ишга туширилган корхонада ишлаш учун кадрлар тайёрлаш билан боғлиқ харажатлар киради.

Солиқ кодексининг **156, 179, 356-моддаларидаги** тартибнинг чиқариб ташланиши 2018 йил 1 апрелдан бошлаб, дивидендлар тарикасида олинган ва қайси юридик шахсдан олинган бўлса, ўша юридик шахснинг устав фондига йўналтирилган даромадларидан тегишлилигича фойда солиғи, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ва ягона солиқ тўлови бўйича имтиёзларнинг бекор қилинишини назарда тутади.

Юридик шахсларнинг фойда солиғи ставкалари ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Президентининг кейинги йил учун макроиктисодий кўрсаткичлар прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисидаги қарори билан тасдиқланади.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкаси 1998 йилда 36 фоизни ташкил этгани ҳолда 2001 йилда 26 фоизга тушган. 2002 йилга эса 24 фоиз, 2003 йилда 20 фоиз, 2004 йилда 18 фоиз, 2005 йилда 15 фоиз, 2006 йилда 12 фоиз 2007 йилда 10 фоиз ва 2017 йилда 7.5 фоиз ҳамда 2018 йилда эса 14 фоиз (ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи) қилиб белгиланган.

Қуйидаги жадвал маълумотларида 2018 йилда юридик шахсларнинг фойдасига солиқ ставкалари келтирилган.

6-жадвал

**Юридик шахслар фойдасига солинадиган солиқ
СТАВКАЛАРИ²⁰**

№	Тўловчилар	Солиқ солинадиган базага нисбатан %да солиқ ставкалари
1	Юридик шахслар (2-3 бандлардагидан ташқари)	14
2	Тижорат банклари	22
3	Рентабеллик даражасига қараб мобил алоқа хизматини амалга оширувчи юридик шахслар*: 20 фоизгача 20 фоиздан юқори	14 рентабеллик даражасига 20 фоиздан юқори бўлса 50 фоиз

Изоҳ:

Фойда ҳамда ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғидан имтиёзларга эга - вақтинчалик озод бўлган юридик шахслар солиқ имтиёзлари

²⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли қарори.

тугаши муддатигача юқорида белгиланган солиқ ставкасининг икки марта камайтирилган миқдорида тўлайдилар.

*Ретабеллик даражаси солиққа тортиладиган фойдани маҳсулотнинг реализацияси таннархига нисбати орқали аниқланади.

Ўзи ишлаб чиқарган товарлар (иш, хизматлар) экспортининг эркин алмаштириладиган валютадаги ҳиссаси сотишнинг умумий ҳажмида 15 фоиздан 30 фоизгача ҳамда 30 фоиз ва ундан юқори миқдорларни ташкил этадиган экспорт қилувчи корхоналар учун жорий этилган преференциялар бекор қилинди.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини босқичма-босқич 1992 йилдаги 38 фоиздан 2017 йилда 7.5 фоизгача туширилиши корхоналар ихтиёрида тахминий ҳисоб-китобларга кўра қўшимча 1 трлн. сўмни тежаш имконини берди ва у корхоналарнинг инвестицион фаоллигини янада активлаштиришга хизмат қилди.

2017 йилгача бўлган солиқ қонунчилигига кўра норезидент солиқ тўловчининг даромадини чет элга ўтказилаётганда 10 фоиз миқдорида фойдасидан солиқ ундирилган. 2018 йилдан бошлаб Солиқ кодексининг 154-моддасига киритилган ўзгартиришларга асосан, доимий муассаса орқали фаолиятини амалга ошираётган юридик шахс - Ўзбекистон Республикаси норезидентлари учун қўшимча равишда соф фойдадан ундириладиган солиқ бекор қилинди, шунингдек, солиқ солинадиган фойдани аниқлашда фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш мақсади учун солиқ солинадиган фойданинг энг кам суммаси, харажатлар суммасининг 10 фоизидан 7 фоизига пасайтирилди.

Доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган Ўзбекистон Республикасида фаолият олиб борган норезидентнинг даромади ҳеч қандай чегирмасиз даромад манбаида қуйидаги ставкаларда солиққа тортилади:

- дивидендлар ва фоизлардан – 10 фоиз;
- суғурта мукофотлари, суғурталаш ва қайта суғурталаш – 10 фоиз;
- Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар билан халқаро алоқа учун телекоммуникация ва транспорт хизмати (фрахта даромади) – 6 фоиз;
- роялти, ижара даромадлари, хизмат кўрсатиш, шу жумладан бошқарув хизмати, маслаҳатлар ва бошқа даромадлар – 20 фоиз.

Маҳаллий акциядорлик жамиятларида тўланадиган дивидендлар ва фоизлар тўлов манбаида 10 фоизли ставка билан солиққа тортилади.

Солиққа тортиш мақсадида дивиденд деб, акциялардан ва бошқа хўжаликлар субъектларининг устав капиталидаги қатнашиш улушидан олган даромадлари тушунилади.

Фоизларга эса депозит қўйилмалар, қарз мажбуриятлари ва бошқа қимматли қоғозлардан олган даромадлар киради.

Манбаида солиққа тортилган ва дивиденд, фоиз олган норезидент жами даромадидан тегишли тартибда белгиланган ҳужжатларни тақдим этган тақдирда чегирма олиш ҳуқуқига эга бўлади.

Солиқ кодексининг 158-моддасига кўра юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини тўлашдан қуйидаги юридик шахслар озод этилади:

1) ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941–1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган юридик шахслар, бундан савдо, воситачилик, таъминлаш-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар мустасно. Мазкур имтиёзни олиш ҳуқуқини белгилаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда турган ходимлар киритилади;

- 2) даволаш муассасалари ҳузуридаги даволаш-ишлаб чиқариш устахоналари;
- 3) жазони ижро этиш муассасалари;

4) ички ишлар органлари хузуридаги кўриклаш бўлинмалари.

Юридик шахсларнинг қуйидаги фойдаси юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини тўлашдан озод қилинади:

1) протез-ортопедия буюмлари, ногиронлар учун инвентарлар ишлаб чиқаришдан, шунингдек ногиронларга ортопедик протезлаш хизмати кўрсатишдан, ногиронлар учун мўлжалланган протез-ортопедия буюмлари ва инвентарларни таъмирлаш ҳамда уларга хизмат кўрсатишдан олинган фойдаси;

2) шаҳар йўловчилар транспортида (таксидан, шу жумладан йўналишли таксидан ташқари) йўловчиларни ташиш бўйича хизматлар кўрсатишдан олинган фойдаси;

3) тарих ва маданият ёдгорликларини таъмирлаш ҳамда қайта тиклаш ишларини амалга оширишдан олинган фойдаси;

4) инвестиция фондларининг хусусийлаштирилган корхоналар акцияларини сотиб олишга йўналтириладиган фойдаси;

5) Халқ банки томонидан фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларидаги маблағлардан фойдаланишдан олинган фойдаси.

Солиқ кодексининг 159-моддасига кўра юридик шахсларнинг солиқ солинадиган фойдаси қуйидаги суммага камайтирилади:

1) экология, соғломлаштириш ва хайрия жамғармаларига, маданият, соғлиқни сақлаш, меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, жисмоний тарбия ва спорт муассасаларига, таълим муассасаларига, маҳаллий давлат ҳокимияти органларига, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига бериладиган бадаллар, ҳомийлик ва хайрия тариқасидаги маблағлар суммасига, бироқ солиқ солинадиган фойданинг икки фоизидан кўп бўлмаган миқдорда;

2) ишлаб чиқаришни модернизациялашга, техник ва технологик жиҳатдан қайта жиҳозлашга, янги технологик жиҳоз харид қилишга, ишлаб чиқаришни янги қурилиш шаклида кенгайтиришга, ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун фойдаланиладиган бинолар ва иншоотларни реконструкция қилишга, шунингдек ушбу мақсадлар учун олинган кредитларни узишга, лизинг объекти қийматининг ўрнини қоплашга йўналтириладиган маблағлар суммасига, тегишли солиқ даврида ҳисобланган амортизацияни чегириб ташлаган ҳолда, бироқ солиқ солинадиган фойданинг 30 фоизидан кўп бўлмаган миқдорда. Солиқ солинадиган фойдани камайтириш юқорида кўрсатиб ўтилган харажатлар қилинган солиқ давридан эътиборан, технологик жиҳоз бўйича эса у фойдаланишга топширилган пайдан эътиборан беш йил ичида амалга оширилади. Янги технологик жиҳоз харид қилинган (импорт қилинган) пайдан эътиборан уч йил ичида реализация қилинган ёки текинга берилган тақдирда, юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини тўлаш бўйича мажбуриятлар тикланган ҳолда, мазкур имтиёзнинг амал қилиши имтиёз қўлланилган бутун давр учун бекор қилинади. Ушбу имтиёз товарлар (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқаришни амалга оширувчи солиқ тўловчилар томонидан қўлланилади;

3) ёш оилалар тоифасига кирувчи ходимларга ипотека кредитлари бадаллари тўлашга ва (ёки) мулк сифатида уй-жой олишга текин йўналтириладиган маблағлар суммасига, бироқ солиқ солинадиган базанинг 10 фоизидан ошмаган миқдорда;

4) диний ва жамоат бирлашмаларининг (касаба уюшмалари, сиёсий партиялар ва ҳаракатлардан ташқари), хайрия жамғармаларининг мулкида бўлган корхоналар фойдасидан шу бирлашмалар ва жамғармаларининг уставда белгиланган фаолиятини амалга ошириш учун йўналтириладиган ажратмалари суммасига.

5) қўшимча фойда солиғини тўловчилар учун соф қўшимча фойда суммасига;

Бундан ташқари 2023 йилнинг 1 январига қадар қуйидаги имтиёзлар узайтирилди:

- Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексининг 60-63-моддаларида кўрсатилган манбалардан қўшимча даромад оладиган бюджет ташкилотлари ундириладиган барча солиқлар, Республика йўл жамғармасига йиғим ва давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий ажратмалардан;

- Ўзбекистон Республикасида аккредитациядан ўтган хорижий олий ўқув юртлири Ўзбекистон Республикасида амалга ошириладиган таълим фаолияти доирасида солиқларнинг барча турларини ва давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий ажратмаларни тўлашдан, шунингдек чет эллик ходимларининг меҳнатга ҳақ тўлаш фонди қисмидан ягона ижтимоий тўлов ва жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғини тўлашдан озод этилди.

2018 йил 1 апрелдан бошлаб эса қуйидаги имтиёзлар бекор қилинди:

маҳаллийлаштириш дастурига киритилган корхоналар, шу жумладан амалга ошириладиган лойиҳалар бўйича;

экспорт қилувчи корхоналарга экспорт улушига қараб юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи, мол-мулк солиғи ва ягона солиқ тўлови бўйича берилган имтиёзлар бекор қилинди.

2.3. Фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.

Зарарларни тақсимлаб ўтказиш. Чегирилиши лозим бўлган харажатларнинг жами даромаддан ошиб кетиши зарар деб эътироф этилади.

Солиқ тўловчи кўрилган зарарларни ушбу зарар кўрилган солиқ давридан кейинги беш йил ичида келгусига тақсимлаб ўтказишни амалга оширишга ҳақлидир.

Ўтган солиқ даврида ёки ўтган солиқ даврларида ҳисоблаб чиқарилган зарари бўлган юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг тўловчилари жорий солиқ даврининг солиқ солинадиган фойдасини кўрилган зарарнинг тўлиқ суммасига ёки бу сумманинг бир қисмига камайтиришга ҳақлидир.

Тақсимлаб ўтказиладиган зарарнинг ҳар бир навбатдаги солиқ даврида ҳисобга олинadиган жами суммаси жорий солиқ даврининг ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган фойданинг 50 фоизидан ошмаслиги керак.

Солиқ солинадиган фойда тақсимлаб ўтказилиши керак бўлган зарар суммаси миқдорига фақат йил якунлари бўйича камайтирилиши мумкин.

Бирдан ортиқ календарь йилда кўрилган зарарлар улар кўрилган кетма-кетликда тақсимлаб ўтказилади.

Солиқ тўловчининг юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини тўлашдан озод қилинган солиқ даврида кўрган зарарлари кейинги солиқ даврларига тақсимлаб ўтказилиши мумкин эмас.

Солиқ тўловчи қайта ташкил этилиши муносабати билан фаолиятини тугатган тақдирда, солиқ тўловчи-ҳуқуқий ворис солиқ солинадиган фойдани қайта ташкил этилган юридик шахснинг қайта ташкил этиш пайтигача кўрган зарарлари суммасига белгиланган тартибда ва шартларда камайтиришга ҳақли.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш юқорида ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг ҳисоб-китоби давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи якун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса, йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади.

Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга оширадиган Ўзбекистон Республикаси норезидентлари доимий муассаса жойлашган жойдаги давлат солиқ хизмати органига Ўзбекистон Республикасидаги фаолиятининг хусусияти ҳақидаги ҳисоботни (эркин шаклда), шунингдек юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг ҳисоб-китобини чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналар учун йиллик молиявий ҳисоботни топшириш учун белгиланган муддатларда тақдим этади. Бунда юридик шахслардан олинadиган фойда солиғининг ҳисоб-китобида бюджетга тўланадиган соф фойдадан олинadиган солиқ суммаси алоҳида сатрда кўрсатилади. Фаолият календарь йил тугашидан аввал тугатилган тақдирда, бу ҳужжатлар фаолият тугатилганидан кейин бир ойдан кечиктирмасдан тақдим этилиши шарт.

Ҳисобот даври мобайнида солиқ тўловчилар юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини жорий тўловларни киритиш орқали тўлайдилар. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи бўйича жорий тўловларнинг суммасини аниқлаш учун солиқ тўловчилар жорий ҳисобот даври биринчи ойнинг 10-кунигача давлат солиқ хизмати органига жорий ҳисобот даври учун тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдадан ва юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг белгиланган ставкасидан келиб чиқиб ҳисобланган юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг суммаси ҳақида маълумотнома тақдим этадилар.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи бўйича жорий тўловлар ҳар ойнинг 10-кунидан кечиктирмай ҳисоблаб чиқарилган йил чораги бўйича юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи суммасининг учдан бир қисми миқдорида тўланади.

Ҳисобот даврида тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойда энг кам иш ҳақининг икки юз бараваридан кам миқдорни ташкил этадиган солиқ тўловчилар жорий тўловларни тўламайди.

Тахмин қилинаётган солиқ солинадиган фойдадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи суммаси ҳисобот даври учун бюджетга тўланиши лозим бўлган юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи суммасига нисбатан 10 фоиздан кўпроқ камайтирилган тақдирда, давлат солиқ хизмати органи жорий тўловларни юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг ҳақиқий суммасидан келиб чиқиб пеня ҳисоблаган ҳолда қайта ҳисоблашга ҳақли.

Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини тўлаш ҳисоб-китобларни топшириш муддатларидан кечиктирмай амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси норезидентининг доимий муассасаси юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини, шунингдек соф фойдадан олинадиган солиқни жорий тўловларни тўламасдан йилига бир марта, ҳисоб-китобни тақдим этиш муддатидан кейин бир ой ичида тўлайди.

Жорий тўловлар белгиланган муддатларгача бюджетга тўланмаса уларга нисбатан солиқ қонунчилигида кўзда тутилган ҳар бир кечиктирилган кун учун ҳисобланган солиқ суммасига нисбатан 0,033 фоиз миқдорида пеня (молиявий жарима) қўлланилади.

2.4. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари.

Жисмоний шахсларга – юридик шахс мақомини олмаган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, ажнабий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахслар киради.

Жисмоний шахслар тўлаётган солиқлар ичида бюджет тушумларидан салмоқли ўринни эгаллайдиган солиқ бу – жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғидир.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи – давлат бюджети даромад манбаларидан бири бўлиб, у умумдавлат солиқлари таркибига киради. Унинг ўзига хос хусусияти шундаки, солиқ жисмоний шахсларнинг бевосита даромадларидан олинади.

Бугунги кунда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи бюджет даромадларининг 8,3 фоизини ташкил этмоқда. Даромад солиғи 1991 йилда бюджет тушумларининг 6,7 фоизини ташкил этган бўлса, 2000 йилда 13,1 фоизни, 2017 йилги давлат бюджети параметрлари бўйича ушбу солиқ давлат бюджети даромадларининг 10,1 фоизини ташкил этган. Тўғри солиқлар ичида эса мазкур солиқ 2018 йилда 40,6 фоизини ташкил этиши прогнозлаштирилган.

Солиқ кодексига кўра молия йилида солиқ солинадиган даромадга эга бўлган жисмоний шахслар жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни тўловчилар ҳисобланади. Солиқ солиш мақсадида жисмоний шахслар резидентлар ва норезидентларга бўлинади. Ўзбекистон Республикасида доимий яшаб турган ёки молия йилида бошланадиган ёхуд тугайдиган ўн икки ойгача бўлган исталган давр мобайнида 183 кун ёки ундан кўпроқ

муддатда Ўзбекистонда турган жисмоний шахс Ўзбекистон Республикасининг резиденти деб қаралади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти бўлган жисмоний шахсларга уларнинг Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек ундан ташқаридаги фаолияти манбаларидан олинган даромадлари бўйича солиқ солинади.

Ўзбекистон Республикасининг резиденти бўлмаган жисмоний шахсларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги манбалардан олинган даромадлар бўйича солиқ солинади.

Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади солиқ солиш объекти ҳисобланади. Солиққа тортиладиган база бўлиб, жисмоний шахсларнинг жами даромадидан солиқ қонунчилигига кўра белгиланган чегирмаларни айириб ташлагандан кейинги қолдиқ сумма ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасидан ташқарида тўланган, Ўзбекистон Республикасининг резидентлари бўлган жисмоний шахсларнинг даромад солиғи суммалари Ўзбекистон Республикасида солиқни тўлашда Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларига мувофиқ ҳисобга олинади.

Ҳисобга олинadиган суммаларнинг миқдори жисмоний шахсларнинг Ўзбекистон Республикасида амал қилаётган ставкалар бўйича ҳисоблаб чиқарилган даромад солиғи суммасидан ошмаслиги лозим.

Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадига солиқ тўловчи олиши лозим бўлган (олган) ёки текинга олган пул ёхуд бошқа маблағлар киради. Жумладан:

- 1) меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинadиган даромадлар (172-модда);
- 2) жисмоний шахсларнинг мулкий даромадлари (176-модда);
- 3) жисмоний шахсларнинг моддий наф тарзидаги даромадлари (177-модда);
- 4) бошқа даромадлар (178-модда).

Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинadиган даромадларга жисмоний шахсларнинг меҳнат шартномаси бўйича қилинган ишлардан ва фуқаролик-ҳуқуқий шартномалар бўйича оладиган даромадлари киради. Бундан ташқари меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадларга рағбатлантириш хусусиятига эга бўлган тўловлар (йиллик иш якунлари бўйича мукофот, бир йўла берилadиган мукофотлар, маошларга устамалар, таътилга ҳар йилги қўшимча ҳақлар, кўп йил ишлаганлик учун пул мукофоти ва бошқалар), компенсация тўловлари (табиий иқлим шароитлари ноқулай бўлган жойлардаги ишлар билан боғлиқ қўшимча тўловлар, оғир, зарарли, ўта зарарли меҳнат шароитларида ишлаганлик учун устамалар, дам олиш кунларида ва байрам кунларида ишлаганлик учун тариф ставкаларига ҳамда маошларга устамала ва бошқалар) ҳамда ишланмаган вақт учун ҳақ тўлаш (ходимнинг айбисиз бекор туриб қолинган вақт учун ҳақ тўлаш, меҳнатга лаёқатини вақтинча йўқотган ходимларга қўшимча ҳақ тўлаш, юридик шахснинг қарори билан мажбурий прогул вақти учун ҳақ тўлаш, олий ўқув юртини тамомлаганидан кейин ёш мутахассисларга таътил вақти учун юридик шахс ҳисобидан тўланадиган нафақалар ва бошқа шу кабилар) тарзидаги даромадлар ҳам киради.

Жисмоний шахсларнинг мулкий даромадларига фоизлар, дивидентлар, мол-мулкни ижарага беришдан олинган даромадлар, жисмоний шахсларга тегишли бўлган мол-мулкни сотишдан олинган даромадлар, роялти ва шу каби қонунчиликда кўзда тутилган даромадлар киради.

Моддий наф тарзидаги даромадлар жумласига юридик шахс томонидан жисмоний шахс манфаатларини кўзлаб, товарлар (ишлар, хизматлар) ҳақини, мулкий ҳуқуқларни тўлаш, шу жумладан: жисмоний шахсларнинг болаларини мактабгача таълим муассасаларида ўқитиш, тарбиялаш; коммунал хизматлар, ходимларга берилган уй-жой ҳақини, уй-жойдан фойдаланиш харажатлари ётоқхонадаги жойлар ҳақини ёки уларнинг

ўрнини қоплаш қийматини тўлаш; озик-овқат, ойлик йўл чипталари ёки уларнинг ўрнини қоплаш қийматини тўлаш; санаторий-курортларда даволаниш йўлланмалари қийматини, дам олиш, стационар ва амбулаторияга қатнаб даволаниш ҳақини ёки уларнинг ўрнини қоплаш қийматини тўлаш кабилар киради.

Жисмоний шахсларнинг бошқа даромадлари жумласига эса давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ижтимоий нафақалар ва пенсиялар; стипендиялар; донорлик учун пул мукофотлари; алиментлар; мусобақаларда, кўрикларда, танловларда совринли ўринлар учун бериладиган совринлар, пул мукофотлари; ютуқлар; грантлар; жамғариб бориладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича олинган фоизлар ва бошқа даромадлар киради.

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи кўпгина мамлакатлардаги сингари Ўзбекистонда ҳам прогрессив солиқ ҳисобланади. Ушбу солиқ ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланади ва ўрнатилган тартибда давлат солиқ идоралари ходимлари томонидан жисмоний шахсларга билдирилади. Ҳар йили белгиланган ставкалар Вазирлар Маҳкамаси томонидан ёки Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан қайтадан кўриб чиқилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг солиқ қонунчилигига кўра жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ставкалари қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- жисмоний шахсларнинг иш ҳақи, мукофотлар ва бошқа даромадларига солинадиган табақалашган прогрессив солиқ ставкалари;
- жисмоний шахсларнинг дивидент ва фоиз тариқасида оладиган даромадига солиқ ставкаси;
- норезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида солинадиган солиқ ставкалари;
- имтиёзли солиқ ставкалари.

Солиқ қонунчилигига биноан 1998 йилдан республикада жисмоний шахсларнинг иш ҳақлари, мукофот пуллари ва бошқа даромадларидан солиқ ставкаси 15, 25, 35, 40, 45 фоиз, яъни 5 поғонали қилиб белгиланган эди. 2000 йилдан бошлаб 4 поғонали, яъни 15, 25, 36, 40 фоиз, 2001 йилдан эса 3 поғоналига ўтиб, унинг ставкаси 12, 25, 30 фоиз қилиб белгиланган эди.

2018 йилдан жисмоний шахсларнинг иш ҳақлари, мукофот пуллари ва бошқа даромадларидан солиқ ставкаси қуйидаги жадвал маълумотлари асосида ҳисобланади (7-жадвал).

7 -жадвал

**Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи
ставкалари²¹**

Солиқ солинадиган даромад	Солиқ ставкаси
энг кам иш ҳақининг бир бараваригача миқдорда	даромад суммасининг 0 фоизи
энг кам иш ҳақининг бир бараваридан (+1 сўм) беш бараваригача миқдорда	даромад суммасининг 7,5 фоизи
энг кам иш ҳақининг беш бараваридан (+ 1 сўм) ўн бараваригача миқдорда	беш баравар миқдордан солиқ + энг кам иш ҳақи миқдорининг беш бараваридан ошадиган сумманинг 16,5 фоизи

²¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017йил 29 декабрдаги ПҚ-3454 сонли қарори

энг кам иш ҳақининг ўн бараваридан (+ 1 сўм) ва ундан юқори миқдорда	ўн баравар миқдордан солиқ + энг кам иш ҳақи миқдорининг ўн бараваридан ошадиган сумманинг 22,5 фоизи
---	---

Бунда, солиқ солинадиган даромадлар гуруҳлари бўйича солиқ солиш шкаласи йил бошига – 2018 йил 1 январга белгиланган энг кам иш ҳақи миқдоридан (172 240 сўм) келиб чиқиб аниқланади ва йил давомида энг кам иш ҳақи миқдори ўзгарган тақдирда ҳам қайта кўриб чиқилмайди.

Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи суммасини ҳисоблаб чиқариш мақсадида, энг кам иш ҳақи миқдори йил бошидан ортиб борувчи яқун билан ҳисобга олинади (йил бошидан бошлаб тегишли даврнинг ҳар бир ойи учун энг кам иш ҳақининг жами суммаси).

Қонун ҳужжатларига мувофиқ энг кам ставка бўйича солиқ солинадиган жисмоний шахсларнинг алоҳида даромад турларини солиққа тортиш мақсадида энг кам ставка 7,5 фоиз миқдорида қўлланилади.

Белгиланган ставкалардан келиб чиқиб ҳисобланган, бюджетга тўланадиган жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи суммаси фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига ўтказиладиган, жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи солинадиган даромадларидан “0” ставка бўйича солиқ солинадиган даромадни (энг кам иш ҳақини) чегирган ҳолда 2 фоиз миқдорида ҳисоблаб чиқариладиган ҳар ойлик мажбурий бадаллар суммасига камайтиради.

Норезидент жисмоний шахсларнинг доимий муассаса билан боғлиқ бўлмаган ҳолда Ўзбекистон Республикасидаги манбадан олган даромадларига уларни тўлаш манбаида чегирмаларсиз, қуйидаги ставкалар бўйича солиқ солинади:

- дивиденд ва фоизлар - 10 фоиз;
- хатарни суғурталаш ёки қайта суғурталашга тўланган суғурта мукофотлари - 10 фоиз;
- Ўзбекистон Республикаси ва бошқа давлатлар ўртасида ҳаракат қатновида халқаро алоқа учун телекоммуникациялар ёки транспорт хизматлари (фрахтдан даромадлар) - 6 фоиз;
- роялти, ижарадан келган даромадлар, хизматлар кўрсатишдан келган даромадлар, шу жумладан бошқарув бўйича хизматлар, маслаҳатларга оид ва бошқа даромадлар - 20 фоиз;

Тўлов манбаида солиқ солиш, тўлов Ўзбекистон Республикаси ичида ёки ундан ташқарида амалга оширилганидан қатъи назар, қўлланилади.

Жисмоний шахсларга тўланадиган дивидендлар ва фоизларга 10 фоизлик ставка бўйича тўлов манбаида солиқ солинади.

Бунда солиқ солиш мақсадида дивидендларга акциялар бўйича ҳамда қимматли қоғозлардан олинадиган даромадлар киради. Фоизларга қарз мажбуриятлари ва хўжалик юритувчи субъектнинг устав сармоясида улушбай иштирокидан келадиган даромадлар ва бошқалар киради.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 12 майдаги 250-сон қарори билан тасдиқланган ишлаб чиқаришлар, муассасалар, ишлар, касблар, лавозимлар ва кўрсаткичларнинг 1, 2 ва 3-сон рўйхатларига киритилган ўта зарарли, ўта оғир, зарарли ва оғир шароитли ишларда банд бўлган ходимларнинг даромадларига белгиланган ставкалар бўйича солиқ солинади. Бунда юқорида айтиб ўтилган фуқаролар тоифаларидан даромад солиғи олиш даражаси 20 фоиздан ошмаслиги, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг кўрсатиб ўтилган қарори билан тасдиқланган 1-сон рўйхатнинг 3-қисми ҳамда 2-сон рўйхатнинг 1-қисмида қайд этилган ишларда банд бўлган аёлларнинг даромадидан солиқ олиш даражаси ҳам 20 фоиздан ошмаслиги лозим.

Ўта зарарли, ўта оғир, зарарли ва оғир шароитли ишларда банд бўлган ходимларнинг даромадларига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш белгиланган тартибга мувофиқ амалга оширилади.

Ноқулай табиий-иқлим шароитлари билан боғлиқ бўлган қўшимча тўловларга (иш стажига устамалар, баланд тоғлик, дашт ва сувсиз туманлардаги ишлар учун белгиланган коэффициентлар бўйича тўловларга) энг кам ставка бўйича солиқ солинади. Бундан ташқари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар томонидан вақтинчалик қишлоқ хўжалиги ишларига юборилган жисмоний шахсларнинг шу ишларни бажаришдан олинган даромадларига ҳам энг кам ставка миқдорида солиқ солинади.

Жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқаришда дивидендлар ва фоизлар бўйича даромадлар, қўшимча тўловлар жами даромад таркибидан ҳисобдан чиқарилади.

Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи бўйича имтиёзлар

Солиқ қонунчилигига кўра жисмоний шахсларнинг солиқ солинадиган даромадига қуйидагилар киритилмайди:

- меҳнат шартномаси бекор қилинганда тўланадиган, энг кам иш ҳақининг ўн икки баравари миқдори доирасидаги ишдан бўшатиш нафақаси, давлат ижтимоий суғуртаси ва давлат ижтимоий таъминоти бўйича нафақалар, ишсизлик нафақалари, ҳомиладорлик ва туғиш нафақалари (вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақалари, шу жумладан оиланинг бемор аъзосини парваришлаш нафақалари бундан мустасно), шунингдек хайрия ва экология жамғармалари маблағларидан фуқароларга пул ва натура шаклида берилadиган нафақалар ва бошқа ёрдам турлари.

Бунда энг кам иш ҳақи ҳисоби учун меҳнат шартномаси тўхтатилган кунда амал қилган (охирги ишлаган кундаги) ойлик энг кам иш ҳақининг миқдори қабул қилинади;

- олинadиган алиментлар;
- олий ўқув юртлари ва ўрта махсус ҳамда ҳунар-техника ўқув юртлари ҳамда улар базасида ташкил этилган бизнес мактаблари, шу жумладан олий ва ўрта диний ўқув юртлари томонидан ўз талабаларига ва ўқувчиларига тайинланадиган стипендиялар, шунингдек хайрия ва экология жамғармалари маблағларидан таъсис этиладиган стипендиялар;
- давлат пенсиялари, шунингдек уларга устамалар (устамаларнинг қонун ҳужжатларида чегараланган миқдоригача);
- шахслар қон топширганлик учун, донорликнинг бошқа турлари учун, она сути топширганлик учун оладиган суммалар, шунингдек тиббиёт муассасаларининг ходимлари қон йиғиб топширганликлари учун оладиган суммалар;
- фуқароларнинг хорижда ишлашга юборилиши муносабати билан давлат бюджетидан молиялаштириладиган муассасалар ва ташкилотлардан чет эл валютасида оладиган иш ҳақи суммалари ва бошқа суммалар, қонун ҳужжатларида белгиланган суммалар доирасида;
- жисмоний шахсларнинг хусусий мулк ҳуқуқи асосида ўзларига қарашли бўлган мол-мулкни сотиш натижасида оладиган суммалари, тадбиркорлик фаолияти доирасида амалга ошириладиган мол-мулкни сотиш натижасида оладиган даромадлардан ташқари;
- жисмоний шахсларнинг уй хўжалигида ёки деҳқон хўжалигида етиштирган қорамол, кўён, нутрия, балиқ, паррандаларни ҳам тирик ҳолатда, ҳам уларни сўйиб маҳсулотларини хом ва қайта ишланган ҳолда, шунингдек асаларичилик маҳсулотларини ва бундай хўжаликда етиштирилган табиий ёки қайта ишланган деҳқончилик маҳсулотларини сотишдан олган даромадлари суммаси. Фуқарода шахсий ёрдамчи хўжалик мавжудлиги

маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ёки фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг маълумотномаси билан тасдиқланади;

- бир йил мобайнида юридик шахслардан олинган энг кам иш ҳақи миқдорининг олти бараваригача бўлган суммадаги қимматли совғалар қиймати, шунингдек халқаро ҳамда республика танлов ва мусобақаларида олинган соврин буюмлар қийматининг суммаси;

- мерос қилиб қолдириш ва ҳадя қилиш натижасида олинган суммалар ва мол-мулк қиймати, фан, адабиёт ва санъат асарлари муаллифларининг меросхўрлари (ҳуқуқий ворислари) оладиган муаллифлик ҳақи суммалари бундан мустасно;

- давлат заёмларининг облигациялари ва лотереялар бўйича ютуқлар, шунингдек Ўзбекистон Республикасининг давлат қимматли қоғозлари бўйича фоизлар;

- фуқароларнинг суғурта бўйича оладиган суммалари;

- бир йил мобайнида берилган моддий ёрдам суммалари:

- табиий офатлар, бошқа фавқулодда ҳолатлар муносабати билан бериладиган моддий ёрдам суммалари - тўлалигича;

- вафот этган ходимнинг оила аъзоларига ёки оила аъзолари вафот этганлиги муносабати билан ходимга бериладиган моддий ёрдам суммалари - энг кам иш ҳақининг йигирма бараваригача миқдорда;

- бошқа ҳолларда - энг кам иш ҳақининг ўн икки бараваригача миқдорда;

- депозит сертификатлар бўйича даромадлар, банклардаги омонатлар ва давлат хазина мажбуриятлари бўйича фоизлар ва ютуқлар;

- патент эгаси бўлган жисмоний шахснинг (лицензиарнинг) саноат мулки объектларидан ўз ишлаб чиқаришида фойдаланишдан ёки фойдаланиш бошланган санадан эътиборан амал қилиш муддати доирасида уларга лицензиялар сотишдан, шунингдек лицензиат саноат мулки объектларидан фойдалана бошлаган санадан эътиборан ушбу фойдаланишдан олган даромади суммаси:

- ихтиролар ва селекция ютуғидан - беш йил давомида;

- саноат намунасида - уч йил давомида;

- фойдали моделдан - икки йил давомида

- болалар лагерлари ва бошқа соғломлаштириш лагерларига, ота-оналарнинг болалари билан дам олишига махсус мўлжалланган санаторий-курорт муассасаларига бориш учун болалар ва ўсмирларга бериладиган йўлланмалар қийматини, шунингдек ўз ходимларининг амбулатория ёки стационар тиббий хизматдан фойдаланиш қийматини тўлиқ ёки қисман компенсациялаш тартибида корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар ўз ходимларига ёки улар учун тўлаган суммалар. Кўрсатиб ўтилган тўловлар жумласига ногиронларнинг соғломлаштириш ва санаторий-курорт муассасаларига берилган йўлланмалари қийматини, даволаниш ва тиббий хизматдан фойдаланиш, ногиронликнинг олдини олиш мақсадида техника воситалари сотиб олиш учун ҳамда ногиронларнинг саломатлигини тиклаш учун қилинган харажатларни тўлиқ ёки қисман тўлаш тартибида корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар тўлаган суммалар ҳам қиради;

- фуқароларнинг иш ҳақи ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг давлат корхоналари мол-мулкни сотиб олиш, хусусийлаштирилаётган корхоналар акцияларини олиш учун йўналтириладиган суммалари;

- вақтинчалик бир марталик ишларни бажаришдан олинган даромадлар, башарти бундай ишлар вақтинчалик бир марталик иш билан таъминлаш марказлари кўмагида амалга оширилаётган бўлса;

- хусусий корхона ва фермер хўжалиги томонидан солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тўланганидан кейин хусусий корхона мулкдори ва фермер хўжалигининг бошлиғи ихтиёрига келиб тушадиган фойда суммаси;

- Ўзбекистон Республикасининг давлат мукофотлари ва давлат пул мукофотларига сазовор бўлган жисмоний шахслар олган бир йўла бериладиган пул мукофотлари ёки шунга тенг баҳодаги эсдалик совғаларининг қиймати;

- Олимпия ўйинларида ва бошқа халқаро спорт мусобақаларида совринли ўринларни эгаллаганлиги учун спортчилар олган бир йўла бериладиган пул мукофотлари;

- жамғариб бориладиган мажбурий пенсия бадаллари, улар бўйича фоизли даромадлар, шунингдек жамғариб бориладиган пенсия тўловлари;

- жисмоний шахслар томонидан олинган ипотека кредитларини ҳамда уларга ҳисобланган фоизларни қоплаш учун йўналтириладиган иш ҳақининг ва солиқ солинадиган бошқа даромадларининг суммалари.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўлашдан қўйидагилар тўлалигича озод қилинадилар:

- хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналарининг бошлиқлари ва аъзолари ҳамда консуллик муассасаларининг мансабдор шахслари, уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, - Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олиннадиган, дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича;

- хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналари ва консуллик муассасаларининг маъмурий-техник ходимлари ва уларнинг ўзлари билан бирга яшайдиган оила аъзолари, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, - Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олиннадиган, дипломатлик ва консуллик хизмати билан боғлиқ бўлмаган даромадларидан ташқари барча даромадлари бўйича;

- хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналарига, консуллик муассасаларига хизмат кўрсатадиган ходимлар таркибига кирган шахслар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, - ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича;

- хорижий давлатлар дипломатия ваколатхоналари ва консуллик муассасалари ходимларининг уйларида ишловчилар, агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса ёки Ўзбекистон Республикасида доимий яшамаса, - ўз хизмати юзасидан оладиган барча даромадлари бўйича;

- ҳукуматга қарашли бўлмаган халқаро ташкилотларнинг мансабдор шахслари - агар улар Ўзбекистон Республикаси фуқароси бўлмаса, ушбу ташкилотларда олган даромадлари бўйича;

- Мудофаа, Ички ишлар ва Фавқулодда вазиятлар вазирликларининг, Миллий хавфсизлик хизматининг ҳарбий хизматчилари, ички ишлар органлари ва божхона органларининг оддий хизматчилари ва бошлиқлари таркибига мансуб шахслар, шунингдек ўқув ёки синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар - хизматни ўташ (хизмат вазифасини бажариш) муносабати билан олган пул таъминоти, пул мукофотлари ва бошқа тўлов суммалари бўйича;

- Концерт-томоша фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияси бўлган шахслар концерт фаолиятидан олинган даромадлари бўйича;

- мансаб даражалари бор прокуратура ва суд органлари ходимлари.

Қўйидаги солиқ тўловчиларнинг даромадлари жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни ҳар бир тўлиқ ой учун энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридан тўлашдан озод этилади:

а) "Ўзбекистон Қаҳрамони", Меҳнат Қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган шахслар, учала даражадаги Шухрат ордени билан тақдирланган шахслар, уруш ногиронлари ёхуд

1941-1945 йиллардаги уруш даврида ёки ҳарбий хизматнинг бошқа мажбуриятларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ёки шикастланиш оқибатида ёхуд фронтда бўлиш билан боғлиқ касаллик туфайли ногирон бўлиб қолган ҳарбий хизматчилар жумласидан бўлган бошқа ногиронлар, собиқ партизанлар жумласидан бўлган ногиронлар, шунингдек пенсия таъминоти бўйича мазкур тоифадаги ҳарбий хизматчиларга тенглаштирилган бошқа ногиронлар;

б) хизматни ҳаракатдаги армия таркибига кирган ҳарбий қисмлар, штаблар ва муассасаларда ўтаган ҳарбий хизматчилар, собиқ партизанлар жумласидан бўлиб, фуқаролар уруши ва 1941-1945 йиллардаги урушда қатнашганлар;

в) ички ишлар органларининг бошлиқлари ва оддий хизматчилари жумласидан бўлиб, хизмат вазифаларини бажариш чоғида яраланиш, контузия бўлиш ва шикастланиш оқибатида ногирон бўлиб қолганлар;

д) болаликдан ногирон бўлиб қолганлар, шунингдек I ва II гуруҳ ногиронлари;

е) ўн ва ундан ортиқ боласи бўлган аёллар;

ж) хизматни Афғонистон Республикасида ва жанговар ҳаракатлар олиб борилган бошқа мамлакатларда вақтинча бўлган қўшинларнинг чекланган контингенти таркибида ўтаган ҳарбий хизматчилар ҳамда ўқув ва синов йиғинларига чақирилган ҳарбий хизматга мажбурлар.

з) Чернобиль АЭСдаги фалокат оқибатида жабр кўрган шахслар.

Тиббий-меҳнат экспертиза комиссияси маълумотномаси, ногироннинг махсус гувоҳномаси, Чернобиль АЭСдаги авария оқибатларини тугатиш иштирокчисининг гувоҳномаси, шунингдек имтиёз тақдим этилишида асос ҳисобланадиган бошқа ваколатли органлар томонидан берилган ҳужжатлар асосида имтиёз берилади;

к) икки ва ундан ортиқ ўн олти ёшга тўлмаган болалари бор ёлғиз оналар.

Меҳнат ва ижтимоий таъминот органлари томонидан бериладиган "ёлғиз онанинг шахсий дафтарчаси" асосида имтиёз берилади;

л) икки ва ундан ортиқ боласи бор ва боқувчисини йўқотганлик учун пенсия олмайдиган бева аёл ва бева эркаклар.

Турмуш ўртоғи (аёли) вафот этганлиги тўғрисидаги гувоҳнома ва болаларининг мавжудлигини ҳамда қайта никоҳдан ўтмаганлигини тасдиқловчи паспорт, боқувчисини йўқотганлиги туфайли пенсиясининг тайинланмаганлиги тўғрисида меҳнат ва ижтимоий таъминот органларининг маълумотномаси имтиёз берилишида асос ҳисобланади;

м) болалигидан ногирон бўлган ва доимий парваришни талаб қиладиган фарзанди билан бирга яшаб, уни тарбиялаётган ота-онасидан бири.

Пенсия гувоҳномаси ёки доимий парвариш талаб этилишини тасдиқловчи соғлиқни сақлаш муассасасининг тиббий маълумотномаси, бирга яшашлиги ҳақида - фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг маълумотномаси асосида имтиёз тақдим этилади.

Жисмоний шахсларнинг имтиёзларга бўлган ҳуқуқи улар ҳисобот йили учун тегишли ҳужжатларни тақдим этганида вужудга келади.

Ҳисобот йили учун энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридаги имтиёз имтиёзларга бўлган ҳуқуқ юзага келган ой бошидан тақдим этилади.

Энг кам иш ҳақининг тўрт баравари миқдоридаги имтиёз жисмоний шахсларнинг асосий иш жойида, агар асосий иш жойи мавжуд бўлмаса, унда яшаш жойидаги давлат солиқ хизмати органлари томонидан жами йиллик даромад тўғрисидаги декларация асосида солиқ ҳисоблаб чиқаришда қўлланилади.

Фуқаро имтиёзларга бўлган ҳуқуқни йўқотганлигини 15 кундан кечиктирмай, ундан солиқ ушлаб қоладиган корхона, муассаса, ташкилот, шунингдек жисмоний шахсларни ёхуд солиқ органини (агар мазкур орган ҳисоб-китобни амалга оширса) маълум қилиши лозим.

Чет эллик жисмоний шахсларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудида Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида белгиланган хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда солиқ солинади.

Резидент - чет эллик жисмоний шахсдан Ўзбекистон Республикаси фуқароси сингари жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқ ундирилади.

Норезидент - чет эллик жисмоний шахслардан тўланган жойидан қатъи назар Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинган даромадлар бўйича жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқ ундирилади.

Солиқ солиш мақсадида норезидент жисмоний шахслар Ўзбекистон Республикасида доимий муассаса орқали фаолиятни амалга оширадиган норезидент сифатида ёки доимий муассаса билан боғлиқликда бўлмаган норезидент шахс сифатида қаралади.

Ўзбекистон Республикасида доимий муассаса орқали фаолиятни амалга оширадиган норезидент жисмоний шахс доимий муассаса билан боғлиқ бўлган Ўзбекистон Республикасидаги манбалардан олинган даромадлари бўйича солиқ тўловчи ҳисобланади.

Чет эллик жисмоний шахслардан солиқлар ва йиғимларни ундириш тегишли чет давлатда Ўзбекистон Республикасининг жисмоний шахсларига нисбатан ҳам худди шундай чора-тадбирлар кўрилган ҳолларда ўзаро келишув асосида тўхтатилиши ёки чекланиши мумкин.

Чет эллик жисмоний шахслар билан битимлар тузиш чоғида, бундай битимларнинг шартларига Ўзбекистон Республикасида фаолиятни амалга оширадиган солиқ тўловчилар ҳамда бошқа шахслар чет эллик жисмоний шахсларнинг солиқлар ва йиғимларни тўлаш бўйича харажатларини ўз зиммасига олишини назарда тутадиган солиқ ҳақидаги изоҳларнинг киритилишига рухсат берилмайди.

2.5. Даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.

Асосий иш жойидан олинadиган меҳнат ҳақи тўловлари ва бошқа тўловлардан жисмоний шахсларнинг даромадларига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш йил бошидан ўсиб боровчи якун билан уларни ҳисоблаб ёзишнинг боришига қараб солиқ солинадиган жами даромад суммасидан амалга оширилади.

Фуқаро бир йил мобайнида асосий иш (хизмат, ўқиш) жойини ўзгартирса, у янги иш жойидаги бухгалтерияга дастлабки иш ҳақи олғунига қадар белгиланган шакл бўйича жорий йилда тўланган даромадлар ҳамда ушлаб қолинган солиқ суммаси ҳақидаги маълумотномани тақдим этиши шарт.

Янги иш (хизмат, ўқиш) жойи бўйича солиқни ҳисоблаб чиқариш тақвим йили бошидан илгариги ва янги иш (хизмат, ўқиш) жойида олинган жами даромаддан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Аввалги иш жойидан маълумотнома тақдим этилмаган ёки солиқ тўловчининг идентификация рақами тақдим этилмаган ҳолларда солиқ солинадиган даромаддан энг юқори ставка бўйича солиқ ундирилади. Маълумотнома кейинроқ тақдим этилса, у ҳолда ундирилган умумбелгиланган тартибда қайта ҳисоб-китоб қилинади.

Аввалги асосий иш жойидаги меҳнат мажбуриятларининг ходим томонидан бажарилиши билан боғлиқ мукофот ва бошқа тўловлар унга ишдан бўшатиладиган сўнг тўланган бўлса, мазкур мукофот ва тўловлар умумбелгиланган тартибда уларни тўлаш чоғида жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиққа тортилади. Бу фуқароларга тўланган даромаднинг ҳамда ушлаб қолинган солиқнинг умумий суммаси ҳақида корхона, муассаса, ташкилот бир ой муддатда истиқомат жойидаги давлат солиқ хизмати органига маълум қилиши шарт.

Асосий бўлмаган иш жойидан олинган меҳнат ҳақи тўловлари ва бошқа тўловлардан жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш йил бошидан ўсиб боровчи яқун билан солиқ солинадиган жами даромад суммасидан уларни ҳисоблаб ёзишнинг боришига қараб (агар бундай даромадлар тўланган бўлса), белгиланган ставкалар бўйича амалга оширилади.

Агар асосий бўлмаган иш жойидаги меҳнат тўлови бўйича даромад оловчи жисмоний шахс бухгалтерияга энг юқори ставка бўйича даромадидан солиқ ушлаб қолиниши ҳақида ариза топширса, даромадларни тўловчи юридик шахслар солиқ тўловчининг аризасига кўра солиқни ушлаб қоладилар.

Асосий бўлмаган иш жойидан даромад олган жисмоний шахслар даромадидан олинган даромадлар, қилинган харажатлар ва ушланган солиқ суммаси тўғрисидаги тақдим этилган декларация маълумотлари бўйича солиқ хизмати органи томонидан даромад солиғи якуний суммаси ҳисоблаб чиқарилади. Резидент жисмоний шахсларнинг Ўзбекистон Республикасидан ташқарида (шу жумладан асосий иш жойидан) олган даромадларидан даромад солиғи якуний суммасини ҳисоблаб чиқариш ҳам худди шундай тартибда амалга оширилади.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни ушлаб қолиш ва бюджетга ўтказиш учун юридик шахс жавобгардир. Солиқ суммаси ушлаб қолинмаганда юридик шахс ушлаб қолинмаган солиқ суммасини ҳамда у билан боғлиқ жарима ва пеняларни бюджетга тўлаши шарт.

Юридик шахслар қуйидагиларни бажариши шарт ҳисобланади:

1) солиқ даври тугаганидан сўнг ўттиз кун ичида давлат солиқ хизмати органларига даромадлар олган жисмоний шахслар тўғрисида (асосий иш жойи бўйича даромадлар олган жисмоний шахслардан ташқари) белгиланган шаклда маълумотнома тақдим этиши шарт, унда қуйидагилар акс эттирилади:

- солиқ тўловчининг – жисмоний шахснинг идентификация рақами;
- солиқ тўловчининг фамилияси, исми, отасининг исми, доимий яшаш жойи манзили;
- ўтган солиқ даври яқунлари бўйича даромадларнинг умумий суммаси ва жисмоний шахслардан олиннадиган даромад солиғининг ушлаб қолинган умумий суммаси;
- солиқ агентининг идентификация рақами;
- солиқ агентининг номи, жойлашган ери (почта манзили);

2) йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунига қадар, йил яқунлари бўйича эса йиллик молия ҳисоботини тақдим этиш муддатида давлат солиқ хизмати органларига ҳисобланган ва амалда тўланган даромадлар суммалари ҳамда жисмоний шахслардан олиннадиган даромад солиғининг ушлаб қолинган суммалари тўғрисидаги маълумотларни белгиланган шаклда тақдим этиши шарт.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқ тўлов манбаида ушлаб қолинганда солиқ жамғариб бориладиган тизимда қатнашувчи фуқароларнинг шахсий жамғариб бориладиган пенсия ҳисобварақларига белгиланган тартибда ҳисоблаб ёзилган бадаллар чегирилган ҳолда қуйидаги муддатларда тўланади:

а) даромад тўловчи юридик шахслар томонидан, ушлаб қолинган солиқ суммаси шу мақсадларда пул маблағлари олиш учун банкка ҳужжатлар тақдим этиш билан бир вақтда бюджетга ўтказилади;

б) тўловни натура ҳолида ёки маҳсулотни реализация қилишдан, ишлар бажариш ёхуд хизмат кўрсатишдан тушган тушумдан тўловчи юридик шахслар томонидан, ушлаб қолинган солиқ суммаси тўлов амалга оширилган ой тугаганидан кейин беш кун ичида бюджетга ўтказилади.

Банкда ҳисобрақамига эга бўлган юридик шахслар томонидан жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни тўлаш санаси солиқ тўловчи ҳисобрақамидан маблағлар ҳисобдан чиқарилган кун, бошқалар, шу жумладан жисмоний шахслар учун эса - маблағлар кредит муассасасининг кассасига ўтказилган кун ҳисобланади. Жисмоний шахсларнинг ҳисоб-китоб варағидан солиқ суммаси жисмоний шахс томонидан тўланганда, тўлов санаси жисмоний шахс ҳисобрақамидаги маблағлар ҳисобдан чиқарилган кун ҳисобланади.

Давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳисоблаб чиқарилган жисмоний шахслар даромадига солинадиган солиқни тўлаш тўлов хабарномасида кўрсатилган муддатларда амалга оширилиши керак. Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқнинг йил мобайнида тўлаб борилган суммалари тегишли ҳисобот йили учун солиқ тўловчига ҳисоблаб чиқарилган солиқ ҳисобига ўтказилади. Мисол тариқасида қуйидаги жадвални кўриб чиқамиз.

8-жадвал

Ҳисобланган ва амалда тўланган даромадлар суммалари ҳамда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ушлаб қолинган суммалари тўғрисидаги

М А Ъ Л У М О Т Л А Р

Янгийўл туман “Барака” МЧЖ

(йил бошидан ўсиб борувчи якун билан тўлдирилади)

(сўмда)

Т/р	Кўрсаткичлар	Сатр коди	Тўловчининг маълумотлари бўйича
1	Йил бошидан даромад олган жисмоний шахслар сони, жами (киши)	001	152
	шу жумладан:		
	асосий иш жойи бўйича	002	150
	асосий бўлмаган иш жойи бўйича	003	2
2	Ҳисобланган даромадларнинг умумий суммаси	004	1 215 000 000
2.1	шулардан солиқ агенти билан меҳнатга оид муносабатларда бўлмаган жисмоний шахснинг ёзма аризасига кўра жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ушлаб қолинмаган моддий наф тарзидаги даромадлар	005	-
3	Солиқ солишдан озод қилинадиган даромадларнинг умумий суммаси	006	15 000 000
4	Солиқ солинадиган даромадларнинг умумий суммаси (солиқ солинадиган база), шу жумладан: (004-сатр–005-сатр–006-сатр)	007	1 200 000 000
4.1.	–солиқ солиш шкаласи бўйича солиқ солинадиган даромадлар	008	1 200 000 000
4.2	–дивиденд ва фоизлар тарзидаги даромадлар	009	-
4.3	– Ўзбекистон Республикаси солиқ кодексининг 181-моддасида кўрсатилган жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг энг кам ставкаси бўйича солиқ солинадиган даромадлар	010	-
4.4	– жисмоний шахснинг аризасига асосан жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг энг юқори ставкаси бўйича солиқ солинадиган даромадлар	011	2 000 000
5	Бюджетга ҳисобланган жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг умумий суммаси, шу жумладан: (1-илова 5-устунининг “Йил бошидан жами” сатри + 014-сатр)	012	200 440 000
5.1	– 008-сатрда кўрсатилган даромадлар бўйича	013	200 000 000
5.2	– 009-сатрда кўрсатилган даромадлар бўйича (2-илова 3-устунининг “Йил бошидан жами” сатри)	014	

5.3	– 010-сатрда кўрсатилган даромадлар бўйича	015	
5.4	– 011-сатрда кўрсатилган даромадлар бўйича	016	440 000

2.6. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизми.

Декларация – солиқ идораларига солиқ тўловчи жисмоний шахслар томонидан топшириладиган ва ўз ичига олинган даромадлар ва ушбу даромадлар билан боғлиқ харажатлар ҳақидаги маълумотларни акс эттирадиган ҳамда солиқ тўловчининг ҳисобланган солиқларни ихтиёрий равишда ва белгиланган вақтда давлат бюджетига тўлашга мажбур этадиган ҳужжат ҳисобланади.

Солиқ кодексига кўра жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромади ҳақидаги декларация қуйидаги ҳолларда солиқ органларига топширилади:

а) мулкӣ даромад, фан, адабиёт ва санъат асарларини яратганлик ҳамда улардан фойдаланганлик учун муаллифлик ҳаққи тариқасида олинган даромад (агар бундай даромадларга тўлов манбаида солиқ солинмаган бўлса);

б) асосий бўлмаган иш жойидан (Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек унинг ҳудудидан ташқаридаги манбалардан) даромад олган жисмоний шахслар томонидан; (Асосий бўлмаган иш жойидаги меҳнат тўлови бўйича даромад олувчи жисмоний шахс бухгалтерияга энг юқори ставка бўйича даромадидан солиқ ушлаб қолиниши ҳақида ариза топширганлар бундан мустасно)

в) резидент - чет эллик жисмоний шахслар томонидан;

Жисмоний шахслар доимий истиқомат жойидаги давлат солиқ хизмати органларига жами йиллик даромадлари ҳақида декларацияни қуйидаги муддатларда тақдим этишлари керак:

- асосий бўлмаган иш жойидан (Ўзбекистон Республикасидаги, шунингдек унинг ҳудудидан ташқаридаги манбалардан) даромад олган резидент - жисмоний шахслар ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 апрелидан кечиктирмай;

- резидент - чет эллик жисмоний шахслар назарда тутилаётган даромадлар ҳақида - Ўзбекистон Республикасига келган кундан бошлаб бир ой мобайнида белгиланган шаклда.

Чет эллик жисмоний шахснинг фаолияти тақвимий йил мобайнида тўхтаган ва у Ўзбекистон Республикасидан чиқиб кетадиган бўлса, амалда олинган даромадлар ҳақида жўнаб кетишдан камида бир ой олдин декларация тақдим этилиши керак. Якуний декларация белгиланган шаклда ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 апрелидан кечиктирмай тақдим этилиши керак. Агар чет эллик жисмоний шахс – Ўзбекистон Республикаси резиденти жорий йилнинг 1 февралига қадар доимий яшаш учун хорижга чиқиб кетаётган бўлса, жорий йил учун даромадлар бўйича декларация тақдим этилмайди.

Жисмоний шахсларнинг даромадига солинадиган солиқни тўлаш чоғида декларация топшириш орқали солиқлар қуйидаги муддатларда тўланади:

а) асосий бўлмаган иш жойидан даромад олган резидент - жисмоний шахслар - жами йиллик даромад ҳақидаги декларация маълумотлари бўйича ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 1 июнидан кечикмай, йил мобайнида қайта ҳисобланганда эса,- декларация давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилган кундан эътиборан бир ой ичида;

б) жисмоний шахслар – Ўзбекистон Республикасининг резидентлари ҳисоблаб чиқарилган даромад солиғини хорижий давлатда жойлашган банк ҳисобварағидан чет эл валютасида тўлаши мумкин. Бунда жисмоний шахслардан олинадиган, миллий валютада ифодаланган солиқ жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи тўланган санада

Ўзбекистон Республикаси Марказий банки томонидан белгиланган курс бўйича чет эл валютасида қайта ҳисоблаб чиқилади.

Назорат саволлари

1. Юридик шахслар фойда солиғи Ўзбекистонда қачон жорий қилинган?
2. Юридик шахслар фойда солиғини тўловчилари кимлар?
3. Резидент ва норезидент кимлар ва улар қандан тартибда солиққа тортилади?
4. Солиқ объекти ва солиққа тортиш базаси қандай аниқланади?
5. Корхонанинг молиявий фаолият натижалари қандай аниқланади?
6. Юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилган?
7. Маҳсулотини экспорт қилувчи корхоналар учун қандай ставкалар белгиланган?
8. Юридик шахсларнинг қандай фойдаси юридик шахслар фойда солиғини тўлашдан озод этилади?
9. Юридик шахсларнинг қандай харажатлари солиққа тортиладиган даромаддан камайтиради?
10. Солиқ ҳисоботларини топшириш ва солиқни тўлаш тартиби қандай белгиланган?
11. Юридик шахслар қандай тартибда ва шаклда тахмин қилинаётган фойдаси ҳақида маълумотнома тақдим этадилар?
12. Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи бюджет даромадлари таркибида қандай аҳамиятга эга?
13. Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғининг тўловчилари кимлар?
14. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадларига қайси даромад турлари киради?
15. Жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи ставкалари қандай белгиланган?
16. Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинadиган даромадлар таркибига қандай даромадлар киради?
17. Жисмоний шахсларнинг мулкый даромадларига солиқ ставкалари қандай белгиланади?
18. Норезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида қандай тартибда солиқ ставкалари қўлланилади?
19. Жисмоний шахсларнинг даромадларини декларация усулида солиққа тортиш тартибини тушунтириб беринг?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.
5. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.
6. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.cer.uz.
3. www.review.uz.
4. www.imf.org.
5. www.soliq.uz
6. www.lex.uz
7. www.mf.uz
8. www.gov.uz

3-мавзу. Ўзбекистонда эгри солиққа тортиш тартиби Режа

3.1. Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.

3.2. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот.

3.3. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.

3.4. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари.

3.5. Эгри солиқларни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Таянч иборалар: солиққа тортиладиган оборот, импорт, ҳисоб-фактура, акцизоти товарлар, импорт товарлари, бензин, дизел ёнилғиси ва газ, ставкалар

3.1. Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон ва халқаро солиқ амалиётида эгри солиқларнинг асосий турларидан бири – қўшилган қиймат солиғи ҳисобланади.

Қўшилган қиймат солиғи – ҳар бир ишлаб чиқариш босқичида ва реализация жараёнида ундириладиган кўп қиррали билвосита солиқдир. Корхона кундалик хўжалик фаолиятида маҳсулот етказиб берувчилардан товар ва хом-ашё сотиб олади ва улардан маҳсулот ёки иш, хизматлар ишлаб чиқаради. Демак, қайта ишлаб чиқариш, ишлаб чиқариш ва сотишда қўшилган қиймат яратилади.

Қўшилган қиймат ўзининг иқтисодий моҳиятига кўра, сотилган маҳсулотлар, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг қиймати билан ишлаб чиқариш жараёнида истеъмол қилинган товарлар, хом-ашёлар ва хизматларнинг қиймати ўртасидаги фарқдан иборатдир. Табиийки, ишлаб-чиқариш жараёнида ва кейинчалик меҳнат тақсимооти натижасида маълум бир товар бозорга олиб чиқилгунга қадар ишлаб чиқариш ва муомала жараёнидаги бир нечта босқичлардан ўтади, бу босқичларнинг ҳар бирида қўшилган қиймат яратилади.

Қўшилган қиймат солиғини давлат бюджетининг даромад қисмига жалб қилиш ғояси дастлаб XX асрнинг бошларида юзага келди. Бу таклифни биринчи марта Германия бюджет амалиётида жорий этишни 1919 йилда Вильгельм фон Сименс илгари сурди.

Қўшилган қиймат солиғини амалиётга жорий этиш ва ундириш механизми биринчи марта француз молиячиси М.Лоре томонидан ишлаб чиқилди. Аммо қўшилган қиймат солиғи М.Лоренинг таклифидан сўнг ўтган 10 йилдан ортиқ вақт мобайнида тажриба учун таклиф этилган шаклда қўлланилди. Францияда қўшилган қиймат солиғи ҳақиқатда 1968 йилдан бошлаб жорий этилди.

XX асрнинг 70-йилларида қўшилган қиймат солиғи Ғарбий Европанинг қатор мамлакатларининг солиқ амалиётида жорий қилинди. Бунинг асосий сабаби ва ҳуқуқий

асоси бўлиб, Европа иқтисодий ҳамжамияти томонидан ҳамжамиятга аъзо мамлакатларда қўшилган қиймат солиғини ундиришни тартибга солишнинг ҳукуқий меъёрларини умумлаштириш тўғрисидаги махсус Директиванинг қабул қилиниши ҳисобланади. Мазкур Директива 1977 йилда қабул қилинди ва унда эгри солиқларнинг асосий тури сифатида қўшилган қиймат солиғи эътироф этилди.

Қўшилган қиймат солиғига хос бўлган муҳим хусусиятлардан бири шундаки, солиққа тортишнинг объекти бўлиб, нафақат ички бозордаги товароборот, балки мамлакат корхоналарининг ташқи бозорларидаги товаробороти ҳам ҳисобланади.

Иқтисодий адабиётларда, кўпчилик ҳолларда, қўшилган қиймат солиғини «Европача» солиқ деб ҳам аташади. Бунинг асосий сабаблари шундаки, биринчидан, қўшилган қиймат солиғи дунёда биринчи марта Европа давлати бўлган Францияда жорий этилди; иккинчидан, 1977 йилда қабул қилинган Директивага асосан қўшилган қиймат солиғи бир вақтнинг ўзида Европанинг бир неча давлатларида жорий этилди; учинчидан, қўшилган қиймат солиғи Ғарбий Европадаги интеграцион жараёнларни шакллантириш ва ривожлантиришда муҳим рол ўйнади.

Ҳозирги вақтда қўшилган қиймат солиғи Европа Иттифоқига аъзо бўлган мамлакатларнинг давлат бюджетларининг даромадларини шакллантиришда муҳим ўрин эгаллайди. Европа мамлакатларида эгри солиқларнинг роли АҚШ, Япония, Канада ва Австралияга қараганда юқоридир. Европа мамлакатларида жами солиқ тушумларининг ҳажмида эгри солиқларнинг салмоғи 40 фоиздан юқори бўлиб, айрим мамлакатларда 50 фоизни ташкил этади. Мазкур кўрсаткич 50 фоиздан юқори бўлган мамлакатлар гуруҳига Мексика, Туркия ва Корея киради. АҚШ, Япония, Канада ва Австралияда эса ушбу кўрсаткич 25-30 фоизни ташкил қилади.

Европа Иттифоқига аъзо бўлган мамлакатларда солиқ тушумларининг таркибида эгри солиқларни юқори салмоққа эга эканлигининг асосий сабабларидан бири, бу мамлакатларда солиқ ставкаларини умумлаштирилганлиги ва солиққа тортиш базасини ўзаро уйғунлаштирилганлиги ҳисобланади. Бу масаланинг Ўзбекистон Республикаси учун амалий аҳамиятга эга эканлиги шундаки, мамлакатимиз товароборотининг сезиларли қисми Россия Федерацияси, Украина ва Қозоғистон Республикаларига тўғри келади. Ҳозирга қадар мазкур мамлакатлар ўртасида қўшилган қиймат солиғи ставкаларини умумлаштириш ва солиққа тортиш базасини уйғунлаштириш масаласи ҳал қилинмаган. Бу эса, ушбу мамлакатлар ўртасидаги ўзаро ташқи савдо муносабатларини ривожлантиришга тўсқинлик қилади.

Ўзбекистон солиқ тизимида қўшилган қиймат солиғи 1992 йилдан буён амал қилмоқда. Ушбу солиқ оборотдан олинadиган солиқ ва сотувдан олинadиган солиқлар ўрнига акциз солиғи билан биргаликда киритилган. Бу солиқ оборот солиғидан фарқли равишда фақат қўшилган қийматдан ундирилади. Оборот солиғи эса бир мартаба умумий оборотдан олинар эди. Қўшилган қиймат солиғи эса ишлаб чиқариш ва муомала жараёнининг ҳар бир босқичидан олинади.

Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг даромад манбаи сифатида қўшилган қиймат солиғи ҳозирга қадар ўзининг муҳим ўрнини ва амалий аҳамиятини сақлаб келаяпти. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 12 декабрдаги ПҚ-744-сонли “Ўзбекистон Республикасининг 2008 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида” ги қарорига кўра 2008 йилда қўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети даромадлари таркибидаги салмоғи 28 фоизни, эгри солиқлар таркибида эса 56 фоизни ташкил этиши прогнозлаштирилган. Ушбу кўрсаткичлар қўшилган қиймат солиғини бюджет даромадларининг асосий манбаи эканлигини билдиради.

3.2. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот.

Қўшилган қиймат солиғининг тўловчилари бўлиб, амалдаги қонун ҳужжатларига асосан ушбу солиқни бюджет олдида ҳисоб-китобини амалга оширувчи тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар тушунилади. Жумладан:

- 1) солиқ солинадиган оборотларга эга бўлган юридик шахслар;
- 2) Ўзбекистон Республикаси норезидентлари томонидан амалга оширилаётган солиқ солинадиган оборотлар учун қўшилган қиймат солиғи тўлаш бўйича мажбурият юклатиладиган юридик шахслар;
- 3) товарларни Ўзбекистон Республикаси ҳудудига импорт қилувчи юридик ва жисмоний шахслар (ўз эҳтиёжлари учун божсиз олиб кириш нормалари доирасида товарлар олиб қирувчи жисмоний шахслар бундан мустасно);
- 4) оддий ширкат солиқ солинадиган оборотларни амалга ошираётганда зиммасига унинг ишларини юритиш юклатилган (ишончли шахс) оддий ширкат шартномасининг шериги (иштирокчиси).

Нотижорат ташкилотлар (тадбиркорлик фаолияти доирасида товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш оборотлари мустасно) ҳамда солиқ солишнинг соддатлаштирилган тартиби бўйича солиқ тўловчилар қўшилган қиймат солиғини тўловчилари бўлиб ҳисобланишмайди.

Солиқ қонунчилигида назарда тутилган ҳолда ягона солиқ тўловини тўловчилар бўлган юридик шахслар солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига йилнинг навбатдаги чораги бошлангунига қадар бир ойдан кечиктирмасдан, янги ташкил этилаётган ягона солиқ тўловини тўловчилар бўлган юридик шахслар эса фаолият бошлангунига қадар тақдим этиладиган ёзма билдиришга асосан ихтиёрий асосда қўшилган қиймат солиғини тўлаши мумкин.

Амалдаги солиқ кодексининг 198-моддасига кўра қўшилган қиймат солиғининг **объекти** бўлиб, товар (иш, хизмат)ларни реализация қилиш обороти ҳамда товарларнинг импорти ҳисобланади.

Товарларни (иш ва хизматларни) реализация қилиш обороти деганда – юклаб жўнатилган товарлар (иш ва хизматлар) қиймати тушунилади, яъни юклаб жўнатилган товарлар (иш ва хизматлар) учун маблағи келиб тушиши давридан қатъий назар корхона қўшилган қиймат солиғи бўйича бюджет олдида ҳисоб-китобларни амалга ошириши шарт.

Солиқ солинадиган импорт деганда эса – Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига олиб кирилаётган товарлар ҳисобланади (қўшилган қиймат солиғидан озод этилган импорт товарлардан ташқари).

Товарлар натурал ҳақ тарзида берилганда ёки касса орқали ўз ходимларига таннарх баҳосидан паст қилиб сотилганда солиққа тортиладиган оборот товарлар (иш ва хизматлар)ни ишлаб чиқаришнинг ҳақиқий харажатидан кам бўлмаган миқдорда белгиланади.

Солиқ кодексига кўра қуйидагилар товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш обороти ҳисобланмайди:

- 1) солиқ тўловчининг харажатлари сифатида қараладиган унинг ўз эҳтиёжлари учун товар бериш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш (юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини ҳисоблаб чиқаришда чегирилмайдиган харажатлар бундан мустасно);
- 2) битта юридик шахснинг бир таркибий бўлинмаси томонидан бошқа таркибий бўлинмасига ишлаб чиқариш эҳтиёжлари (завод ички обороти) учун, агар таркибий бўлинмалар солиқ кодексига мувофиқ мустақил солиқ тўловчилар бўлмаса, мол-мулк берилиши, ишлар бажарилиши, хизматлар кўрсатилиши;

3) солиқ тўловчининг ўз эҳтиёжлари учун ўз кучи билан қурилиш, монтаж, қурилиш-монтаж ишларини бажариши;

4) гаров қийматига эга бўлган қайтариладиган тарани, шу жумладан шиша идишни жўнатиш. Қайтариладиган тара маҳсулот солиб жўнатилган, қиймати ушбу маҳсулот қийматига киритилмайдиган ҳамда шу маҳсулотни етказиб бериш учун тузилган шартномада (контрактда) белгиланган шартларда ва муддатларда маҳсулот етказиб берувчига қайтарилиши лозим бўлган тарадир. Агар тара белгиланган муддатда қайтарилмаса, бундай тарани бериш солиқ солинадиган оборотга киритилади;

5) юридик шахснинг иштирокчиси (муассиси) муассислар (иштирокчилар) таркибидан чиққанда (чиқиб кетганда), шу жумладан тугатилганлик (банкротлик) ёки қайта ташкил этилганлик муносабати билан чиққанда (чиқиб кетганда) унга дастлабки ҳисса доирасида мол-мулкни бериш, шунингдек оддий ширкат шартномаси бўйича шерикка (иштирокчига) унинг мазкур шартнома бўйича шериклари (иштирокчилари) умумий мулкда бўлган улуши қайтарилаётганда ёки бундай мол-мулк тақсимланганда мол-мулкни бериш;

6) тугалланмаган қурилишнинг асосий воситалари, номоддий активлари ва объектларини бепул асосда бериш;

7) банкларнинг мол-мулкни ўз филиалларига бериши;

8) оддий ширкат шартномаси бўйича шерикнинг (иштирокчининг) улуши сифатида товарларни (ишларни, хизматларни), бошқа мол-мулк ва мулкый ҳуқуқларни бериш;

9) товарларни ва бошқа мол-мулкни қайта ишлаш асосида бериш;

10) ишончли бошқарув шартномаси асосида мол-мулкни мулкдордан ишончли бошқарувчига бериш;

11) ишончли бошқарув шартномаси тугатилган тақдирда, мол-мулкни мулкдорга бериш;

12) объект қийматини ижарага берувчи (лизингга берувчи) оладиган ижара (лизинг) тўловининг бир қисми тарзида қоплаш.

Солиқ кодексига кўра қуйидагилар товарларни (ишларни, хизматларни) сотиш обороти ҳисобланмайди:

- солиқ тўловчининг харажатлари сифатида қараладиган унинг ўз эҳтиёжлари учун товар бериш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш (юридик шахслардан олинadиган фойда солиғини ҳисоблаб чиқаришда чегирилмайдиган харажатлар бундан мустасно);

- битта юридик шахснинг бир таркибий бўлинмаси томонидан бошқа таркибий бўлинмасига ишлаб чиқариш эҳтиёжлари (завод ички обороти) учун мол-мулк берилиши, ишлар бажарилиши, хизматлар кўрсатилиши;

- солиқ тўловчининг ўз эҳтиёжлари учун ўз кучи билан қурилиш, монтаж, қурилиш-монтаж ишларини бажариши;

- гаров қийматига эга бўлган қайтариладиган тарани, шу жумладан шиша идишни жўнатиш. Қайтариладиган тара маҳсулот солиб жўнатилган, қиймати ушбу маҳсулот қийматига киритилмайдиган ҳамда шу маҳсулотни етказиб бериш учун тузилган шартномада (контрактда) белгиланган шартларда ва муддатларда маҳсулот етказиб берувчига қайтарилиши лозим бўлган тарадир. Агар тара белгиланган муддатда қайтарилмаса, бундай тарани бериш солиқ солинадиган оборотга киритилади;

- тугалланмаган қурилишнинг асосий воситалари, номоддий активлари ва объектларини бепул асосда бериш;

- банкларнинг мол-мулкни ўз филиалларига бериши;

- ва бошқа қонунчиликда кўзда тутилган оборотлар.

Ўзбекистон Республикасида қўшилган қиймат солиғи ставкаси 1992 йилда 30 фоизни ташкил қилгани ҳолда, бугунга қадар бир-неча марта ўзгартирилди. Жумладан, 1996 йилда 17 фоизни, 1997 йилда 18 фоизни, айрим озиқ-овқат маҳсулотлари турларига (ун, нон, гўшт, сут ва сут маҳсулотлари) эса камайтирилган 10 фоизли ставка белгиланди. 1999 йилда республикада қўшилган қиймат солиғининг 3 хил ставкаси (20%, 15%, ва 0%) амалда қўлланилди. Фақат 3 та банд, яъни экспорт, қишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалик корхоналарига бериладиган минерал ўғит ва ёқилғи мойлаш материаллари ҳамда дипломатик ваколатхоналар ва унга тенглаштирилган ваколотхоналарга реализация қилинадиган товар (иш ва хизмат)лар “0” ставкаси бўйича солиққа тортилди. 15% ли қўшилган қиймат солиғи ставкаси эса ун, нон, гўшт, сут ва сут маҳсулотлари ҳамда импорт қилинадиган тирик мол ва буғдой каби маҳсулотларга нисбатан белгиланди.

2000 йилдан ҳозирги кунгача солиқ Кодексига кўра республикамизда 20 фоизли ва “0” фоизли ставка қўлланилиб келинмоқда. Умуман олганда “0” ставка деганда корхона ишлаб чиқараётган товарларнинг (бажарилган иш, хизматларнинг) қийматига қўшилган қиймат солиғи қўлланилмайди, яъни “ноль” га тенг дегани.

Қуйидагиларга “0” даражали ставка бўйича солиқ солинади:

- Товарларнинг, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси ҳудудидан ташқарида бажариладиган ишларнинг (кўрсатиладиган хизматларнинг) эркин конвертация қилинадиган валютадаги экспортига, шу жумладан, мустақил давлатлар ҳамдўстлиги (МДХ) мамлакатларига етказиб берилишига, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса.

Айрим МДХ давлатларида бу тартиб бошқача. Масалан: Арманистонда Тожикистонда, Туркменистонда МДХ давлатларидан ташқарига экспорт солиққа тортилмайди, “0” ставка ҳам қўлланилмайди. Қозоғистонда эса МДХдан ташқарига экспорт “0” ставкада солиққа тортилади.

Экспорт қилинган товарларни қўшилган қиймат солиғи бўйича солиққа тортиш масаласида Ўзбекистон билан бошқа давлатлар ўртасида давлатлараро билвосита солиқларни ундириш принциплари бўйича шартномалар тузилган бўлиб, аммо ратификация қилинмаган (тасдиқланмаган) ҳолатларда имтиёзни қўллашнинг иложи бўлмайди, яъни имтиёз қўллаш учун қонуний асос бўлмайди.

Ҳозирги вақтда Қирғизистон, Озарбайжон, Молдова, Россия, Қозоғистон билан ҳам билвосита солиқларни ундириш принциплари бўйича шартномалар тузилган. Шартномада келишилган давлатлар божхона ҳудудларида товарлар (иш ва хизматлар) экспорт қилинганда “0” ставкадаги қўшилган қиймат солиғини қўллаш кўзда тутилган.

- Чет эл дипломатик ваколатхоналари ҳамда уларга тенглаштирилган ваколатхоналарнинг расмий фойдаланиши учун реализация қилинаётган товар (иш ва хизмат)ларга.

Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлигининг Дипломатик сервис хизмати томонидан кейинчалик чет эл дипломатик ваколатхоналари ва уларга тенглаштирилган ваколатхоналарга реализация қилиш учун олинаётган товарларга (ишларга, хизматларга) ноль даражали ставка бўйича қўшилган қиймат солиғи солинади.

Товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилишда ноль даражали ставка қўлланилиши татбиқ этиладиган Ўзбекистон Республикасида аккредитация қилинган чет эл дипломатик ваколатхоналарининг ва дипломатик ваколатхоналарига тенглаштирилган халқаро ташкилотларнинг рўйхати Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлиги томонидан тасдиқланади;

- сув таъминоти, иссиқлик таъминоти, канализация ва газ таъминоти бўйича аҳолига кўрсатиладиган коммунал хизматларга;
- хорижий давлатларнинг Ўзбекистон Республикаси ҳудуди орқали олиб ўтиладиган транзит юкларини ташиш бўйича кўрсатиладиган хизматларга, жумладан йўловчилар, багажлар ва почтани халқаро йўналишда ташиш.

Кўшилган қиймат солиғидан озод бўлган (имтиёзли) оборотлардан фарқли “0” ставка қўлланилганда кўшилган қиймат солиғи товарларнинг таннархига олиб борилмасдан, ҳисобга киритилади.

Агарда ҳисобот даврида ҳисобга киритилиши лозим бўлган кўшилган қиймат солиғи суммасидан “0” ставкада ҳисобланиши лозим бўлган кўшилган қиймат солиғининг суммаси қиймати жиҳатидан кўп бўлса, у ҳолда ошиқча сумма солиқ тўловчининг бошқа солиқ ва тўловлар бўйича қарзи бўлмаган тақдирда, унга белгиланган тартибда қайтарилади.

Кўшилган қиймат солиғидан бошқа солиқ турларига нисбатан кўпроқ имтиёзлар кўзда тутилган бўлиб, улар солиқ кодексида тўрт гуруҳга бўлиб берилган. Улар:

- 1) солиқдан озод этиладиган товарларни (ишларни, хизматларни) реализация қилиш обороти (208-модда);
- 2) солиқдан озод қилинадиган молиявий хизматлар (209-модда);
- 3) солиқдан озод этиладиган суғурта хизматлари (210-модда);
- 4) солиқдан озод этиладиган импорт.

3.3. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.

Ўзбекистонда акциз солиғи 1992 йилда кўшилган қиймат солиғи билан биргаликда оборот солиғи ва сотувдан олиннадиган солиқлар ўрнига жорий қилинган. Унинг қўшилган қиймат солиғидан фарқли томони шундаки, у айрим товарлар ва маҳсулотларни чегаралаб олган ва у бажарилган иш, кўрсатилган хизматларга нисбатан қўлланилмайди. Акциз солиғи индивидуал характерга эга бўлиб, фақат акциз ости товарларга нисбатан қўлланилади.

Акциз солиғи қўшилган қиймат солиғига тортиладиган базада ва нархда ҳисобга олиннадиган юклаб жўнатилган товарлар қийматининг бир қисмини эгри солиқ сифатида бюджетга ундириш шакли ҳисобланади. Акциз солиғи Давлат бюджети даромадларини шакллантиришда салмоқли ўрин эгаллайди, жумладан, давлат бюджетининг солиқли даромадлари таркибида 2000 йилда 22,8 фоизни, 2001 йилда 26,3 фоизни, 2002 йилда 28,8 фоизни, 2003 йилда 31,1 фоизни ташкил этгани ҳолда 2006 йилги далаат бюджети даромадларида унинг улуши 19 фоизни, 2017 йилда эса 14,5 фоизни ташкил этган.

Акциз солиғини тўловчилари бўлиб, мулк шаклидан ва солиққа тортишнинг қандай тартиби ўрнатилганлигидан қатъий назар акцизости товарларни ишлаб чиқарувчи ва импорт қилувчи юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади. Бундан ташқари, оддий ширкат акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарганда оддий ширкат шартномасининг оддий ширкат ишларини юритиш зиммасига юклатилган шериги акциз солиғини тўловчи бўлиб ҳисобланади.

Солиққа тортиш мақсадида юридик шахслар деганда мулкида, хўжалик юритишида ёки тезкор бошқарувида мол-мулки бўлган ва ўз мажбуриятлари бўйича ушбу мол-мулк билан жавоб берадиган, шунингдек мустақил баланс ва ҳисоб-китоб варағига эга бўлган алоҳида корхоналар тушунилади.

Солиқ кодексининг 230-моддасига кўра қуйидаги операциялар акциз солиғи солинадиган объект ҳисобланади:

- 1) акциз тўланадиган товарларни реализация қилиш, шу жумладан:
 - товарни сотиш (жўнатиш);

- гаров билан таъминланган мажбурият бажарилмаган тақдирда, гаровга қўйилган акциз тўланадиган товарларни гаровга қўювчи томонидан топшириш;

- акциз тўланадиган товарларни бепул топшириш;

- акциз тўланадиган товарларни иш берувчи томонидан иш ҳақи ҳисобига ёлланган ходимга қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда топшириш ёки ҳисобланган дивидендлар ҳисобига юридик шахснинг муассисига (иштирокчисига) топшириш;

- акциз тўланадиган товарларни қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда бошқа товарларга (ишларга, хизматларга) айирбошлаш учун топшириш;

2) акциз тўланадиган товарларни юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) ҳисса ёки пай бадали тариқасида ёхуд оддий ширкат шартномаси бўйича шерикнинг (иштирокчининг) ҳиссаси сифатида топшириш;

3) акциз тўланадиган товарларни юридик шахснинг иштирокчисига (муассисига) у юридик шахс таркибидан чиққан (чиқиб кетган) тақдирда ёки юридик шахс қайта ташкил этилганлиги, тугатилганлиги (банкротлиги) муносабати билан топшириш, шунингдек оддий ширкат шартномаси доирасида ишлаб чиқарилган акциз тўланадиган товарларни мазкур шартнома шеригига (иштирокчисига) унинг шартнома иштирокчилари умумий мулкидаги мол-мулкдан улуши ажратиб берилган ёки бундай мол-мулк тақсимланган тақдирда топшириш;

4) акциз тўланадиган товарларни улуш қўшиш асосида қайта ишлашга топшириш, шунингдек улуш қўшиш асосида хом ашё ва материалларни, шу жумладан акциз тўланадиган хом ашё ва материалларни қайта ишлаш маҳсули бўлган акциз тўланадиган товарларни ишлаб чиқарувчи томонидан қайта ишлашга берилган хом ашё ва материалларнинг мулкдорига топшириш;

5) ишлаб чиқарилган ва (ёки) қазиб олинган акциз тўланадиган товарларни ўз эҳтиёжлари учун топшириш;

б) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига импорт қилиш.

Текинга бериладиган акцизланадиган маҳсулот бўйича қўйидагилар солиқ солиши объекти бўлиб ҳисобланади:

- акциз солиғининг қатъий ставкалари белгиланган алкоғолли маҳсулот, тамаки маҳсулотлари, ўсимлик (пахта) ёғи, этил спирти, пиво, вино бўйича - сотилган маҳсулот ҳажми натура ифодасида;

- бошқа акцизланадиган маҳсулотлар бўйича солиқ тўловчида товарни бериш пайтида шаклланган нархлар даражасидан келиб чиқиб ҳисобланган, бироқ мазкур акцизланадиган товарни ишлаб чиқариш бўйича ҳақиқатда шаклланган харажатлардан паст бўлмаган қиймат.

Қўйидаги акцизости товарларга акциз солиғи солинмайди:

1) акциз тўланадиган товарларни уларнинг ишлаб чиқарувчилари томонидан экспортга реализация қилишга, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган акциз тўланадиган товарларнинг айрим турлари мустасно;

2) кейинчалик Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетилиши шarti билан «божхона ҳудудида қайта ишлаш» божхона режимига жойлаштирилган товарлардан ишлаб чиқарилган қайта ишлаш маҳсули бўлган акциз тўланадиган товарларни топширишга;

3) табиий офатлар, қуроли моjarолар, бахтсиз ҳодисалар ёки авариялар юз берганда ёрдам кўрсатиш учун, инсонпарварлик ёрдами ва беғараз техник кўмак сифатида, шунингдек хайрия мақсадлари учун акциз тўланадиган товарларни давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига импорт қилишга;

4) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона худудига акциз солиғи солинмайдиган товарларни олиб кириш нормалари доирасида жисмоний шахслар томонидан импорт қилишга;

5) ваколатли давлат органининг ёзма тасдиғи мавжуд бўлган тақдирда, телекоммуникациялар операторлари ва тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг техник воситаларини сертификатлаштириш бўйича махсус орган томонидан олинадиган тезкор-қидирув тадбирлари тизими техник воситаларини импорт қилишга.

Акцизланадиган товарлар учун солиқ солиш базаси бўлиб қуйидагилар ҳисобланади:

- акциз солиғининг қатъий ставкалари белгиланган тамаки маҳсулотлари, ўсимлик (пахта) ёғи, этил спирти, пиво, коньяк, ароқ ва бошқа алкоғолли ароқ маҳсулотлари, филтрли ва филтрсиз сигареталар, нефть маҳсулотлари (бензин, дизель ёқилғиси ва авиакеросин) бўйича - сотилган маҳсулотнинг натурал кўринишидаги хажми;

- акциз солиғи тўланадиган бошқа маҳсулотлар (заргарлик буюмлари, кумушдан қилинган ошхона буюмлари, табиий газ, суюлтирилган газ, “ЎзДЭУАвто” акционерлик жамияти автомобиллари) бўйича қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи ҳисобга олмаган ҳолда, шартномавий нархлар бўйича юклаб жўнатилган товарнинг қийматига фоиз ҳисобида.

Бюртмачи томонидан бериладиган хом ашёдан маҳсулотга акциз солиғини ҳисоблаш чоғида акциз солиғи солинадиган маҳсулотни сотишга доир айланма қуйидагича белгиланади:

-акциз солиғининг қатъий ставкалари белгиланган маҳсулот бўйича тайёр маҳсулотнинг физик ҳажмидан келиб чиқиб;

-бошқа маҳсулотлар бўйича тайёр маҳсулотни ишлаб чиқаришга доир ишлар қийматидан ва бюртмачи томонидан бериладиган хом-ашё қийматидан келиб чиқиб.

Акциз солиғи ставкалари ва акцизоти товарлар рўйхати Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан белгиланади ва солиқ тўловчиларга Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитасининг қуий органлари томонидан белгиланган тартибда етказилади. 2018 йилда акцизоти товарларга белгиланган солиқ ставкалари қуйидагилардан иборат:

9-жадвал

Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган акцизли товарларга нисбатан акциз солиғи СТАВКАЛАРИ²²

Товарлар номи	Солиқ ставкаси	
	акциз солиғини ҳисобга олган ҳолда сотиш нархларида товарлар қийматига нисбатан фоизларда	бир ўлчов бирлигига сўмларда
1	2	3
1. Этил спирти (1 дал. учун)		7844
¹ Вино (1 л. тайёр маҳсулот учун) ¹ Табиий бошқалар		6994 12000
3. Коньяк, ароқ ва бошқа алкоғоли маҳсулотлар (1 дал. тайёр маҳсулот учун) ¹		73997
4. Ароқ ва алкоғолли маҳсулотлар маҳсулотлар (1 дал. тайёр маҳсулот учун)		65571
5. Пиво (1 литр тайёр маҳсулот учун): ¹		7699

²² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли қарори.

6. Ўсимлик (пахта) ёғи (1 тонна учун): ¹		
- озиқ-овқат ёғи;		459724**
- техник мой (озиқ-овқат маҳсулотлари таркибига қўшишга яроқсиз бўлган)		252887
7. Сигареталар (1000 дона учун): ¹		84222
8. Заргарлик буюмлари	25	
9. “Женерал Моторс Ўзбекистон” АЖ ишлаб чиқарган автомобиллари ²	5	
10. Кумушдан ишланган ошхона анжомлари	11	
11. Қимматбаҳо металллар ²		
12. Нефть маҳсулотлари:		
- бензин АИ-80 (1 тоннасига)		321430
- бензин АИ-91, АИ-92, АИ-93 (1 тоннасига)		353430
- бензин АИ-95 (1 тоннасига)		408890
- дизель ёқилғиси (1 тоннасига)		273400
- дизель ёқилғиси ЭКО (1 тоннасига)		284250
- авиакеросин (1 тоннасига)		50580
-мотор мойи (1 тоннасига)		207000
13. Табиий газ ² (аҳолига сотиладиган табиий газ ҳажми бундан мустасно), экспорт билан бирга	25	
14. Ишлаб чиқариш корхоналари томонидан сотиладиган суюлтирилган газ (“Ўзтрансгаз» АК минтақалараро унитар корхоналари томонидан аҳолига сотиладиган газ ҳажми бундан мустасно) ² , экспорт билан бирга	26	

*) коньяк маҳсулоти ҳажмий улушида этил спирти 40 фоиздан юқори бўлса, акциз солиғи ставкаси (1 дал тайёр маҳсулот учун) 121 928 сўм миқдорида белгиланди.

**) ароқ ва бошқа алкоголь маҳсулотлари ҳажмий улушида этил спирти 40 фоиздан юқори бўлса, акциз солиғи ставкаси (1 дал тайёр маҳсулот учун) 111 339 сўм миқдорида белгиланди.

Изоҳлар:

1) Қатъий миқдорда белгиланган акциз солиғи ставкалари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан нархларнинг динамикаси ҳамда маҳсулотнинг сотилиши ҳажмидан келиб чиққан ҳолда йил мобайнида қайта кўриб чиқилиши мумкин.

2) “Женерал Моторс Ўзбекистон” АЖ автомобиллари, табиий ва суюлтирилган газга ҳамда қимматбаҳо металлларга акциз солиғини тўловчилар ва уни тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси билан келишилган ҳолда белгиланади.

**Акциз солиғига тортиладиган товарлар турларининг йиллар кесимида камайиши
динамикаси**

Йиллар	Акцизости товарлари турларининг сони
2001	28
2002	27
2003	26
2004	22
2005	22
2006	19
2007	19
2008	13
2009-2018	14

Манба: Давлат солиқ кумитаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

Билвосита солиқлар корхоналар фаолиятига нейтрал (холис) позициядадир, деган назариядан келиб чиқиб, республикамизда уларни фискал аҳамиятига қараб катта эътибор берилмоқда. Солиқ солинадиган базаларни аниқлашда, солиқ суммасини ҳисоблашда, бюджетга ундирилишда, имтиёзлар беришда қатор камчиликлар мавжуд:

Айрим ривожланган давлатларда, масалан, Францияда акцизлар товарларнинг натурал бирлигига нисбатан қатъий ставкаларда белгилаб қўйилган.

АҚШда акциз солиқлари федерал аҳамиятга эга бўлган солиқ ҳисобланади. Лекин уларнинг давлат бюджети даромадларининг ҳажмидаги салмоғи нисбатан кичик. Акциз солиғи тамаки ва алкогольли маҳсулотларга, транспорт хизматларига нисбатан жорий қилинган. Акциз солиғининг ставкаси 10 фоизни ташкил этади.

Буюк Британияда акциз солиқлари эгри солиқларнинг таркибида салмоғига кўра қўшилган қиймат солиғидан кейинги ўринни эгаллайди. Акциз солиғи ёқилғи, алкоголь ва тамаки маҳсулотларига, транспорт воситалари ва хизматларига нисбатан жорий қилинган. Унинг ставкалари 10 фоиздан 30 фоизгача ораликда тебранади.

Германияда акциз солиғи бўйича тушумларнинг асосий қисми Федерал бюджетга ўтказилади, фақат пивога нисбатан жорий қилинган акциз солиғи бўйича тушумлар федерал бюджетга келиб тушмайди. Акциз солиғининг ставкалари товарларнинг нотўғри бирлигига нисбатан фоизларда ва “евро” да белгиланган. Масалан, суғурта битимлари бўйича акциз солиғининг ставкаси суғурта полиси суммасининг 12 фоиз миқдорида белгиланган. Шампан виносига нисбатан белгиланган солиқ ставкаси 0,75 литр учун 2 еврога ташкил қилади.

Россия Федерациясида 2001 йилнинг 1 январидан бошлаб, солиқ кодексининг 2-қисмини кучга киритилиши муносабати билан акцизларни қўллаш доираси сезиларли даражада кенгайтирилди, яъни анъанавий акциз солиғи тўловчилар қаторига улгуржи савдо ташкилотлари ҳам киритилди.

Россия Федерациясида акциз солиғининг давлат бюджети даромадларининг манбаи сифатидаги роли жуда муҳим бўлиб, у акциз солиқлари бўйича тушум суммаларини федерал бюджет даромадлари таркибидаги салмоғини юқори эканлигида намоён бўлади. Масалан,

2013 йилда акциз солиғи бўйича тушумларнинг Россия Федерал бюджети даромадлари таркибидаги салмоғи 9,6 фоизни ташкил қилди.²³

Акциз солиғини ўтказишнинг белгиланган тартибига риоя этилиши устидан назорат қилиш Қорақалпоғистон Республикаси молия вазири, вилоятлар ва Тошкент шаҳар молия бошқармаларининг бошлиқлари, Давлат солиқ хизмати ҳудудий органларининг раҳбарлари, шунингдек Молия вазирлигининг бириктирилган молия инспекторлари зиммасига юкланади.

Солиқ кодексига кўра қуйидагиларга акциз солиғи солинмайди:

1) акциз тўланадиган товарларни уларнинг ишлаб чиқарувчилари томонидан экспортга реализация қилишга, бундан Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган акциз тўланадиган товарларнинг айрим турлари мустасно;

2) кейинчалик Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудидан олиб чиқиб кетилиши шarti билан «божхона ҳудудида қайта ишлаш» божхона режимига жойлаштирилган товарлардан ишлаб чиқарилган қайта ишлаш маҳсули бўлган акциз тўланадиган товарларни топширишга;

3) Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига:

• Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланадиган тартибда инсонпарварлик ёрдами сифатида;

• давлатлар, ҳукуматлар, халқаро ташкилотлар томонидан хайрия ёрдами мақсадида, шу жумладан техник кўмак кўрсатиш мақсадида;

• Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномалари бўйича халқаро ва чет эл ҳукумат молия ташкилотлари томонидан берилган заёмлар (кредитлар) маблағлари ҳисобига, шунингдек грантлар ҳисобига юридик шахслар томонидан олиб кирилаётган, акциз тўланадиган товарларни импорт қилишга.

4) акциз тўланадиган товарларни Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига акциз солиғи солинмайдиган товарларни олиб кириш нормалари доирасида жисмоний шахслар томонидан импорт қилишга. Ўзбекистон Республикасининг божхона ҳудудига акциз солиғи солинмайдиган товарларни жисмоний шахслар томонидан олиб кириш нормаларининг энг юқори чегараси қонун ҳужжатларида белгиланади;

5) ваколатли давлат органининг ёзма тасдиғи мавжуд бўлган тақдирда, телекоммуникациялар операторлари ва тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг техник воситаларини сертификатлаштириш бўйича махсус орган томонидан олинадиган тезкор-қидирув тадбирлари тизими техник воситаларини импорт қилишга.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кириладиган товарлар бўйича акциз солиғини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ солиш объекти бўлиб божхона юк декларациясининг 45-устунида кўрсатилган, товарнинг божхона расмийлаштируви пайтида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг курси бўйича сўмларда қайта ҳисобланган товарнинг божхона қиймати ҳисобланади.

Акциз солиғи суммаси қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$C \times A/100,$$

бу ерда:

C - божхона қиймати;

A - акциз солиғи ставкаси.

Пиво, алкогольли ва тамаки маҳсулотларига акциз солиғини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ солинадиган оборот қуйидаги формула бўйича белгиланади:

$$O = C \times 100 / (100 - A),$$

²³ Налоги и налогообложение. Уч. под редакцией проф. М.В.Романовского и проф. О.В.Врублевской. Санкт-Петербург: ПИТЕР, 2013. –С. 190.

бу ерда:

О - солиқ солинадиган оборот;

С - божхона қиймати;

А - акциз солиғи ставкаси.

Акциз солиғи суммаси қуйидаги формула бўйича белгиланади:

$$O \times A/100,$$

бу ерда:

О - солиқ солинадиган оборот;

А - акциз солиғи ставкаси.

Тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликлар ишлаб чиқарилиши, импорт қилиниши, сақланиши, ташилиши ва сотилиши устидан давлат назоратини ўрнатиш, шунингдек акциз солиғи тўлиқ ундирилиши, кўрсатилган товарларни яширинча ишлаб чиқариш ёки Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келишнинг олдини олиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 14 августдаги 285-сон “Ўзбекистон Республикаси ҳудудида тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларга акциз маркаларини жорий этиш тартиби тўғрисида”ги қарорига мувофиқ 1996 йил 1 октябрдан бошлаб Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқариладиган ва унинг ҳудудига олиб келинадиган тамаки маҳсулотлари ва алкогольли ичимликларни, пиводан ташқари, мажбурий тарзда белгиланган намунадаги акциз маркалари билан маркалаш жорий этилди ва уларни акциз маркаларини ёпиштирмасдан Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб келиш, ташиш (халқаро транзитдан ташқари), сақлаш ва сотиш таъқиқланди.

3.4. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилар охири истеъмолчиларга бензин, дизель ёқилғиси ва газни реализация қилишни, шу жумладан автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари орқали реализация қилишни амалга оширувчи юридик шахслардир.

Юқоридагини қўллаш мақсадида:

- автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари деганда автомобилларга компрессор воситасида газ тўлдириш, автомобилларга ёқилғи қуйиш ва автомобилларга газ қуйиш шохобчалари тушунилади;
- охири истеъмолчилар деганда ўз эҳтиёжлари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ олувчи юридик ва жисмоний шахслар тушунилади.

Транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газни охири истеъмолчиларга реализация қилиш ёки улардан ўз эҳтиёжлари учун фойдаланиш солиқ солиш объектидир.

Бензин, дизель ёқилғиси ва газнинг натура ҳолидаги реализация қилинган ва ўз эҳтиёжлари учун фойдаланилган ҳажми солиқ солинадиган базадир.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ суммаси транспорт воситалари учун реализация қилинадиган бензин, дизель ёқилғиси ва газнинг нархида ҳисобга олинади. Бензин, дизель ёқилғиси ва газдан ўз эҳтиёжлари учун фойдаланилганда транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг ҳисобланган суммаси солиқ тўловчининг харажатларига киритилади.

11-жадвал

Давлат бюджетининг даромадларини шакллантирувчи билвосита солиқлар²⁴

Т/Р	Солиқ турлари бўйича	Жами билвосита даромадлардаги улуши(%да)
	Эгри (билвосита) солиқлар (шу жумладан)	100
1.	ҚҚС	55.3
2.	Акциз солиғи	28.3
3.	Божхона бождари	6.7
4.	Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинadиган солиқ	8.0

Юқорида келтирилган жадвалдан кўриниб турибдики, билвосита солиқлар ичида давлат бюджетининг даромадларини шакллантиришда қўшилган қиймат солиғи энг юқори кўрсаткични яъни 55.3 фоизни, транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинadиган солиқ эса 8 фоизни ташкил этмоқда.

Транспорт воситаларидан бензин дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун солиқнинг кўрсатиб ўтилган ставкалар миқдорлари Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида ягона ҳисобланади. Солиқ ставкасининг аниқ миқдори Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг таклифига кўра Президент томонидан белгиланади.²⁵

12-жадвал

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинadиган солиғи ставкалари²⁶

№	Ёқилғи турлари	Солиқ ставкаси	
		2017 йил	2018 йил
1.	Транспорт воситаларига бензин	465 сўм/литр 445000 сўм /тонна	232.5сўм/литр 308850 сўм /тонна
2.	Транспорт воситаларига дизель ёқилғиси	465 сўм/литр 407025 сўм /тонна	232.5сўм/литр 282500 сўм /тонна
3.	Транспорт воситаларига суюлтирилган газ	230 сўм /литр	230 сўм/литр 436300 сўм /тонна
4.	Транспорт воситаларига сиқилган газ	275 сўм /м ³	305 сўм 1 куб.метр

2017 йил учун транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғисининг 1 литри учун 465 сўм белгиланди ёки 2016 йилга нисбатан 130 сўмга ёки фоизда 38.8% га ошганини кўраимиз. Аммо шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, ставканинг ошгани, ёқилғининг чакана нархи ошишига олиб келмади, яъни солиқ ёқилғи чакана нархининг таркибидан қўшимча равишда олинadиган бўлди. 2018 йилда бензин ва дизель ёқилғи учун ставкалар 2 бараварга

²⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий курсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида»ги қарори. 2016 йил 27 декабр № ПК-2699.

²⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 27 декабрдаги ПК 2699- сон қарори

²⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 27 декабрдаги ПК 2699- сон қарори

камайтирилган бўлиб, лекин мазкур маҳсулотнинг чакана баҳоси 2017 йилнинг 15 ноябридан 2800 сўмдан 3800 сўмгача етказилган эди.

Солиқ ставкалари 2003 йилда бензин, дизель ёқилғисининг 1 литри учун 30 сўм бўлган бўлса, 2017 йилга келиб 465 сўмгача кўтарилди. Бу 15.5 бараварга ортганини яққол кўрсатмоқда. Бу солиқ ставкаларининг ошишига биргина мисол қилиб мамлакатда рўй бераётган инфляция даражасини кўрсатиш мумкин.

3.5.Эгри солиқларни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Импорт қилинадиган товарларга нисбатан қўшилган қиймат солиғи тўловчилари бўлиб, товарларни импорт қиладиган юридик шахслар, шунингдек бож тўламасдан ўз эҳтиёжлари учун меъеридан ортиқча товарлар олиб кирадиган жисмоний шахслар ҳисобланади (демак, жисмоний шахслар ҳам бевосита қўшилган қиймат солиғи тўловчиси бўлиши мумкин).

Қўшилган қиймат солиғи солинадиган объект бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг божхона қонунларига биноан белгиланган божхона режимларига мувофиқ Ўзбекистон ҳудудига импорт қилинадиган товарлар ҳисобланади.

Товар деганда истеъмолга мўлжалланган ва қийматга эга бўлган барча нарсалар тушунилади.

Импорт товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаб чиқариш учун асос бўлиб, божхона қонунчилигига мувофиқ белгиланадиган божхона қиймати ҳисобланади.

Товарлар импорти бўйича солиқ солинадиган оборот ҳажмига божхона қиймати билан бир қаторда божхона божи суммаси ва акциз солиғи суммаси (акциз ости товарлар бўйича) киритилади.

Импорт қилинадиган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғи қуйидаги формула орқали ҳисобланади:

$$C_{\text{ққс}} = \frac{(\text{ИҚТБҚ} + \text{ББС} + \text{АС}) \times \text{ҚҚС}_{\text{ст}}}{100};$$

Бу ерда:

$C_{\text{ққс}}$ – қўшилган қиймат солиғи суммаси

ИҚТБҚ – Импорт қилинадиган товарларнинг божхона қиймати;

ББС – Божхона божи суммаси;

АС – акциз солиғи;

$\text{ҚҚС}_{\text{ст}}$ – қўшилган қиймат солиғи ставкаси.

Импорт қилинадиган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғи 20 фоизли ставка бўйича тўланади.

Амалдаги қонунчиликка кўра қуйидагилар қўшилган қиймат солиғидан озод қилинади:

- хорижий дипломатик ваколатхоналар ва уларга тенглаштирилган ваколотхоналар расмий фойдаланиши учун мўлжалланган товарлар;
- жисмоний шахсларнинг бож тўламасдан олиб кириш меъёрлар доирасида импорт қилинадиган товарлар (товарларни олиб кириш меъери Вазирлар Маҳкамасининг махсус қарори асосида белгиланади);
- Ўзбекистон Республикаси ҳудудига табиий офатлар, бахтсиз ҳодисалар юз берганда олиб кириладиган товарлар, шунингдек давлатлар, ҳалқаро ташкилотлар томонидан хайрия мақсадларида олиб кириладиган товарлар;

- Ўзбекистон Республикаси ҳудудига инвестиция дастурига киритилган устувор объектларни жиҳозлаш учун ҳамда ҳукумат кафолати билан хорижий кредитлар ҳисобига молияланадиган инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш учун олиб кириладиган технологик ускуналар;

- импорт бўйича олиб келинадиган дори-дармонлар ва тиббий буюмлар;
- чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарнинг устав капиталига чет эллик инвесторлар томонидан улуш сифатида олиб кирилаётган технологик жиҳозлар;
- ва бошқа қонунчиликда кўзда тутилган импорт товарлар.

Товарлар республика ҳудудига импорт қилинишида қўшилган қиймат солиғи божхона декларацияси қабул қилинишига қадар ёки у билан бир вақтда тўланади. Агар божхона декларацияси белгиланган муддатда топширилмаса қўшилган қиймат солиғини тўлаш муддатлари божхона декларацияси топшириш муддати тугаган кундан бошлаб ҳисоблаб чиқарилади.

Жисмоний шахслар солиқни нақд пул билан божхона органи пости кассасига белгиланган тартибда тўлашлари мумкин.

Қўшилган қиймат солиғининг тўланган суммалари ҳудудий божхона органларининг депозит ҳисобварақларига кирим қилиниб, кейин улар республика бюджети даромадларига қайд этилади. Божхона органлари 3 кун муддат ичида ундирилган қўшилган қиймат солиғи суммасини республика бюджетига ўтказадилар.

Қўшилган қиймат солиғи бўйича ҳисобот даври қуйидагилардир:

- қўшилган қиймат солиғи тўлайдиган микрофирмалар ва кичик корхоналар учун — йил чораги;
- микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар учун — бир ой.

Солиқ солинадиган оборотлар бўйича қўшилган қиймат солиғи солиқ солинадиган база ва белгиланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Бюджетга тўланиши лозим бўлган қўшилган қиймат солиғи солиқ солинадиган оборот бўйича ҳисоблаб чиқарилган солиқ суммаси билан ҳисобга олинадиган солиқ суммаси ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади.

Товарларни импорт қилиш бўйича қўшилган қиймат солиғининг суммаси солиқ солинадиган база ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Қўшилган қиймат солиғининг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи якун билан:

- қўшилган қиймат солиғи тўловчи микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса — йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда;
- микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.

Солиқ тўловчилар, бундан кредит ва суғурта ташкилотлари мустасно, қўшилган қиймат солиғининг ҳисоб-китоби билан бир вақтда солиқ даври мобайнида олинган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича ҳисобварақ-фактуралар реестрини тақдим этади. Солиқ тўловчилар, бундан кредит ва суғурта ташкилотлари мустасно, қўшилган қиймат солиғининг ҳисоб-китоби билан бир вақтда солиқ даври мобайнида олинган ва реализация қилинган товарлар (ишлар, хизматлар) бўйича ҳисобварақ-фактуралар реестрларини тақдим этади.

Қўшилган қиймат солиғини тўлаш қуйидагича амалга оширилади:

- қўшилган қиймат солиғи тўловчиси бўлган микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — қўшилган қиймат солиғи ҳисоб-китобини тақдим этиш учун белгиланган кундан кечиктирмай;

- микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — ҳар ойда, кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатдан кечиктирмай.

Импорт қилинадиган товарлар бўйича қўшилган қиймат солиғини тўлаш божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда амалга оширилади.

Акциз солиғининг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ҳар ойда, солиқ давридан кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай тақдим этилади. Акциз солиғини тўлаш ҳисоб-китобларни топшириш муддатларидан кечиктирмай амалга оширилади.

Импорт қилинадиган товарлар бўйича акциз солиғини тўлаш божхона тўғрисидаги қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда амалга оширилади.

Акциз маркалари билан тамғаланиши лозим бўлган импорт қилинадиган акциз тўланадиган товарлар бўйича акциз солиғи акциз маркалари олингунига қадар тўланади.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг ҳисоб-китоби жорий ўн кунлик тўловлар ҳисобга олинган ҳолда ҳар чорақда, солиқ давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил якунлари бўйича эса, йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади. Ҳисоб-китоб бензин, дизель ёқилғиси ва газни реализация қилишни амалга оширувчи юридик шахс жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилади, бундан автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари орқали бензин, дизель ёқилғиси ва газни реализация қилиш ҳоллари мустасно. Автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари орқали бензин, дизель ёқилғиси ва газ реализация қилинганда ҳисоб-китоб автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилади.

Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўлаш транспорт воситалари учун бензин, дизель ёқилғиси ва газ реализация қилинган ойнинг ўн кунлиги тугаганидан кейинги учинчи кундан кечиктирмай, ҳисоб-китоб тақдим этиладиган ерда ҳар ўн кунда амалга оширилади.

Назорат саволлари

1. Эгри солиқлар таркибига қандай солиқлар киради?
2. Эгри солиқларнинг ижобий ва салбий томонларини кўрсатинг?
3. Қўшилган қиймат қандай таркиб топади?
4. Қўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги аҳамияти қандай?
5. Қўшилган қиймат солиғини қандай шахслар тўлайди?
6. Қўшилган қиймат солиғи объекти қандай аниқланади?
7. Солиққа тортиладиган оборот деганда нимани тушунасиз?
8. Қўшилган қиймат солиғи ставкалари ва уларни қўллаш тартиби қандай?
9. Ноллик ставка қайси товарлар (иш ва хизматлар)га нисбатан қўлланилади?
10. Қандай товарлар ва маҳсулотлар (ишлар хизматлар) қўшилган қиймат солиғидан озод бўлади?
11. Ноллик ставка билан имтиёз ўртасида қандай тафовутлар мавжуд?
12. Ҳисобварақ-фактуралар қандай тўлдирилади ва унда қўшилган қиймат солиғи қайси пунктларда кўрсатилади?
13. Қўшилган қиймат солиғини тўлаш ва ҳисоботни тақдим этиш тартиби қандай?
14. Акциз солиғи қачон жорий этилди?
15. Акциз солиғи тўловчилар қандай гуруҳланади?
16. Акциз ости товарларини аниқлаш мезонлари қандай?
17. Акциз солиғи объекти нималардан иборат?
18. Акциз солиғининг базаси қандай аниқланади?

19. Акциз солиғини тўлашдан кимлар озод этилган?
20. Акциз солиғи ставкалари ва акцизости товарлар рўйхати ким томонидан белгиланади?
21. Акциз солиғини ҳисобга олиш тартиби қандай?
22. Алоҳида товарлар бўйича бюджетга тўланадиган акциз солиғини ҳисоблаб чиқишнинг хусусиятлари нимада?
23. Акциз солиғи ҳисобини тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари қандай?
24. Акциз маркалари нима ва у қачон жорий этилган?
25. Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг ҳисоб-китоби ва бюджетга тўлаш тартибини ёритинг?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.
5. Яҳёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.
6. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.cer.uz.
3. www.review.uz.
4. www.imf.org.
5. www.soliq.uz
6. www.lex.uz
7. www.mf.uz
8. www.gov.uz

4-мавзу: Соддалаштирилган солиқ тизими ва унинг иқтисодий моҳияти

Режа

- 4.1. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
- 4.2. Ягона ер солиғини ҳисоблаш механизми ва бюджетга тўлаш муддатлари.
- 4.3. Қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини такомиллаштириш масалалари.

4.1. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Иқтисодий ислохотларни янада эркинлаштириш ва чуқурлаштириш жараёнида кичик бизнесни ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Чунки, бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида хусусий тадбиркорлик, кичик бизнесни ривожлантириш, мулкдорлар синфини шакллантириш, бозорларни товарлар билан тўлдириш, рақобат муҳитини яратиш, ишсизликка барҳам бериш мамлакат олдида турган асосий вазифалардан ҳисобланади.

Солиққа тортиш тизимида олиб борилаётган ислохотларнинг муҳим йўналишларидан бири бўлиб, кичик бизнес субъектларини солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 15 апрелдаги 159-сон “Кичик корхоналар учун ихчамлашган солиққа тортиш тизимига ўтишни кўллаш тўғрисида” ги қарорига асосан микрофирма ва кичик корхоналар солиққа тортишнинг умумбелгиланган тартибидан соддалаштирилган, яъни ихчамлаштирилган солиқ режимига ўтказилди. Бунда кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлаш ёки умумбелгиланган тартибда солиқ мажбуриятларини бажариш ихтиёрий эканлиги қатъий белгиланди. Кичик корхоналар учун ягона солиқнинг ўрнатилиши солиқ ҳисоб-китобини тузишни осонлаштиради ҳамда улар бир нечта солиқ тури ўрнига фақатгина битта ягона солиқ бўйича солиқ идораларига солиқ ҳисоб-китобини топшириш имкониятига эга бўлдилар. Натижада кичик бизнесни ривожланишига асос яратилди.

Микрофирмалар ва кичик корхоналарни жадал ривожлантиришни янада рағбатлантириш ҳамда унинг мамлакат иқтисодиётида аҳамияти ва улушини тубдан ошириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 20 июндаги ПФ-3620-сонли «Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармонида мувофиқ 2005 йилнинг 1 июлдан бошлаб Ўзбекистон солиқ тизимида кичик бизнес субъектларининг баъзи тоифалари учун *ягона солиқ тўлови жорий қилинди*.

У бирхиллаштирилган бўлиб, қуйидаги мажбурий тўловларни тўлаш ўрнига жорий қилинган:

- ягона солиқ;
- бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси;
- Республика йўл жамғармаси;
- таълим ва медицина муассасаларини ривожлантириш жамғармасига мажбурий ажратмалар.

Ягона солиқ тўловини тўловчилар унинг суммасини солиқ солинадиган база, яъни соф тушумдан ва тасдиқланган ставкалардан келиб чиққан ҳолда ҳисоб-китоб қиладилар. Бунда солиқ органларига давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий ажратмалар бўйича ҳисоб-китоблар алоҳида тақдим этилмайди, шунингдек пенсия, йўл ва таълимни ривожлантириш жамғармаларига мажбурий ажратмалар суммалари алоҳида тўланмайди.

Ягона солиқ тўлови, мулк шаклидан қатъий назар, *фақат кичик бизнес субъектлари - микрофирмалар ва кичик корхоналарга* татбиқ этилади.

Ягона солиқ тўловини тўловчилар рўйхати 2007 йил 1 январдан бошлаб кенгайди. Жумладан, улар таркибига солиқ солишнинг бошқа тизимини танлаш ҳуқуқисиз савдо ва умумий овқатланиш корхоналари (Улгуржи савдо корхоналари уюшмаси тизимига кирувчи республика ихтисослаштирилган улгуржи база – конторалари ва уларнинг ҳудудий базалари бундан мустасно. Улар учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 8 июндаги “Ихтисослаштирилган улгуржи база – контораларни солиққа тортиш тартибини такомиллаштириш тўғрисида” ги ПҚ-374-сон қарори билан назарда тутилган солиқ солиш тартиби сақлаб қолинади); микрофирмалар ва кичик корхоналар тоифасига тегишли бўлган тайёрлов ва таъминот – сотиш ташкилотлари, брокерлик фирмалари, комиссия шартномаси (топшириғи) бўйича хизматлар кўрсатувчи корхоналар ва ташкилотлар; солиқ солишнинг бошқа тизимини танлаш ҳуқуқисиз лотереялар ва таваккалчиликка асосланган бошқа ўйинларни ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга ошириш учун юридик шахслар киритилди.

2007 йил 1 январдан ягона солиқ тўлови тўловчилари ҳисобланган алкоғолли маҳсулот ишлаб чиқарувчи микрофирмалар ва кичик корхоналар ягона солиқ тўловини тўлаш ҳуқуқисиз, солиқлар ва мажбурий тўловларни умумбелгиланган тартибда тўлашга ўтказилди. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ солинадиган фойдали қазилмаларни казиб олишни амалга оширувчи микрофирма ва кичик корхоналарга ягона солиқ тўлови тадбиқ этилмайди. Бундан ташқари солиқ кодексининг 350-моддасига кўра ягона ер солиғини тўловчиларга, қатъий белгиланган солиқни тўлаш назарда тутилган микрофирма ва кичик корхоналарга ҳамда маҳсулот тақсимотига оид битимлар иштирокчиси бўлган микрофирма ва кичик корхоналарга ҳам ягона солиқ тўлови тадбиқ этилмайди.

Солиқлар ва мажбурий тўловларни умумбелгиланган тартибда тўловчилар ҳисобланган хусусий амалиёт билан шуғулланадиган нотариуслар эса солиқ солишнинг бошқа тартибини танлаш ҳуқуқисиз ягона солиқ тўловини тўлашга ўтказилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 30 августдаги “1998 йил 9 апрелдаги “Хусусий тадбиркорлик, кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора – тадбирлари тўғрисида” ги фармонига ўзгартириш ва кўшимчалар тўғрисида”ги ПФ-3305 сонли фармонига кўра 2004 йилнинг 1 январидан бошлаб кичик бизнес субъектлари таркибига қуйидагилар киритилган:

- якка тартибда тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчилар;
- ходимларининг ўртача йиллик сони:
 - ишлаб чиқариш тармоқларида 20 кишидан;
 - хизмат кўрсатиш соҳаси ва бошқа ишлаб чиқаришга бевосита алоқаси бўлмаган тармоқларда 10 кишидан;
 - улугуржи, чакана савдо ва умумий овқатланиш соҳасида 5 кишидан ошмаган микрофирмалар;
- қуйидаги тармоқларнинг ўртача йиллик ходимлари сони:
 - енгил, озиқ-овқат ва қурилиш материаллари саноатида – 200 кишидан;
 - металлга ишлов бериш ва асбобсозлик, ёғочни қайта ишлаш, мебель саноатида 100 кишидан;
 - машинасозлик, металлургия, ёқилғи-энергетика ва кимё саноати, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш ва қайта ишлаш, қурилиш ҳамда бошқа саноат-ишлаб чиқариш соҳалари 50 кишидан;
 - фан, илмий хизмат кўрсатиш, транспорт, алоқа, хизмат кўрсатиш соҳаси (суғурта компанияларидан ташқари), савдо ва умумий овқатланиш ҳамда бошқа ишлаб чиқаришга алоқадор бўлмаган соҳалар 25 кишидан ошмаган кичик корхоналар.

Кичик бизнес субъектларига амалдаги солиқ қонунчилигига кўра тадбиқ этиладиган солиқ имтиёзлари ва преференциялар фақат юқоридаги санаб ўтилган субъектларга тааллуқли бўлади.

У ёки бу корxonанинг юқорида айтилган субъектлар тоифаларининг бирортасига киритилиш мезони бўлиб ходимларнинг йиллик ўртача сони, шу жумладан унитар (шўъба) корхоналарда, филиалларда ва ваколатхоналарда ишлайдиганлар сони ҳисобланади.

Ягона солиқ тўлови объекти (солиқ солинадиган айланма) бўлиб, ялпи (ёки соф) тушум ҳисобланади.

Қуйидагилар ялпи тушум таркибига киритилади:

1) *товарларни (ишларни, хизматларни) қўшилган қиймат солигини чегирган ҳолда (қўшилган қиймат солигини тўлашга ўтган микрофирма ва кичик корхоналар учун) сотилишидан тушган тушум суммаси.*

Товарларни (ишларни, хизматларни) сотилишидан тушган тушум деганда қуйидагилар тушинилади:

- қурилиш, қурилиш-монтаж, таъмирлаш-қурилиш, ишга тушириш-созлаш, лойihalаш-кидирув ва илмий-тадқиқот корхоналари учун маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишидан тушум суммаси деганда ўз кучлари билан бажарилган ишлар ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланган ялпи тушум тушунилади;

- лизинг компаниялари учун маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишидан тушум суммаси деганда лизинг бўйича фоизли даромадлар тушунилади;

- воситачилик ва топшириқ шартномалари ҳамда воситачилик хизматлари кўрсатишга оид бошқа шартномалар бўйича воситачилик хизматлари кўрсатадиган юридик шахслар учун – кўрсатилган хизматлар учун пул мукофоти суммаси;

- тайёрлов, таъминот-сотиш ташкилотлари учун – реализация қилинган товарларнинг харид қиймати билан сотиш қиймати ўртасидаги фарқ сифатида ҳисоблаб чиқарилган ялпи даромад;

- лотерея ўйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга ошириш доирасида юридик шахслар учун – ўйин чипталарини уларда кўрсатилган нарх бўйича тарқатишдан тушган тушум.

2) *асосий фаолиятдан бошқа даромадлар.*

Қуйидагилар асосий фаолиятдан бошқа даромадларга киритилади:

а) ундирилган ёки қарздор эътироф этган жарималар, пенялар ҳамда хўжалик шартномаларининг шартларини бузганлик учун бошқа жазо турлари, шунингдек етказилган зарарларни қоплаш бўйича даромадлар;

б) ҳисобот йилида аниқланган, ўтган йиллардаги даромадлари;

в) микрофирма ва кичик корхоналар ҳузуридаги ошхоналардан тушумлар, ёрдамчи хизматлардан даромадлар сингари бевосита маҳсулот (ишлар, хизматлар) ишлаб чиқариш ва сотиш билан боғланмаган операциялардан бошқа даромадлар;

г) микрофирма ва кичик корxonанинг асосий фондлари ва бошқа мол-мулкни сотишдан даромадлар;

д) кредиторлик ва дебеторлик қарзини қонун билан белгиланган тартибда ҳисобдан чиқаришдан олинган даромадлар;

е) товар-моддий бойликларни қўшимча баҳолаш.

Товар-моддий бойликларни қўшимча баҳолаш суммаси маҳсулот (ишлар, хизматлар) сотилишига қараб солиқ солинадиган ялпи тушумга киритилади;

ж) текин молиявий ёрдам, шу жумладан текинга олинган мол-мулк;

з) бошқа операцион даромадлар.

3) *молиявий фаолиятдан даромадлар.*

Молиявий фаолиятдан олинган даромадлар таркибига қуйидаги даромадлар киритилади:

а) олинган роялти;

б) Ўзбекистон Республикаси ҳудуди ва ундан ташқарида бошқа хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятида улушли иштирок этишдан олинган даромадлар, акциялар бўйича дивидендлар ҳамда микрофирма ва кичик корхонага тегишли бўлган облигациялар ва бошқа қимматли қоғозлар бўйича даромадлар;

- в) мол-мулкни узоқ муддатли ижара (лизинг)га беришдан даромад (маржа);
 - г) чет эл валютасидаги операциялар бўйича курсдаги фарқдан даромадлар.
 - д) қимматли қоғозлар, шуъба корхоналар ва ҳоказоларга қўйилган маблағларни қайта баҳолашларни ўтказишдан даромадлар;
 - е) молиявий фаолиятдан бошқа даромадлар.
- 4) *фавқулодда даромадлар.*

Товарлар (хизматлар кўрсатиш, ишлар бажариш) бепул берилганда солиқ солиш объектига уларнинг қиймати ҳам киритилади, бу қиймат уларни ишлаб чиқаришга кетган амалдаги харажатлардан, мол-мулк бепул берилганда эса балансда қайд этилган қолдиқ қийматдан келиб чиқиб белгиланади.

Солиқ кодексига кўра солиқ солинадиган ялпи тушум ҳисоблаб чиқиладиганда қуйидагилар ялпи тушум сифатида қаралмайди:

1) устав фондига (устав капиталига) олинган ҳиссалар, шу жумладан акцияларни (улушларни) жойлаштириш баҳосининг уларнинг номинал қийматидан (дастлабки миқдоридан) ортиқ суммаси, оддий ширкат шартномаси бўйича биргаликдаги фаолиятни амалга ошириш учун бирлаштирилаётган маблағлар;

2) муассислар (иштирокчилар) таркибидан чиқиладиганда (чиқариладиганда), шунингдек тугатиладиган юридик шахснинг мол-мулки унинг муассислари (иштирокчилари) ўртасида тақсимланаётганда устав фондига (устав капиталига) ҳиссалар доирасида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар);

3) шартнома муассислари (иштирокчилари) умумий мулкдаги ҳиссаси қайтариб берилган ёки бундай мол-мулк бўлинган тақдирда, оддий ширкат шартномаси шериги (иштирокчиси) томонидан ҳиссаси миқдорида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар);

4) реализация қилинадиган товарлар (ишлар, хизматлар) учун олдиндан ҳақ тўлаш (бўнак) тариқасида бошқа шахслардан олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар);

5) мулк хуқуқи уларга ўтган пайтга қадар мажбуриятларни қонун ҳужжатларига мувофиқ таъминлаш сифатида гаров ёки закат тарзида олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар);

6) бюджетдан берилган субсидиялар;

7) агар маблағларни (мол-мулкни ёки мулк хуқуқларни) ўтказиш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш Ўзбекистон Республикаси Президенти ёки Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори асосида амалга оширилса, текин олинган маблағлар (мол-мулк ёки мулк хуқуқлар), ишлар ва хизматлар;

8) олинган грантлар;

9) акциядор – юридик шахснинг ўтган йилларнинг тақсимланмаган фойдаси устав фондиди (устав капитални) кўпайтиришга йўналтирилганда қўшимча акцияларнинг қиймати ёки акцияларнинг номинал қийматини кўпайтириш тариқасида олинган даромадлари;

10) суғурта шартномалари бўйича суғурта товони (суғурта суммаси) тариқасида олинган маблағлар;

11) воситачига ёки бошқа ишончли вакилга воситачилик ва топшириқ шартномалари ёки воситачилик хизматлари кўрсатишга оид бошқа шартномалар бўйича мажбуриятларни бажариш муносабати билан, шунингдек воситачи ёки бошқа ишончли вакил томонидан комитент ёхуд ўзга ишончли шахс учун амалга оширилган харажатларни қоплаш ҳисобига тушган мол-мулк (пул мукофоти бундан мустасно);

12) объект қийматининг ижарага берувчи (лизинг берувчи) томонидан олинган ижара (лизинг) тўловининг бир қисми тарзида қопланиши;

13) телекоммуникациялар тармоқларида тезкор-қидирув тадбирлари тизимининг текин олинган техник воситалари, шунингдек мазкур воситалардан фойдаланишга ва уларга хизмат кўрсатишга доир хизматлар;

14) ихтиёрий тугатилаётган тадбиркорлик субъектининг муассисларидан (иштирокчиларидан) уларнинг мажбуриятларини бажариш учун олинган маблағлар. Ихтиёрий тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тугатилган ва фаолият қайта тикланган тақдирда ушбу маблағлар солиқ солиш объектига киритилади ва уларга солиқ солиниши лозим;

15) инвестор билан давлат мулкани бошқариш бўйича ваколатли давлат органи ўртасида тузилган шартномага мувофиқ инвестиция мажбуриятлари сифатида киритилаётган мол-мулк.

Балансинг валюта моддаларини қайта баҳолаш чоғида курсдаги ижобий ва салбий фарқлар ўртасидаги сальдо солиқ солиш объекти ҳисобланади. Салбий курс фарқи суммаси ижобий курс фарқи суммасидан ортиқ бўлган тақдирда ошиб кетган сумма ягона солиқ тўловини ҳисоблаб чиқаришда солиқ солинадиган базани камайтирмайди.

Солиқ кодексининг 356-моддасига кўра солиқ солинадиган базани аниқлаш учун ялпи тушум суммасидан қуйидагилар чегириб ташланади:

1) давлат қимматли қоғозлари бўйича даромадлар;

2) тўлов манбаида солиқ солинадиган дивидендлар ва фоизлар тариқасида олинган даромадлар;

3) дивидендлар тариқасида олинган ва қайси юридик шахсдан олинган бўлса, ўша юридик шахснинг устав фондига (устав капиталига) йўналтирилган даромадлар. Муассислар (иштирокчилар) таркибидан чиқилаётганда (чиқиб кетганда) ёхуд тугатилаётган юридик шахснинг мол-мулки имтиёз қўлланилганидан сўнг бир йил ичида унинг иштирокчилари ўртасида тақсимланганда илгари солиқ солинадиган базадан чегирилган даромадларга тўлов манбаида умумий асосларда солиқ солинади;

4) ҳисобот йилида аниқланган ўтган йиллардаги даромадлар. Мазкур даромадларга улар қайси даврда пайдо бўлган бўлса, ўша даврдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар бўйича ўтказилган ҳисоб-китоблар инobatга олинган ҳолда солиқ солиниши керак;

5) кўп оборотли қайтариладиган таранинг қиймати, агар унинг қиймати товарларни (ишлар ва хизматларни) реализация қилишдан олинган тушумнинг таркибига илгари киритилган бўлса;

6) маҳсулот етказиб берувчиларнинг сийлови (скидка) тариқасида ва асосий воситаларни тугатиш (ҳисобдан чиқариш) натижасида олинган бошқа даромадлар.

Чегирмалардан ташқари солиқ солинадиган база қуйидагилар учун камайтирилади:

1) автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчалари учун:

– бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқ суммасига;

– бензин, дизель ёқилғиси ва газнинг автомобилларга ёқилғи қуйиш шохобчаларининг белгиланган энг юқори устамадан ошадиган чакана нархи билан олиш нархи ўртасидаги маҳаллий бюджетга ўтказилиши лозим бўлган фарқ суммасига;

2) лотерея ўйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга ошириш доирасида юридик шахслар учун – ютуқ (мукофот) фондининг суммасига, бироқ тарқатилган чипталарга чиққан ютуқларнинг (мукофотларнинг) умумий суммасидан ортиқ бўлмаган миқдорига;

3) брокерлик ташкилотлари учун – битим суммасидан биржага ўтказиладиган воситачилик йиғими суммасига;

4) воситачилик, топшириқ шартномаси бўйича воситачилик хизматлари кўрсатувчи юридик шахслар учун – реализация қилинган товар улушида товарларни импорт қилишда тўланган божхона тўловлари суммасига.

5) янги технологик асбоб-ускуналар олишга, лекин солиқ солинадиган базанинг кўпи билан 25 фоизига. Солиқ солинадиган базани камайтириш технологик асбоб-ускуналарни фойдаланишга жорий этилган солиқ давридан бошлаб беш йил мобайнида амалга оширилади;

6) ёш оилалар жумласидан бўлган ходимларга ипотека кредитлари бўйича бадаллар тўлашга ва (ёки) мулк қилиб уй-жой олишга текин йўналтирилган маблағлар суммасига,

лекин солиқ солинадиган базанинг кўпи билан 10 фоизига.

Ягона солиқ тўловини юридик шахслар мустақил равишда белгиланган солиқ ставкаларидан келиб чиқиб ҳисоблайдилар. Ягона солиқ тўлови ставкалари 2008 йил учун Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли қарори билан тасдиқланган бўлиб, у қуйидагича табақалаштирилган:

13-жадвал

**Микрофирмалар ва кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови
СТАВКАЛАРИ²⁷**

№	Солиқ тўловчилар	Солиқ ялпи нисбатан ставкаси тушумга %ларда
1	Иқтисодиётнинг барча тармоқлари корхоналари, 2-7-бандларда кўрсатиб ўтилганлари бундан мустасно	5*
2	Божхона брокерлари учун	5
3	Ломбардлар	30
4	Гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланиш учун лицензияга эга бўлган юридик ва жисмоний шахсларни (шу жумладан норзидентларни) жалб этиш йўли билан оммавий томоша тадбирларини ташкил этишдан даромад оладиган корхоналар	30
5	Брокерлик идоралари (6-бандда кўрсатилганларидан ташқари), шунингдек воситачилик (топширик) шартномалари бўйича воситачилик хизматлари кўрсатилган корхоналар	33**
6	Қимматли қоғозлар бозорида брокерлик фаолиятини амалга оширадиган корхоналар	13**
7	Муқим савдо дўконларини ижарага берадиган юридик шахслар	30

*) лизинг компаниялари учун лизинг берувчининг даромадига нисбатан фоизларда (маржа).

***) ҳақ (ялпи даромад) суммасига нисбатан фоизларда

Бундан ташқари, алоҳида тоифадаги корхоналар жумласига кирувчи лотериялар ўйинларини ташкил этиш бўйича фаолиятни амалга оширувчи корхоналар солиқ солинадиган базага нисбатан 33 фоиз ставка микдорида солиққа тортиладилар.

Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўлови ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори билан тасдиқланади. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги 3454-сонли қарорига мувофиқ савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ишчилари сонидан қатъий назар ялпи тушумдан (товар айланмаси ҳажмидан) қуйидаги ставкаларда ягона солиқ тўлови тўлаш жорий қилинди:

- умумий овқатланиш корхоналари учун -10%;
- шундан: умумтаълим мактаблари, мактаб-интернатлар, ўрта махсус касб-ҳунар ва олий ўқув юртарига хизмат кўрсатувчи корхоналар учун -8%.
- Савдо корхоналари учун:
- шаҳарларда аҳоли сони 100 минг ва ундан ортиқ киши -4%;
- бошқа аҳоли пунктларида -2%;
- бориш қийин бўлган ва тоғли ҳудудларда -1%.
- улгуржи (улгуржи-чакана) савдо корхоналари -5%;

²⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли қарори.

Улгуржи ва чакана савдо билан шуғулланувчи дорихоналар учун:	
- шаҳарларда аҳоли сони 100 минг ва ундан ортиқ киши	-3%;
- бошқа аҳоли пунктларида	-2%;
- бориш қийин бўлган ва тоғли ҳудудларда	-1%.
- қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сотиб олиш, сақлаш, тайрлаш ва кадоқлаш тайёрлов корхоналари учун	-4%

Аҳоли пунктларини бориш қийин бўлган ва тоғли туманлари таркибига киритиш “Аҳоли пунктларини бориш қийин бўлган ва тоғли ҳудудлар таркибига киритиш тартиби тўғрисида”ги йўриқномага (Адлия вазирлиги томонидан **2008 йил 11 ноябрда 1868-рақам** билан рўйхатдан ўтказилган) мувофиқ амалга оширилади.

Чакана савдо корхоналари мустақил юридик шахс ҳисобланмайдиган ва турли аҳоли пунктларида жойлашган, улар бўйича ягона солиқ тўловининг турли ставкалари белгиланган бир нечта савдо шохобчаларига эга бўлса, улар томонидан ҳар бир савдо шохобчаси бўйича товар айланмасининг алоҳида-алоҳида ҳисобини юритиш ҳамда мазкур аҳоли пунктлари учун белгиланган ставкалар бўйича ягона солиқ тўловини тўлаш тартиби сақланиб қолинди.

Ягона солиқ тўловининг барча тўловчилари учун (чакана савдо корхоналари бундан мустасно) ягона солиқ тўловининг энг кам миқдорини ҳисоблашда ягона база этиб, улар эгаллаб турган ер участкаси майдонидан келиб чиқиб ҳисобланадиган ер солиғининг уч қарра миқдоридаги суммани белгилаш тартиби сақланиб қолинди.

Бунда, чакана савдо корхоналари учун айнан шу турдаги фаолиятни амалга оширувчи якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан тўланадиган қатъий белгиланган солиқ суммасидан келиб чиқиб ягона солиқ тўловининг энг кам миқдорини ҳисоблаш тартиби сақланиб қолинди.

2018 йил 1 январдан бошлаб умумий майдони 1 гектардан ортиқ ер участкаларига эга бўлган ягона солиқ тўловини тўловчилари учун барча ер майдонидан ер солиғини тўлаш мажбурияти киритилиши билан биргаликда уларга ягона солиқ тўловининг энг кам миқдорини инобатга олган ҳолда ягона солиқ тўловини ҳисоблаш ва тўлаш тартиби бекор қилинади.

Ягона солиқ тўловини тўловчилари томонидан ер солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби Адлия вазирлигида рўйхатга олингандан сўнг солиқ тўловчиларга белгиланган тартибда етказилади.

Куйидаги микрофирма ва кичик корхоналар ягона солиқ тўловини тўлашдан тўлиқ озод этилади:

- ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, "Нуроний" жамғармаси ва "Ўзбекистон чернобилчилари" уюшмасининг мулки бўлган, ишловчилар умумий сонининг камида эллик фозини ногиронлар, 1941-1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган корхоналар (савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи корхоналардан ташқари);

2005 йил 1 июлдан бошлаб ягона солиқ тўловини тўловчилар ҳисобланган микрофирмалар ва кичик корхоналарга куйидаги преференциялар назарда тутилади:

1) илгари кичик бизнес субъектларига ягона солиқ бўйича берилган имтиёزلардан фойдаланиш ҳуқуқи. Бу уни тўлашдан тўлиқ озод қилишга нисбатан ҳам, солиқ ставкасини пасайтиришга нисбатан ҳам белгиланади;

2) ягона солиқ тўловини тўлаш муддатини бир йилга кечиктириш, кечиктирилган суммани имтиёзли давр тугагандан кейин тенг улушларда 12 ой давомида тўлаш ҳуқуқи.

3) қонун ҳужжатларига мувофиқ ижарага олинган ер майдонлари учун бюджетга ижара ҳақини тўламаслик ҳуқуқи.

Солиқ амалиётига ягона солиқ тўловининг киритилиши кичик бизнес субъектларини ва микрофирмаларни солиққа тортиш услубиятини янада соддалаштирди.

Микрофирма ва кичик корхоналар, асосий фаолияти билан бир қаторда, бошқа фаолият турлари билан шуғуллансалар, ушбу фаолият турлари бўйича улар алоҳида ҳисоб

юритишлари ҳамда солиқ тўловчиларнинг мазкур тоифаси учун қонунда назарда тутилган солиқлар, йиғимлар ва давлат мақсадли жамғармасига мажбурий ажратмаларни тўлашлари шарт.

Биринчи чорак, ярим йил ва 9 ой яқунлари бўйича солиқ тўловчилар рўйхатдан ўтиш жойидаги туман (шаҳар) давлат солиқ инспекциясига ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса - йиллик молиявий ҳисоботни тақдим этиш муддатида белгиланган шаклда ягона солиқ тўлови бўйича ҳисоб-китобларни тақдим этадилар.

Микрофирма ва кичик корхоналар таркибига кирмайдиган корхоналар томонидан – ҳар ойда ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади.

Ягона солиқ тўловини тўлаш ҳар чоракда ўсиб боровчи яқун билан ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунига қадар амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 20 июндаги “Микрофирмалар ва кичик корхоналарни ривожлантиришни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чоратadbирлар тўғрисида” ПФ-3620-сон Фармониға мувофиқ янги ташкил этилган микрофирма ва кичик корхоналарға (бундан кейин - корхона) ягона солиқ тўловини тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқини бериш тартиби белгиланган. Тўлашни кечиктириш ягона солиқ тўлови бўйича солиқ мажбуриятини тўлаш муддатини муайян муддатға кўчиришни англатади.

Тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқини олиш учун корхона, ягона солиқ тўловини тўлашнинг биринчи муддати бошланишиға кўпи билан 15 кун қолганда, унға тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқини бериш тўғрисида тегишли туман (шаҳар) давлат солиқ инспекциясига белгиланган шаклда ариза топширади.

Туман (шаҳар) давлат солиқ инспекцияси тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқини бериш тўғрисидаги аризани ариза келиб тушган кундан бошлаб 3 иш куни мобайнида кўриб чиқади, сўнгра тўлаш муддатини кечиктириш ёки рад этиш тўғрисида қарор чиқариб, корхонанинг тақдим этилган аризасига қабул қилинган қарор натижасининг тегишли белгисини қўяди.

Тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқи корхонаға корхона давлат рўйхатидан ўтказилган ойнинг 1-кунидан бошлаб бир йилға берилади.

Корхонанинг хоҳишиға кўра солиқни тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқи унинг ёзма аризасига асосан бир йилдан кам бўлган муддатға берилиши мумкин. Корхона тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқи берилган даврда бошқа солиқ режимига ўтганида, ўтган пайтидан бошлаб корхона тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқидан маҳрум бўлади ва унда қонунға мувофиқ солиқлар, йиғимлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлаш бўйича мажбуриятлар вужудға келади.

Тўлаш муддатини кечиктириш ёки муддати кечиктирилган тўлов суммасини сўндириш ҳуқуқи берилган даврда корхона тугатилса, тўлаш муддати кечиктирилган тўлов суммаси қонунда назарда тутилган тартибда тўланади.

Тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқи берилган корхона туман (шаҳар) давлат солиқ инспекциясига белгиланган тартибда, ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-кунига қадар ягона солиқ тўловининг ҳисоб-китобини тақдим этади. Бунда корхона ягона солиқ тўлови ҳисоб-китобининг ўнгдаги юқори бурчағига “Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2005 йил 20 июндаги ПФ-3620-сон Фармониға мувофиқ тўлаш муддати кечиктирилган” белгисини қўяди.

Агар тўлаш муддатини кечиктириш ҳуқуқини бериш муддати чорак охириға қадар тугаса, ушбу даврлар учун ягона солиқ тўловининг суммасини аниқлаш учун корхона давлат солиқ хизмати органларига ягона солиқ тўлови ҳисоб-китобининг белгиланган шакли бўйича ягона солиқ тўлови бўйича маълумотнома-ҳисоб-китобни тақдим этади.

4.2. Ягона ер солиғини ҳисоблаш механизми ва бюджетга тўлаш муддатлари.

1999 йилда қишлоқ хўжалик корхоналарини солиққа тортиш тизимида туб ўзгаришлар юз берди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 10 октябрдаги “Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар учун ягона ер солиғини жорий этиш тўғрисида” ги ПФ-2086-сонли Фармониға мувофиқ 1999 йилнинг 1 январидан бошлаб қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солиғи жорий этилди.

Қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солиғини жорий этилиши, ўз навбатида уларни қуйидаги солиқлар ва йиғимларни тўлашдан озод қилди:

- фойда солиғи;
- қўшилган қиймат солиғи;
- экология солиғи;
- сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ;
- ер солиғи;
- ер ости бойликларидан фойдаланганлик учун солиқ;
- мол-мулк солиғи;
- ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи;
- бошқа маҳаллий солиқлар ва йиғимлар.

Ягона ер солиғи тўловчилари ҳисобланган қишлоқ хўжалик товарлари ишлаб чиқарувчилари учун божхона тўловлари, давлат божи, лицензия йиғимлари, бюджетдан ташқари фондларға ажратмалар, шунингдек акцизостии маҳсулотларға акциз солиғини тўлашнинг амалдаги тартиби сақлаб қолинди.

Ягона ер солиғини жорий қилишдан мақсад қишлоқ хўжалик ерларидан фойдаланиш самарадорилигини ошириш, қишлоқ хўжалик товар ишлаб чиқарувчиларини меҳнатининг пировард натижаларидан иқтисодий манфаатдорлигини кучайтириш, қишлоқ хўжалик корхоналарини солиққа тортиш тизимини содалаштириш ва бирхиллаштиришдан иборатдир.

Мазкур солиқнинг амалға киритилиши қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчиларни тасарруфидаги ерларидан янада оқилона фойдаланишға даъват этади, чунки ҳар бир гектар ер майдони учун ундан даромад олиш ёки даромад олмаслик ҳолатидан қатъий назар белгиланган миқдордаги солиқ суммасини тўлаш лозим бўлади.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солиғининг жорий этилиши солиққа тортиш тизимида унинг амал қилиши жараёнини янада такомиллаштиришдан далолат беради. Солиққа тортишнинг ушбу тизими хўжаликлар ҳисобчиларининг солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш борасидаги ишларини кескин камайтирди. Илгари қишлоқ хўжалик корхоналари ўнлаб турдаги солиқлар ва йиғимларни тўлашарди. Агар айрим солиқ турларининг ҳар ойда ва ҳар йилнинг ҳар чорагида тўланишини ҳисобға оладиган бўлсак, унда айрим хўжаликлар давлат солиқ органларига солиқлар бўйича 30 дан ортиқ ҳисоб-китобларни тақдим этиши, 1 йилда ана шунча тўлов топшириқномаларини тўлдириши керак бўлар эди. Эндиликда эса хўжаликлар 1 йилда 1 марта бир турдаги солиқ суммаини ҳисоблаб чиқишади.

Ягона ер солиғини тўловчилар қуйидагилар ҳисобланади:

- қишлоқ хўжалиги товарлари ишлаб чиқарувчилар;
- қишлоқ хўжалиги йўналишидаги илмий-тадқиқот ташкилотларининг тажриба-экспериментал хўжаликлари ва таълим муассасаларининг ўқув-тажриба хўжаликлари.

Бир вақтнинг ўзида қуйидаги шартларға жавоб берадиган юридик шахслар солиқ солиш мақсадида қишлоқ хўжалиги товарлари ишлаб чиқарувчилар жумласига киради:

- ер участкаларидан фойдаланган ҳолда қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш ва ўзи етиштирган мазкур маҳсулотни қайта ишлаш ёхуд ер участкаларидан фойдаланган ҳолда фақат қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш асосий фаолият тури бўлган юридик шахслар;

- қишлоқ хўжалигини юритиш учун маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан ўзларига белгиланган тартибда берилган ер участкаларига эга бўлган юридик шахслар;
- қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш ва ўзи етиштирган мазкур маҳсулотни қайта ишлаш улуши реализация қилиш ёки қайта ишлаш учун олинган қишлоқ хўжалиги маҳсулотини ўз ичига олувчи қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш ва қайта ишлаш умумий ҳажмида камида 50 фоизни ташкил этадиган юридик шахслар.

Янгидан ташкил этилган қишлоқ хўжалиги товарлари ишлаб чиқарувчилар давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан эътиборан ягона ер солиғини тўловчилар бўлади.

Қуйидагилар ягона ер солиғини тўловчилар сифатида қаралмайди:

- ўрмон ва овчилик хўжаликлари;
- юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари.

Ягона ер солиғини тўлаш тартибини кўллаш учун солиқ тўловчи ҳар йили жорий солиқ даврининг 1 февралига қадар солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ўтган солиқ даврида қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш ва қайта ишлашнинг умумий ҳажмида қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг ўзи етиштирган ва қайта ишлаган улуши кўрсатилган маълумотномани тақдим этади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш ва қайта ишлашнинг умумий ҳажмида қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг ўзи етиштирган ва қайта ишлаган улушини аниқлашда бошқа даромадлар ҳисобга олинмайди.

Агар ўтган солиқ даври яқунлари бўйича ягона ер солиғи тўловчи қонунчиликда белгиланган шартларга жавоб бермаса, солиқ тўловчи жорий солиқ даврининг бошидан бошлаб умумбелгиланган солиқларни ёки ягона солиқ тўловини тўлашга ўтиши керак.

Микрофирмалар ва кичик корхоналар тоифасига кирадиган солиқ тўловчи белгиланган шартларга жавоб бермай қўйган солиқ давридан кейинги йилнинг 1 февралидан кечиктирмай давлат солиқ хизмати органига солиқ солиш тартибини танлаш тўғрисида ёзма билдириш тақдим этади. Солиқ тўловчининг ёзма билдиришни белгиланган муддатда тақдим этмаганлиги унинг умумбелгиланган солиқларни тўлашга розилиги деб ҳисобланади.

Ягона ер солиғини тўлашдан умумбелгиланган солиқларни тўлашга ўтган солиқ тўловчи умумбелгиланган солиқларни тўлашга ўтган солиқ даврининг биринчи чораги учун юридик шахслардан олинмаган фойда солиғи бўйича жорий тўловларни тўлашдан озод қилинади.

Умумбелгиланган солиқларни ёки ягона солиқ тўловини тўлашга ўтган ягона ер солиғини тўловчи фақат навбатдаги солиқ даври бошидан бошлаб яна ягона ер солиғини тўлашга ўтишга ҳақлидир.

Белгиланган шартларга жавоб берадиган қишлоқ хўжалиги товарлари ишлаб чиқарувчилар, шунингдек қишлоқ хўжалиги йўналишидаги илмий-тадқиқот ташкилотларининг тажриба-экспериментал хўжаликлари ва таълим муассасаларининг ўқув-тажриба хўжаликлари фаолиятнинг ягона ер солиғини тўлаш татбиқ этиладиган қисми бўйича солиқ солишнинг бошқача тартибини танлаш ҳуқуқига эга эмас.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш ва қайта ишлаш билан боғлиқ бўлмаган фаолият турларини амалга оширишда ягона ер солиғи тўловчи мазкур фаолият турлари бўйича алоҳида-алоҳида ҳисоб юритиши ва ягона солиқ тўловини ёки қатъий белгиланган солиқ тўланиши назарда тутилган фаолият доирасида қатъий белгиланган солиқни тўлаши шарт.

Ягона ер солиғини тўловчилар учун бошқа даромадларга солиқ солинмайди, дивидендлар ва фоизлар, биргаликдаги фаолиятдан олинган даромадлар бундан мустасно.

Биргаликдаги фаолиятдан олинмаган даромадларга ягона ер солиғи тўловчида дивидендларга солиқ солиш учун белгиланган ставкалар бўйича солиқ солинади.

Ер участкалари ижарага (шу жумладан ички хўжалик пудратига) берилганида ягона ер солиғини тўлаш мажбурияти ижарага берувчининг зиммасида сақланиб қолади.

Қонун ҳужжатларига мувофиқ қишлоқ хўжалигини юритиш учун эгалик қилишга, фойдаланишга ёки ижарага берилган ер участкаси солиқ солиш объектидир.

Солиқ солинадиган ер участкаларининг қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланган норматив қиймати солиқ солинадиган базадир.

Эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи йил мобайнида вужудга келган ер участкалари учун солиқ солинадиган база ер участкаларига бўлган ҳуқуқ вужудга келган ойдан кейинги ойдан бошлаб ҳисоблаб чиқарилади. Ер участкаси майдони камайтирилган тақдирда, солиқ солинадиган база ер участкаси майдони камайтирилган ойдан бошлаб камайтирилади.

Юридик шахсларда ягона ер солиғи бўйича имтиёзга бўлган ҳуқуқлар вужудга келганда солиқ солинадиган база бу ҳуқуқ вужудга келган ойдан бошлаб камайтирилади. Ягона ер солиғи бўйича имтиёзга бўлган ҳуқуқ тугатилган тақдирда, солиқ солинадиган база бу ҳуқуқ тугатилган ойдан кейинги ойдан бошлаб кўпайтирилади.

Ягона ер солиғини тўлашдан қуйидагилар озод қилинади:

- ихтиёрий тугатилаётган тадбиркорлик субъектлари — юридик шахслар давлат рўйхатидан ўтказувчи орган ихтиёрий тугатиш тўғрисида қабул қилинган қарор ҳақида хабардор қилинган кундан эътиборан. Ихтиёрий тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тугатилган ва фаолият қайта тикланган тақдирда ушбу имтиёз қўлланилмайди ҳамда солиқ суммаси имтиёз қўлланилган бутун давр учун тўлиқ миқдорда ундирилади.

- юридик шахслар, ер участкасининг қайси қисмида томчилатиб суғоришдан фойдаланилаётган бўлса, ўша қисмида томчилатиб суғориш тизими жорий қилинган ойдан бошлаб беш йил муддатга.

Қишлоқ хўжалиги товарлари ишлаб чиқарувчилар — ягона ер солиғи тўловчиларга ер солиғи бўйича имтиёзлар ҳам татбиқ этилади.

Ягона ер солиғи суммаси ер участкаларининг норматив қиймати ва ягона ер солиғининг белгиланган ставкасидан (0.95%) келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Ягона ер солиғининг ҳисоб-китоби ер участкаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органига жорий солиқ даврининг 1 майигача тақдим этилади.

Йил давомида берилган ер участкалари учун ягона ер солиғи ер участкаси берилганидан кейинги ойдан бошлаб тўланади. Ер участкаси олиб қўйилган (камайтирилган) тақдирда, ягона ер солиғини тўлаш ер участкаси олиб қўйилган (камайтирилган) ойдан бошлаб тўхтатилади (камайтирилади).

Ер участкасининг таркиби ва майдони йил давомида ўзгарган, шунингдек ягона ер солиғи бўйича имтиёзларга бўлган ҳуқуқ вужудга келган (тугатилган) тақдирда, солиқ тўловчилар давлат солиқ хизмати органларига ҳисобот йилининг 1 декабригача ягона ер солиғининг аниқлик киритилган ҳисоб-китобини тақдим этишлари шарт.

Ягона ер солиғини тўлаш қуйидаги муддатларда амалга оширилади:

- ҳисобот йилининг 1 сентябригача — йиллик солиқ суммасининг 30 фоизи;
- ҳисобот йилининг 1 декабригача — солиқнинг қолган суммаси.

4.3. Қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Фаолиятнинг айрим турларини тавсифловчи физик кўрсаткичлардан келиб чиққан ҳолда солиқ солинадиган айрим фаолият турларини амалга оширувчи юридик шахслар ва яқка тартибдаги тадбиркорлар қатъий белгиланган солиқ тўловчилари ҳисобланадилар.

Юридик шахс ташкил этмаган ҳолда оилавий тадбиркорлик шаклида фаолиятни амалга оширишда оилавий тадбиркорлик субъекти номидан иш кўрадиган яқка тартибдаги тадбиркор сифатида рўйхатдан ўтган оила аъзосигина қатъий белгиланган солиқни тўловчи бўлади.

Қатъий белгиланган солиқ солинадиган фаолият турларининг рўйхати, шунингдек фаолиятнинг мазкур турларини тавсифловчи физик кўрсаткичлар қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Фаолиятнинг айрим турларини тавсифловчи физик кўрсаткичлардан келиб чиққан ҳолда солиқ солинадиган айрим фаолият турларини амалга оширувчи солиқ тўловчилар фаолиятнинг қатъий белгиланган солиқ тўлаш татбиқ этиладиган қисмига доир солиқ солишнинг бошқа тартибини танлаш ҳуқуқига эга эмас.

Қатъий белгиланган солиқ тўлаш татбиқ этиладиган фаолият билан бир қаторда фаолиятнинг бошқа турларини амалга оширувчи юридик шахслар фаолиятнинг мазкур турлари бўйича алоҳида-алоҳида ҳисоб юритишлари ва умумбелгиланган солиқларни тўлашлари шарт.

Асосий фаолият тури бўйича қатъий белгиланган солиқни тўловчилар бўлган юридик шахслар учун бошқа даромадларга солиқ солинмайди, дивидендлар ва фоизлар, биргаликдаги фаолиятдан олинган даромадлар, шунингдек ижарадан олинган даромадлар бундан мустасно.

Мол-мулкни ижарага беришдан олинган даромадларга белгиланган тартибда умумбелгиланган солиқлар ёки ягона солиқ тўлови жорий этилади.

Қатъий белгиланган солиқ белгиланган фаолият турини тавсифловчи физик кўрсаткич солиқ солинадиган объектдир. Солиқ солинадиган база физик кўрсаткичларнинг сонидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Қатъий белгиланган солиқ суммаси солиқ тўловчининг календарь ойида ишлаган кунлари сонидан қатъи назар, солиқ солинадиган база ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда аниқланади;

Солиқ даври — бир ой. Қатъий белгиланган солиқ ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига:

- янги ташкил қилинаётган (бошловчи) солиқ тўловчилар томонидан — давлат рўйхатидан ўтказилган кундан эътиборан ўн кундан кечиктирмай;

- фаолият юритаётган солиқ тўловчилар томонидан — ҳисобот йилининг 15 январигача тақдим этилади.

Солиқ солиш объекти ўзгарган тақдирда, солиқ тўловчилар аниқлик киритилган ҳисоб-китобни навбатдаги тўловни тўлаш муддатидан кечиктирмай тақдим этишлари шарт.

Қатъий белгиланган солиқни тўлаш:

- юридик шахслар томонидан — ҳар ойда ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай;

- якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан — ҳар ойнинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Масалан, жисмоний шахслар даромадидан қатъий белгиланган солиқ:

2018 йил январи учун 2018 йилнинг 25 январига қадар;

2018 йил феврали учун 2018 йилнинг 25 февралига қадар белгилаб қўйилган.

Якка тартибдаги тадбиркорлар якка тартибдаги тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш доирасида қатъий белгиланган солиқ тўлаш билан бир қаторда қуйидагиларни тўлайдилар:

1) божхона тўловлари;

2) ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқлар ва махсус тўловлар;

3) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ — сув ресурсларидан тадбиркорлик фаолияти учун фойдаланилганда;

4) акциз солиғи — акциз тўланадиган махсулот ишлаб чиқарилганда;

5) бюджетдан ташқари Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари;

6) давлат божи;

7) автотранспорт воситаларини олганлик ва (ёки) вақтинчалик олиб кирганлик учун Республика йўл жамғармасига йиғим.

Агар якка тартибдаги тадбиркорлар солиқ солинадиган мол-мулкка ва (ёки) ер участкасига эга бўлсалар, жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ва жисмоний шахслардан олинадиган ер солиғини тўлаш мажбурияти уларнинг зиммасида сақланиб қолади.

Агар якка тартибдаги тадбиркор ўз фаолиятини муайян муддатга тўхтатса, у ўз фаолиятини тўхтатгунига қадар тадбиркорлик субъектини рўйхатдан ўтказувчи органга фаолиятни вақтинчалик тўхтатиш тўғрисида ариза бериш билан бир вақтда давлат рўйхатидан ўтганлик тўғрисидаги гувоҳномани топширади. Бунда ходимларни ёллаган ҳолда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи якка тартибдаги тадбиркор солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органига ҳар бир ёлланган ходим учун белгиланган тартибда берилган ҳисобга олиш қарточкаларини ҳам белгиланган муддатларда топширади.

Якка тартибдаги тадбиркорнинг фаолияти вақтинча тўхтатилганлиги ёки қайта тикланганлиги тўғрисидаги аризани олган тадбиркорлик субъектини давлат рўйхатидан ўтказишни амалга оширувчи орган келгуси иш куни тугагунига қадар солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига якка тартибдаги тадбиркорнинг фаолияти вақтинча тўхтатилганлиги ёки қайта тикланганлиги тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси ва Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан тасдиқланадиган шаклда ахборот тақдим этади.

Тадбиркорлик субъектини давлат рўйхатидан ўтказишни амалга оширувчи органнинг якка тартибдаги тадбиркорнинг фаолияти вақтинчалик тўхтатилганлиги тўғрисида тақдим қилинган ва давлат солиқ хизмати органлари томонидан олинган ахборот якка тартибдаги тадбиркор ўз фаолиятини амалга оширмайдиган давр учун қатъий белгиланган солиқни ҳисоблашни тўхтатиб туриш учун асос бўлади.

Савдо фаолиятини амалга оширувчи якка тартибдаги тадбиркорлар даромадларни ва товар операцияларини ҳисобга олиш регистрларида даромадларнинг ҳамда амалга оширилган товар операцияларининг ҳисобини юритишлари шарт.

Даромадларни ва товар операцияларини ҳисобга олиш регистрлари қуйидагилардир:

- чакана савдо фаолияти билан шуғулланувчи якка тартибдаги тадбиркорнинг даромадларни ва товар операцияларини ҳисобга олиш дафтари;

- Товар чеклари дафтари.

Даромадларни ва товар операцияларини ҳисобга олиш регистрларининг шакли Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси томонидан тасдиқланади.

Даромадларни ва товар операцияларини ҳисобга олиш регистрлари якка тартибдаги тадбиркорни солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органлари томонидан якка тартибдаги тадбиркорнинг аризаси асосида рўйхатдан ўтказилади.

Даромадларни ва товар операцияларини ҳисобга олиш регистрлари охириги ёзув киритилган пайтдан эътиборан беш йил мобайнида якка тартибдаги тадбиркорда сақланади ва улар рақамланган, ип ўтказиб боғланган ҳамда тегишли давлат солиқ хизмати органининг муҳри билан тасдиқланган бўлиши керак.

Якка тартибдаги тадбиркор фаолияти тўғрисидаги ҳисоботлар солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига:

савдо фаолиятини амалга оширувчи якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан, бундан тижорат фаолияти учун мўлжалланган товарлар олиб кирадиган якка тартибдаги тадбиркорлар мустасно, — йилнинг ҳар бир чораги якунлари бўйича ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай;

тижорат фаолияти учун мўлжалланган товарларни олиб кирадиган якка тартибдаги тадбиркорлар томонидан — ҳар ойнинг якунлари бўйича ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 10-кунидан кечиктирмай тақдим этилади.

Ходимларни ёллаган ҳолда фаолиятни амалга оширувчи якка тартибдаги тадбиркорлар қатъий белгиланган солиқни ўзига хос хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда, белгиланган тартибга мувофиқ тўлайди.

Якка тартибдаги тадбиркор зиммасига унинг ҳар бир ходими учун якка тартибдаги тадбиркор томонидан амалга ошириладиган фаолият бўйича назарда тутилган ставканинг 30 фоизи миқдорида қатъий белгиланган солиқ тўлаш мажбурияти юклатилади.

Якка тартибдаги тадбиркор фаолиятнинг бир нечта турини амалга оширган тақдирда, якка тартибдаги тадбиркорнинг ҳар бир ходими учун қатъий белгиланган солиқ фаолиятнинг тегишли турлари учун ўрнатилган қатъий белгиланган солиқнинг энг юқори ставкасининг 30 фоизи миқдорида тўланади.

Якка тартибдаги тадбиркор солиқ солиш мазкур фаолият турини тавсифловчи физик кўрсаткичлардан келиб чиққан ҳолда амалга ошириладиган фаолият тури билан шуғулланган тақдирда, якка тартибдаги тадбиркорнинг ҳар бир ходими учун қатъий белгиланган солиқ битта физик кўрсаткич учун ойига ўрнатилган қатъий белгиланган солиқ ставкасининг 30 фоизи миқдорида тўланади.

Якка тартибдаги тадбиркорнинг ҳар бир ходими учун қатъий белгиланган солиқ қатъий белгиланган солиқни якка тартибдаги тадбиркор томонидан тўлаш учун белгиланган муддатларда, меҳнат шартномаси тузилган ойдан кейинги ойдан бошлаб тўланади.

Тадбиркорлик фаолиятини давлат рўйхатидан ўтиш жойи бўйича амалга оширмаётган якка тартибдаги тадбиркор якка тадбиркорнинг ҳар бир ходими учун қатъий белгиланган солиқни ўзи рўйхатдан ўтказилган жой ва фаолиятни ҳақиқатда амалга ошираётган жой бўйича белгиланган ставкалар ўртасидаги юқори ставканинг 30 фоизи миқдорида ўзи рўйхатдан ўтказилган жойга тўлайди.

Давлат солиқ хизмати органлари томонидан олинган якка тартибдаги тадбиркорнинг ҳар бир ёлланган ходими учун ҳисобга олиш карточкалари якка тартибдаги тадбиркор ўз фаолиятини амалга оширмайдиган давр учун ҳар бир ёлланган ходимга қатъий белгиланган солиқни ҳисоблашни тўхтатиб туришга асос бўлади.

Агар ўз фаолиятини тўхтатган якка тартибдаги тадбиркор давлат солиқ хизмати органига якка тартибдаги тадбиркорнинг ҳар бир ходими учун ҳисобга олиш карточкаларини белгиланган муддатларда тақдим этмаса, якка тартибдаги тадбиркорнинг мажбуриятлари бўйича қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш тўхтатилмайди.

Якка тартибдаги тадбиркор якка тартибдаги тадбиркорнинг касб-ҳунар коллежи битирувчиси бўлган ходими учун қатъий белгиланган солиқни тўлашдан ушбу ходим коллежни тамомлаганидан эътиборан ўн икки ой мобайнида озод этилади.

Агар якка тартибдаги тадбиркор қатъий белгиланган солиқни тўлашдан қонун ҳужжатларига мувофиқ вақтинча озод этилса, мазкур имтиёз якка тартибдаги тадбиркорнинг ҳар бир ходими учун қатъий белгиланган солиқ тўлашга ҳам татбиқ этилади.

Солиқ тўловчининг календарь ойида ишлаган кунлари сонидан қатъи назар, қатъий белгиланган солиқ тадбиркорлик фаолиятининг тури ва солиқ тўловчининг фаолиятни амалга ошириш жойига қараб белгиланган ставкалар бўйича тўланади.

Фаолиятнинг бир неча тури билан шуғулланувчи солиқ тўловчилар қатъий белгиланган солиқни фаолиятнинг ҳар бир тури учун мазкур турдаги фаолиятга нисбатан белгиланган ставкалар бўйича алоҳида-алоҳида тўлайдилар.

Қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаб чиқариш солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

Қатъий белгиланган солиқ тадбиркорлик фаолияти амалга оширилган ойнинг 25-кунидан кечиктирмай ҳар ойда, солиқ тўловчи давлат рўйхатидан ўтказилган жой учун белгиланган ставкалар бўйича тўланади. Агар фаолият амалга оширилган жой учун қатъий белгиланган солиқ ставкалари давлат рўйхатидан ўтказилган жой учун белгиланган ставкалардан фарқ қилса, қатъий белгиланган солиқ энг юқори ставка бўйича тўланади.

Янги рўйхатдан ўтган якка тартибдаги тадбиркор, шу жумладан оилавий тадбиркорлик субъекти қатъий белгиланган солиқни якка тартибдаги тадбиркор сифатида давлат рўйхатидан ўтказилган ойдан кейинги ойдан бошлаб тўлайди.

Касб-ҳунар коллежлари битирувчилари коллежни тамомлагандан кейин ўн икки ой ичида якка тартибдаги тадбиркор сифатида давлат рўйхатидан ўтган тақдирда, якка тартибдаги тадбиркор сифатида давлат рўйхатидан ўтган санадан эътиборан қатъий белгиланган солиқни тўлашдан олти ой муддатга озод этилади. Якка тартибдаги тадбиркор

сифатида давлат рўйхатидан ўтилган пайтдан бошлаб ўн икки ой ичида фаолият тугатилган тақдирда, қатъий белгиланган солиқ фаолият амалга оширилган бутун давр учун тўланади.

2018 йил 1 январдан тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланувчи жисмоний шахслар тўлайдиган қатъий белгиланган солиқ ставкаси қуйидагича:

14-жадвал

Юридик шахсни ташкил этмасдан тадбиркорлик фаолият билан шуғулланадиган жисмоний шахслардан олинadиган қатъий белгиланган солиқ СТАВКАЛАРИ²⁸

№	Фаолият тури	Қатъий белгиланган солиқнинг бир ойдаги ставкаси (энг кам иш ҳақиға қаррали миқдорларда)			
		Тошкент шаҳри	вилоятлар даги марказий шаҳарлар	Бошқа шаҳарлар	Бошқа аҳоли пунктлари
1	2	3	4	5	
1.	Чакана савдо: - озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлари билан; - деҳқон бозорларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан *) - газета, журнал ва китоб маҳсулотлари билан;	7,0 3,5 3,5	5,0 2,5 2,0	3,0 2,0 1,5	2.5 1.5 0.5
2.	Маиший хизматлар	2,5	1,5	1,0	0.5
3.	Ўз маҳсулотини ишлаб чиқариш ва сотиш, шу жумладан миллий ширинликлар ва нон-булка маҳсулотлари тайёрлаш ва сотиш, шунингдек уй шароитларида ёки давлат ҳокимияти органларининг қарори билан махсус ажратилган жойларда ўтириш жойлари ташкил қилмасдан доналаб сотиладиган овқатларнинг айрим турларини тайёрлаш ва сотиш	2,0	1,5	1,0	0.5
4.	Бошқа фаолият турлари, мол-мулкни ижарага беришдан ташқари	2,0	1,5	1,0	0.5
5.	Автомобил транспортда юк ташишга доир хизматлар:				
	3 тоннагача юк кўтариш қувватига эга юк автомобиллари учун			1.5	
	8 тоннагача юк кўтариш қувватига эга юк автомобиллари учун			2.0	
	12 тоннагача ортиқ юк кўтариш қувватига эга юк автомобиллари учун			3.0	
	12 тоннадан ортиқ юк кўтариш қувватига эга юк автомобиллари учун			3.5	

²⁸ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли қарори.

*) деҳқон хўжалигида парваришланган, ҳам тирик кўринишдаги, ҳам уларни сўйиб, хом ва қайта ишланган кўринишдаги маҳсулотлар сифатида чорва моллари, қуёнлар, нутриялар, балиқ, паррандани, шунингдек натура ва қайта ишланган кўринишда асаларичилик ва деҳқончилик (гулчиликдан ташқари) маҳсулотларини сотиш бундан мустасно. Давлат хокимияти маҳаллий органларидан ёки фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органларидан олинган белгиланган намунадаги маълумотнома фуқарода деҳқон хўжалигининг мавжудлигини тасдиқлайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги «Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида» ги қарорига асосан юридик ва жисмоний шахслардан тадбиркорлик фаолиятининг айрим турлари бўйича олинган қатъий белгиланган солиқ ставкалари қуйидагича ўрнатилган.

2018 йил 1 январдан бошлаб, яқка тартибдаги тадбиркорлар учун қатъий белгиланган солиқнинг: Тошкент шаҳри; Нукус шаҳри ва вилоят маркази бўлган шаҳарлар; бошқа шаҳарлар; бошқа аҳоли пунктлари бўйича табақалаштирилган ставкалари жорий этилди.

3. Автотранспорт воситаларини вақтинча сақлаш хизматларини кўрсатувчи юридик шахслар учун қатъий белгиланган солиқ ставкалари (деҳқон (озиқ-овқат) бозорлари автотураргоҳларида автотранспорт воситаларини вақтинча сақлаш жойларидан ташқари):

Тошкент шаҳрида – 1 кв.метр учун ойига ЭКИХнинг 0,1 баравари миқдорида;

Нукус шаҳри ва вилоят маркази бўлган шаҳарларда – 1 кв.метр учун ойига ЭКИХнинг 0,06 баравари миқдорида;

бошқа шаҳарларда – 1 кв.метр учун ойига ЭКИХнинг 0,05 баравари миқдорида;

бошқа аҳоли пунктларида – 1 кв.метр учун ойига ЭКИХнинг 0,04 баравари миқдорида белгиланди.

Юридик ва жисмоний шахслардан болалар ўйин автоматлари учун қатъий белгиланган солиқ ставкалари:

Тошкент шаҳрида – жиҳозланган ўринлар сони (бирликда)дан келиб чиқиб, ойига ЭКИХнинг 3,0 баравари миқдорида;

Нукус шаҳри ва вилоят маркази бўлган шаҳарларда – жиҳозланган ўринлар сони (бирликда)дан келиб чиқиб, ойига ЭКИХнинг 2,0 баравари миқдорида;

бошқа шаҳарларда – жиҳозланган ўринлар сони (бирликда)дан келиб чиқиб, ойига ЭКИХнинг 1,5 баравари миқдорида;

бошқа аҳоли пунктларида – жиҳозланган ўринлар сони (бирликда)дан келиб чиқиб, ойига ЭКИХнинг 1,0 баравари миқдорида белгиланди.

2018 йил 1 январдан бошлаб фаолият кўрсатиш тури ва уни амалга ошириш жойидан қатъи назар, I ва II гуруҳ ногиронлари ҳисобланган жисмоний шахслар қатъий белгиланган солиқни ойига энг кам иш ҳақининг 50 фоизи миқдорида тўлайдилар.

Тақдим этилган қатъий белгиланган солиқ ҳисоб-китобида ҳисобга олинмаган физик кўрсаткичлар аниқланган ҳолатда бу ҳол солиққа тортиш объектини яшириш сифатида қаралади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкни ижарага беришдан олган даромадлари, Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексига биноан жисмоний шахслар даромадидан олинган солиққа тортиш тартиби асосида, яъни даромад солиғининг энг кам ставкасида (ҳозирда 7.5 фоизни ташкил этади) солиққа тортилади.

Автотранспорт воситаларини шу жумладан бирлашмалар, уюшмалар ва бошқа хўжалик юритувчи субъектларга ижарага топширадиган жисмоний шахслар қатъий белгиланган солиқни жисмоний шахслар учун йўловчилар ва юкларни автомобиль транспортида ташиш бўйича хизматларни амалга оширишдан келиб чиқиб белгиланган ставкалар бўйича тўлайдилар.

Назорат саволлари

1. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини солиқ амалиётида татбиқ этишнинг зарурлиги нимада?
2. Солиқ амалиётида илк бор қачон соддалаштирилган солиқ режими жорий қилинган ва қайси меъёрий ҳужжат асосида?
3. Кичик бизнес субъектлари таркиби қайси мезонлар асосида белгиланади?
4. Ягона солиқ тўлови қачон жорий этилди?
5. Ягона солиқ билан ягона солиқ тўловининг фарқи нимада?
6. Ягона солиқ тўловини тўловчилари кимлар?
7. Ягона солиқ тўловига солиқ ставкалари қайси мезон асосида белгиланади?
8. Қандай юридик шахслар ягона солиқ тўловидан имтиёзга эга?
9. Ягона солиқ тўлови бюджетга қайси муддатларда тўланади?
10. Ягона солиқ тўловини бюджетга кечиктириб тўлаш тартиби қандай?
11. Қандай ҳолатларда ягона солиқ тўловини бюджетга кечиктириб тўлашни солиқ органлари рад этиш мумкин?
12. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарини ягона солиқ тўловини тўловчилар таркибига ўтишнинг аҳамияти ва зарурлиги нимада?
13. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўловидан ташқари яна қандай тўловлар, йиғимлар сақлаб қолинган?
14. Савдо фаолияти деганда нимани тушунаси?
15. Умумий овқатланиш фаолияти деганда нимани тушунаси?
16. Ягона солиқ тўловини тўловчи савдо ва умумий овқатланиш корхоналарининг солиққа тортиш объекти қандай аниқланади?
17. Ягона солиқ тўловини ҳисоблашда ялпи тушум таркиби қандай аниқланади?
18. Ялпи тушум таркибидан нималар чегирилади?
19. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўлови ставкалари 2018 йилда қандай белгиланган?
20. Солиқ ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилган?
21. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарининг ягона солиқ тўлови қайси муддатларда тўланади?
22. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солиғи қачон жорий этилган. Унинг аҳамияти қандай?
23. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ягона ер солиғини тўлашга ўтишлари билан улар қандай солиқлар ва йиғимларни тўлашдан озод этилди?
24. Қандай юридик шахслар ягона ер солиғининг тўловчилари ҳисобланади?
25. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари асосий фаолиятдан ташқари бошқа фаолият тури билан шуғулланганда ҳам ягона ер солиғини тўловчилари бўлиб ҳисобланишадими?
26. Ягона ер солиғининг объекти ва базаси қандай аниқланади?
27. Ягона ер солиғининг ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилади?
28. Солиқ солинмайдиган ер участкаларига қандай ерлар киради?
29. Ягона ер солиғини тўлашдан кимлар озод этилади?
30. Ягона ер солиғини ҳисоблаш тартибини аниқланг?
31. Солиқ бўйича ҳисоб-китоблар қайси муддатда солиқ идораларига топширилади?
32. Ҳисобланган солиқ суммалари қайси муддатда бюджетга ўтказилади?
33. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини солиққа тортишда ривожланган давлатлар тажрибаси қандай?
34. Қатъий белгиланган солиқнинг тўловчилари кимлар?

35. Қатъий белгиланган солиқнинг тўловчилари қандай ҳолатда бошқа тўловларни тўлаши мумкин?

36. Қатъий белгиланган солиқнинг ставкалари қайси мезон асосида табақалаштирилади?

Фойдаланилган адабиётлар

7. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).

10. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.

11. Яҳёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.

12. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.cer.uz.
3. www.review.uz.
4. www.imf.org.
5. www.soliq.uz
6. www.lex.uz
7. www.mf.uz
8. www.gov.uz

5-мавзу: Ўзбекистонда ресурс тўловларининг ўзига хос хусусиятлари

Режа

5.1. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Бонуслар.

5.2. Юридик ва жисмоний шахслар олинadиган ер солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари.

5.3. Юридик ва жисмоний шахслар олинadиган мол-мулк солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш тартиби ва солиқни тўлаш муддатлари.

5.1. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари. Бонуслар.

Табиий ресурслардан самарали ва оқилона фойдаланишни таъминлашга қаратилган муҳим восита – бу давлат томонидан табиий ресурслардан фойдаланиш билан боғлиқ турли хил тўловлардир.

Жахон амалиётида табиий ресурслардан фойдаланганлик учун тўловлар тизимини бонуслар, рента, роялти ва солиқлар ташкил этади. Бонуслар – бир марталик тўлов бўлиб, давлат учун солиқлар каби унчалик муҳим молиявий ресурс бўлмасада, давлат бюджети даромадларини оширишнинг зарур элементларидан бири ҳисобланади. Бонуслар ҳажми ҳар бир мамлакатнинг қонунчилиги билан белгиланиб, улар табиий ресурслардан фойдаланиш бўйича келишувлар предмети ҳисобланади.

Ўзбекистонда ҳам хўжалик юритувчи субъектлар табиий ресурслардан фойдаланиши жараёнида бонуслар тўлайди. Республикамиз қонунчилигига мувофиқ, бонуслар – бу битим тузилган вақтда ёки муайян натижага эришилгач битим шартларига мувофиқ белгиланган бир марталик тўловлар ҳисобланади.²⁹

Ўзбекистонда ер қаъридан фойдаланувчилар икки хил бонусни тўлайдилар. Булар имзоли бонус ҳамда тижоратбоп топилма бонуси.

Рента табиий ресурслардан фойдаланганлик учун тўловларнинг иккинчи кўриниши ҳисобланиб, давлат томонидан табиий ресурслардан фойдаланиш бўйича шартнома тузиш вақтида ундириладиган тўлов ҳисобланади. Рента келишув даври давомида ёки қазиб олиш бошланишидан аввал ундирилади.

Роялти табиий ресурслардан фойдаланувчининг ялпи даромадидан фоиз кўринишида ундирилиб, давлат томонидан табиий ресурсларнинг эгаси сифатида ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг қатъий улуши ўзлаштирилади. Республикамиз қонунчилигига мувофиқ, роялти – бу минерал хом-ашёни қазиб олиш ҳажмига ёки ишлаб чиқарилган маҳсулот қийматига нисбатан фоиз ҳисобида битим шартларига мувофиқ белгиланган ва инвестор томонидан пул шаклида ёки қазиб олинган минерал хом-ашёнинг бир қисми тарзида тўланадиган мунтазам тўловлардир.

Жахон амалиётида табиий ресурслардан фойдаланишни солиққа тортиш одатда фойда солиғи ва табиий ресурслардан фойдаланганлик учун махсус солиқлар, яъни рента солиқлари сифатида ундирилади. Шунингдек, айрим хорижий мамлакатлар солиқ амалиётида табиий ресурслардан фойдаланиш ҳисобига юқори рентабелликка эришадиган хўжалик юритувчи субъектлар учун акциз солиқлари ҳам амал қилади.

Ўзбекистон мустақилликка эришгандан кейин республикамиз ҳудудидаги барча табиий, ер ости бойликлари давлатимиз тасарруфига ўтди. Ўзбекистон заминида жуда улкан ва ноёб, ҳали ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этилмаган минерал хом-ашё ресурслари тўпланган.

Ўзбекистонда 100 га яқин, аниқроғи 95 турдаги минерал хом-ашёни ўзида мужассам этган 2700 та кон аниқланган. Амалда Менделеев даврий жадвалидаги барча элементлар республикамизда мавжуд. Мамлакатнинг умумий хом-ашё салоҳиёти 3,3 триллион АҚШ доллари миқдорида баҳоланмоқда. Мавжуд конлардан ҳар йили 5,5 млрд. АҚШ долларига тенг фойдали қазилмалар қазиб олинмоқда.

Республикамиз қонунчилигига кўра мавжуд ер ости бойликлари умумдавлат мулки ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 23 сентябрдаги “Ер ости бойликлари тўғрисида” ги Қонунига мувофиқ 1995 йилдан бошлаб ер ости бойликларидан фойдаланилганлик учун солиқ жорий этилди ва ер ости бойликларидан фойдаланувчилар уларнинг ҳажмидан келиб чиққан ҳолда махсус солиқ тўлай бошладилар.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни жорий этилишидан асосий мақсад – умумдавлат мулки ҳисобланган ер ости бойликларидан оқилона тарзда бутун жамият аъзоларини ва келажак авлод манфаатларини ҳисобга олган ҳолда фойдаланиш самарадорлигини ошириш ҳисобланади.

Ўзбекистонда 2002 йил 13 декабрда “Ер ости бойликлари тўғрисида” ги Қонуннинг янги таҳрири тасдиқланди ва ушбу қонуннинг асосий вазифаси бўлиб, ер ости бойликларига эгаллик қилиш, улардан фойдаланиш ва тасарруф этишда юзага келадиган муносабатларни тартибга солишдан иборат эканлиги белгиланди.

²⁹ Ўзбекистон Республикасининг “Маҳсулот тақсимотига оид битимлар тўғрисида” ги Қонуни, 20-модда.

Солиқ кодексига кўра ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ умумдавлат солиқлари таркибига кирилади. Ушбу солиқ табиий бойликлардан фойдаланишнинг самарадорлигини таъминлаш билан бирга соф фискал вазифани ҳам бажаради.

Республикада ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ер ости бойликларининг 55 турига нисбатан белгиланган бўлсада, бюджетга солиқ тушуми фақатгина 4-5 турдаги ер ости бойликларига мутлоқ равишда боғлиқ бўлиб қолмоқда.

2016 йилда ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқнинг тушумлари таркибида олтин 42,4 фоизни, тозаланган мис 39,5 фоизни, нефть 4,2 фоизини, табиий газ ва газ конденцати 10,1 фоизини ва кумуш 1,9 фоизни ташкил этади.

Агарда худудлар бўйича таҳлил қилинганда жами ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушумининг 39,9 фоизи Тошкент вилоятига, 45,2 фоизи Навоий вилоятига, 13,0 фоизи Қашқадарё вилоятига тўғри келгани ҳолда қолган 1,9 фоизи республикадаги бошқа худудлари зиммаларига тўғри келди.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилари бўлиб, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фойдали қазилмаларни қазиб олиш, техноген минерал ҳосилалардан фойдали қазилмаларни ажратиб олаётган, шунингдек, фойдали қазилмалардан фойдали компонентларни ажратиб олган ҳолда уларни қайта ишлашни амалга ошираётган юридик ва жисмоний шахслар ҳисобланади.

Солиққа тортиш мақсадида ер ости бойликлари деганда ер қобиғининг юқори қисмини қамраб оладиган ҳамда фойдали қазилмаларни тадқиқ қилиш ва қазиб олиш мумкин бўлган макон, фойдали қазилмалар деганда - иқтисодий ва соғломлаштириш аҳамиятига эга геологик ҳосилалар қаралади.

Таркибида рангли, нодир, асл, қора металллар ва бошқа минерал хом ашё бўлган рудаларни бир корхона қазиб олиб, уни бундан кейин қайта ишлаш учун бошқа корхоналарга берса (экспорт бундан мустасно), қазиб олинган рудани қайта ишлайдиган ва солиқ ставкаси белгиланган тайёр маҳсулот чиқарадиган корхона солиқ тўловчи ҳисобланади. Масалан, Олмалик мис қазиб олиш корхонаси таркибида мис бўлган, қазиб олинган рудани бойитиш фабрикасига беради, фабрика бойитилган рудани Олмалик тоғ-кон металлургия комбинатининг мис эритиш заводига топширади. Комбинат тайёр маҳсулот - тозаланган мис чиқаради, солиқ ставкаси ҳам унга белгиланган. Мазкур ҳолатда рудани қазиб олувчи корхона эмас, балки тозаланган мисни олганлик учун комбинат солиқ тўловчи ҳисобланади.

Республикада ушбу солиқни давлат бюджетига таъминлаб берувчи (об-ҳаво килувчи) энг йирик солиқ тўловчилар бўлиб, Олмалик тоғ-кон металлургия комбинати, Фарғона ва Олтиариқ нефтни қайта ишлаш заводлари, Шўртан, Муборак ва Устюрт газни қайта ишлайдиган заводлари, Навоий тоғ-кон металлургия комбинати ва олтинни қайта ишлайдиган корхона шунингдек, Ангрен кўмир қазиб олувчи корхона ва бошқа шу каби ер ости бойликларини қазиб чиқарувчи ва қайта ишловчи йирик корхоналар ҳисобланади.

Руда қайта ишлаш учун Ўзбекистон Республикасидан ташқарига юклаб жўнатилган ёки экспорт қилинган тақдирда рудани қазиб олган корхона солиқ тўловчи бўлиб ҳисобланади.

Ер қаъридан фойдаланувчилар куйидаги солиқлар ва махсус тўловларни тўлайдилар:

- ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ;
- қўшимча фойда солиғи;
- бонус (имзоли ва тижоратбоп топилма бонуслар).

Куйидагилар ер қаъридан фойдаланганлик учун солиққа тортиш объектлари ҳисобланади:

а) фойдали қазилмаларни қазиб олиш ҳажми (шу жумладан йўл-йўлакай олинган фойдали қазилмалар ва қимматли компонентлар) уларни қайта ишлашдан олинган маҳсулотнинг ҳақиқатда сотилиш қиймати бўйича, қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғини чегирган ҳолда.

Қазиб олинган руда таркибидан, асосий фойдали қазилмадан ташқари, унга доир ставкалар белгиланган бошқа хом ашё ажратиб олинган тақдирда йўл-йўлакай олинган

фойдали қазилмалар ва қимматли компонентлар солиққа тортиш объекти бўлиб ҳисобланади.

Қазиб олинган фойдали қазилма ёки унинг бир қисми корхона томонидан бошқа материалларни ишлаб чиқариш ёки тайёрлаш учун ҳам ашё ҳисобланган тақдирда солиқ ушбу ҳам ашёни қазиб олишнинг ишлаб чиқариш таннаридан келиб чиқиб, тасдиқланган ставкалар бўйича тўланади.

Ҳисобот оyiда қазиб олинган, лекин тўлалигича ёки қисман сотилмаган фойдали қазилмалар ҳажми учун солиқ сотилган маҳсулотнинг ҳисобот оyi ёки сотиш амалга оширилган бундан олдинги оyi учун ўртача ҳисобланган қийматидан келиб чиқиб тўланади.

Газ қазиб чиқарувчи корхоналар учун солиққа тортиш объекти бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан белгиланган сотиш баҳоси бўйича, қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи чегирилган ҳолда, бирламчи тайёргарликдан ўтган қатламдан қазиб олинган табиий (тозаланмаган) газ ҳажми ҳисобланади.

б) техноген ҳосилалар ҳажми (минерал ҳам ашёни қазиб олиш ва қайта ишлаш чиқиндилари) ажратиб олинган асосий фойдали қазилманинг қонун ҳужжатларига мувофиқ ҳақиқий сотилиш қиймати бўйича, бунда қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғи чегирилади.

Техноген ҳосилаларга шу жумладан технологик ёки бошқа сабабларга кўра вақтинча ишлатилмаётган минерал ҳам ашёни қазиб олиш ва қайта ишлаш чиқиндилари киради.

в) тўпланган чакноқ тош ҳам ашёси намуналари, палеонтологик қолдиқлар ва бошқа геологик коллекция материалларининг ҳисоб қиймати.

Йиғиш деганда чакноқ тош ҳам ашёси намуналари, палеонтологик қолдиқлар ва бошқа геологик коллекция материалларини табиий очик жойлар, табиий ер ости бўшлиқлари (ғорлар), ишлатиб бўлинган карьерлар, кон қазилма саноати буюмлари, дарё қайирларида кончилик ва бошқа махсус иш турларини бажармасдан, ер остининг бир бутунлигини бузмасдан олиб тўплаш тушунилади.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари Ўзбекистон Республикаси Президенти қарори билан белгиланади ва солиқ тўловчиларга Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳамда Давлат солиқ қўмитаси ва унинг қуйи органлари томонидан белгиланган тартибда етказилади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистонда қазиб олинган ҳам-ашё турлари бўйича ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқнинг табақалаштирилган ставкалари белгиланган. Фойдали қазилмаларни қазиб олишнинг табиий ноқулай шароитда ишлайдиган конлар давлат томонидан қўшимча равишда қўллаб қувватланади. Уларга нисбатан пасайтирилган солиқ ставкаларни жорий этиш орқали бундай корхоналар ишлаб чиқаришини ривожлантириш ва замонавийлаштиришга қўшимча маблағлар йўналтириш имкониятига эга бўлади. Ҳозирги вақтда жами 55 турдаги фойдали қазилмаларга нисбатан табақалаштирилган тарзда солиқ ставкалари ўрнатилган.

2018 йил 1 январдан бошлаб ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари қуйидагича белгиланган.

**Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ
СТАВКАЛАРИ³⁰**

Солиққа тортиш объектнинг номи	Солиқ солинадиган базага нисбатан солиқ ставкалари, фоизда
1. Асосий ва қўшимча фойдали қазилмалар олиншига нисбатан солиқ ставкалари	
<i>Энергия ташувчилар:</i>	
Табиий газ	30,0
Чиқинди табиий газ	9,6
Ер остидан қазиб олинган газ	2,6
Нобарқарор газ конденцати	20,0
Нефть	20,0
Кўмир	4,0
<i>Рангли ва ноёб металлар:</i>	
Тозаланган мис	8,1
Молибденли саноат маҳсулоти	4,0
Концентрантланган кўрғошин	4,0
Метал рух	4,0
Вольфрам концентрати	10,4
Уран	10,0
<i>Асл металлар:</i>	
Олтин	5,0
Кумуш	8,0
Қимматбаҳо, ярим қимматбаҳо ва зиб-зийнат учун тошлар хом-ашёси	24,0
<i>Қора металлар:</i>	
Темир	4,0
<i>Кон-кимё хом-ашёси:</i>	
Тош (овқатга ишлатиладиган) туз	3,5
Калий тузи	3,5
Натрит сульфат	3,5
Фосфоритлар (графитларда)	5,0
Карбонат хом-ашёси (оҳактошлар, доломитлар)	3,5
Глауконит	3,5
Минераль пигментлар	4,8
<i>Кон-руда хом-ашёси:</i>	
Плавик шпатли концентрат	21,2
Табиий графит	8,0
Иккиламчи бойитилмаган кулранг каолин	7,9
Кварц – дала штапли хом –ашёси	6,5
Шиша хом –ашёси	3,0
Бетонитли лой	4,8
Тальк ва тальк тоши	4,0
Талькомагнит	4,0
Минерал буёқлар	5,7
Воллостанит	4,0

³⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454-сонли қарори.

Асбест	4,0
Минерал тола ишлаб чиқариш учун базальт	4,0
Барий концентрати	4,0
<i>Металлургия учун норуда хом-ашёси:</i>	4,0
Ўтга чидамли, қийин эрувчан, қолиблаш гилмояси	4,0
Оҳактошлар, доломитлар	4,0
Кварц ва кварцитлар	6,5
Қолиплаш қумлари	4,0
Вермикулит	4,0
<i>Норуда қурилиш материаллари:</i>	
Цемент хом-ашёси	5,0
Табиий безактошдан блоклар	5,0
Мармар ушоғи	5,0
Гипс тоши, ганч	5,0
Керамзит хом –ашёси	5,0
Ғишт – черепитса (кумоқсимон, лёссимон жинслар, зичловчи сифатида лёсслар, қумлар ва бошқалар)	5,0
Гипс ва ангидрит	5,0
Арраланадиган, харсангтош ва шағал учун тошлар	5,0
Қурилиш қумлари	5,0
Тош-шағал аралашмаси, шағал аралашмаси, майда тошлар, шағал	5,0
Қумтошлар	5,0
Чиғанок	5,0
Сланецлар	5,0
Бошқа кенг тарқалган фойдали қазилмалар (маргеллар, аргелитлар, амвритлар ва бошқалар)	5,0
2. Фойдали қазилмаларни қазиб олиш ва минерал хом-ашёни қайта ишлаш жараёнида олинган техноген ҳосилалардан фойдаланганлик ҳуқуқи учун	асосий фойдали қазилма бойлигини қазиб олганлик ставкасидан 30 %

Юридик ва жисмоний шахслар ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ бўйича ҳисоб-китобларни солиқ органларига йил бошидан ўсиб борувчи яқун бўйича белгиланган шаклда солиқни тўлаш учун белгиланган муддатда тақдим этадилар.

Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни юридик шахслар қуйидаги тартибда тўлайдилар:

а) микрофирма ва кичик корхоналар – йилнинг ҳар чорагида, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25 кунидан кечиктирмай;

б) микрофирма ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган бошқа солиқ тўловчи юридик шахслар – ҳар ойда, ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25 кунидан кечиктирмай.

Кенг тарқалган фойдали қазилмаларни қазиб олиш билан шуғулланувчи жисмоний шахслар йилига бир маротаба, кейинги йилнинг 1 февралидан кечиктирмай давлат солиқ хизмати органларининг хабарномаси бўйича ҳисоб-китобни уларга тақдим этадилар ва ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни тўлайдилар.

Юридик шахсларнинг ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ бўйича ҳисоб-китоблари бухгалтерия ҳисоби бюджетга тўловлар (турлари) бўйича қарзларни ҳисобга олиш ҳисобварағида юритилади.

Ҳисоблаб ёзилган солиқ суммаси бухгалтерияда қуйидагича акс эттирилади:

-давр харажатларини ҳисобга олиш ҳисобварағининг дебети;

-бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисобга олиш ҳисобварағининг кредити.

Бюджетга ўтказилган солиқ суммалари қуйидагича акс эттирилади:

-бюджетга тўловлар бўйича қарзларни ҳисобга олиш ҳисобварағининг дебети;

-пул маблағларини ҳисобга олиш ҳисобварағининг кредити.

Солиқ тўловчи томонидан ортиқча солиқ суммалари тўланган ҳолда, бошқа солиқлар ва йиғимлар бўйича қарз бўлмаган тақдирда, ушбу суммалар солиқ тўловчига унинг ёзма аризасига кўра ўттиз кун ичида қайтарилади ёки бўлғуси тўловлар ҳисобига қайд этилади.

Қўшимча фойда солиғи тўловчилар қуйидагилардир:

- айрим фойдали қазилмаларни (фойдали компонентларни) кавлаб олишни (ажратиб олишни) амалга оширувчи ер қаъридан фойдаланувчилар;
- фойдали қазилмалардан ишлаб чиқариладиган айрим турдаги маҳсулотларни ишлаб чиқаришни амалга оширувчи юридик шахслар.

Айрим турдаги маҳсулотлар бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорига биноан бошқа шахслар қўшимча фойда солиғи тўловчиси этиб белгиланиши мумкин.

Маҳсулот тақсимотига оид битим бўйича фаолиятни амалга оширувчи ер қаъридан фойдаланувчилар қўшимча фойда солиғини тўловчилар бўлмайди.

Реализация қилишдан олинган соф тушум билан қонун ҳужжатларида белгиланган ҳисоб-китоб баҳоси ўртасидаги фарқ сифатида аниқланадиган даромаднинг бир қисми (қўшимча фойда) қўшимча фойда солиғини солиш объектидир.

Қўшимча фойда суммаси билан қўшимча фойда қисмига тўғри келадиган соф тушумдан ҳисоблаб чиқарилган солиқ ва бошқа мажбурий тўловлар суммаси ўртасидаги фарқ сифатида аниқланадиган соф қўшимча фойда солиқ солинадиган базадир.

Қўшимча фойда солиғи солинадиган фойдали қазилмалар ва маҳсулот турлари рўйхати, шунингдек солиқни ҳисоблаб чиқариш ҳамда тўлаш тартиби қонун ҳужжатларида белгиланади.

Бонус ер қаъридан фойдаланувчи томонидан амалга ошириладиган бир марталик тўловдир.

Ер қаъридан фойдаланувчи қуйидаги турдаги бонусларни тўлайди:

- имзоли бонус;
- тижоратбоп топилма бонуси.

Давлат бошқаруви органлари бонуслар тўламайди.

Имзоли бонус ер қаъридан фойдаланувчининг тегишли лицензия асосида фойдали қазилмаларни аниқлаш ва қидириш бўйича фаолиятни амалга ошириш ҳуқуқи учун бир марталик қатъий белгиланган тўловдир.

Имзоли бонус лицензия олинган кундан эътиборан солиқ тўловчи томонидан ўттиз кундан кечиктирмай бюджетга тўланади ва бу ҳақда солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ёзма шаклда хабар қилинади.

Тижоратбоп топилма бонуси тегишли лицензияда кўрсатилган ер қаъри участкасида фойдали қазилма конларининг ҳар бир тижоратбоп топилмаси учун, шу жумладан дастлабки белгиланган ажратиб олинаётган захираларни кўпайтиришга олиб келувчи конларни қўшимча қидириш ўтказиш чоғидаги фойдали қазилмалар топилмаси учун тўланадиган тўловдир. Тижоратбоп топилма бонуси, агар аввал мазкур кон бўйича тижоратбоп топилма бонуси тўланмаган бўлса, фойдали қазилмаларни кавлаб олиш ҳуқуқини олишда ер қаъридан фойдаланувчилар томонидан ҳам тўланади.

Фойдали қазилма конларини кейинчалик уларни кавлаб олишни назарда тутмайдиган қидириш ўтказишда тижоратбоп топилма бонуси тўланмайди.

Ваколатли давлат органи томонидан тасдиқланган конда фойдали қазилмаларнинг қазиб олинадиган захиралари ҳажми солиқ солиш объектидир.

Фойдали қазилмалар захираларининг қазиб олинадиган ҳажмининг қиймати солиқ солинадиган базадир. Фойдали қазилмалар захираларининг қазиб олинадиган ҳажмининг қиймати қуйидагича ҳисоблаб чиқилади:

Товар бозорларида устун мавқени эгаллаб турган хўжалик юритувчи субъектларнинг давлат реестрига киритилган ер қаъридан фойдаланувчилар учун — фойдали қазилманинг мазкур тури учун тасдиқланган декларация қилинган нархи бўйича;

- бошқа ер қаъридан фойдаланувчилар учун — қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда халқаро биржада белгиланган биржа нархи бўйича, жаҳон бозорида нарх мавжуд бўлмаган тақдирда эса, фойдали қазилмалар захираларининг қазиб олинадиган ҳажмининг қиймати — ваколатли давлат органи томонидан белгиланадиган нарх бўйича.

Фойдали қазилмалар захираларининг қазиб олинадиган ҳажмининг қийматини аниқлаш тартиби қонун ҳужжатлари билан белгиланади.

Тижоратбоп топилма бонуси солиқ солинадиган базадан ва бонуснинг белгиланган ставкасидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Тижоратбоп топилма бонусининг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ваколатли давлат органи фойдали қазилмалар захираларини тасдиқлаган кундан эътиборан йигирма беш кундан кечиктирмай солиқ тўловчи томонидан тақдим этилади.

Тижоратбоп топилма бонусини тўлаш ваколатли давлат органи фойдали қазилмалар захираларининг қазиб олинадиган ҳажмини тасдиқлаган кундан эътиборан тўқсон кундан кечиктирмай амалга оширилади.

Қўшимча фойда солиғи бўйича 2018 йил 1 январдан бошлаб, катодли мис, табиий газ, полиэтилен гранулалар, цемент ва клинкер бўйича қўшимча фойда солиғи солиқ солинадиган базасининг ҳисоб-китоб нархлари индексация қилинди.

2017 йил сентябр-декабр ойлари даврида катодли мис ва табиий газ бўйича қўшимча фойда солиғини ҳисоблаш учун солиқ солинадиган базанинг миқдори (қўшилган қиймат солиғи ва акциз солиғисиз) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Президентининг айрим ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ПФ-5284-сон Фармони билан белгиланган нормалар асосида ҳисоблаб чиқарилиши белгиланган.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ

Ўзбекистон шароитида сув қадрли ҳисобланади. Чунки, республикада қишлоқ хўжалиги асосан суғориладиган ерлардан иборат. Сув ҳар қандай давлат учун асосий бойлик ҳисобланади.

1982 йилдан 1998 йилга қадар сувдан фойдаланаётган корхоналар “сув учун тўлов” тўлашар эди. Истеъмолчиларнинг сувдан самарали, тежаб фойдаланиш мақсадида республикада солиқ қонунчилигига ҳамда Ўзбекистон Республикасининг “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги қонунига кўра 1998 йил 1-январдан бошлаб сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ жорий этилди. Ушбу солиқ умумдавлат солиқлари таркибига кириб, республика бюджетининг асосий даромад манбаларидан бири ҳисобланади. 2008 йилда Давлат бюджетига сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тушуми 34920 млн. сўм тушиши прогноллаштирилган бўлиб, бу бюджет даромадларининг 0,5 фоизини ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2007 йил 12 декабрдаги 744-сонли қарорига асосан ушбу солиқ тушуми маҳаллий бюджетларнинг Давлат бюджетига улушини кўпайтириш мақсадида тўлиқ миқдорда маҳаллий бюджетлар даромадига ўтказилди.

Ўз фаолиятида сувдан фойдаланувчи юридик шахслар, деҳқон хўжаликлари (юридик шахс ташкил этадиган ва юридик шахс ташкил этмайдиган) ҳамда тадбиркорлик фаолиятини амалга оширувчи жисмоний шахслар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўловчилардир. Ўзбекистонда асосий, давлат бюджети даромадларини ушбу манба бўйича об-ҳаво қиладиган, яъни таъминлаб берадиган солиқ тўловчилар бўлиб, Ширин ГРЭС, Тахиятош ГРЭС, Тошкент ГРЭС ва бошқа шу каби ГЭСлар ҳисобланишади.

Солиққа тортишнинг алоҳида тартиби ўрнатилган тўловчилар ҳамда нотижорат ташкилотлар асосий фаолият тури билан бир қаторда бошқа фаолият турлари билан шуғуллансалар, улар алоҳида ҳисоб олиб боришлари ва шу фаолиятда фойдаланиладиган сув ҳажмидан келиб чиқиб сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлашлари керак.

Юридик шахслар сувдан фойдаланиш жойида давлат солиқ хизмати органларида рўйхатга олиниш жойидан қатъи назар, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлайдилар.

Аҳоли пунктларининг сув таъминоти учун сув етказиб берувчи юридик шахслар ўз фаолиятида ишлатиладиган сув учунгина солиқ тўловчилар ҳисобланади.

Корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар томонидан бинолар бир қисми, айрим хоналар бошқа юридик ва жисмоний шахсларга ижарага топширилганида сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни "Сувоқава" тизими корхоналари ёки сув хўжалиги органлари ёхуд бошқа корхоналар билан сув етказиб бериш тўғрисида шартнома тузган ижарага берувчилар тўлайдилар.

Бино (хона)ни ижарага олган ва ўзлари сув етказиб бериш тўғрисида шартнома тузган юридик шахслар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни мустақил равишда тўлайдилар.

Амалдаги корхоналар ва ташкилотлар ҳудудида таъмирлаш-қурилиш ва бошқа ишларни бажарадиган юридик шахслар ушбу ишларни бажариш жараёнида фойдаланиладиган сув учун солиқ тўламайдилар. Таъмирлаш-қурилиш ва бошқа ишларни бажариш чоғида фойдаланиладиган сув ҳажми учун солиқни улар учун ушбу ишлар бажариладиган корхона ва ташкилотлар тўлайдилар. Янги қурилиш майдончасида қурилиш ишларини бажариш чоғида қурилиш пайтида фойдаланиладиган сув ҳажми учун солиқни қурилиш ташкилоти тўлайди.

Мулкчилик ва бўйсунуш шаклидан қатъи назар иссиқ сув ва буғ узатувчи корхоналар сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни улар томонидан юзадаги ва ер ости манбаларидан ишлаб чиқариш ва техник эҳтиёжлар учун ишлатилган сув ресурслари ҳажми учун тўлайдилар.

Ер усти ва ер ости манбаларидан фойдаланиладиган сув ресурслари солиқ солиш объекти ҳисобланади.

Ер усти манбаларига дарёлар, кўллар, сув омборлари, ер юзасидаги бошқа ҳавзалар ва сув манбалари, турли хил канал ва ҳовузлар киради.

Ер ости манбаларига артезиан қудуқлар ва скважиналар, вертикал ва горизонтал зовур тармоғи киради.

Фойдаланилган сув ресурсларининг ҳажми солиқ солиш базаси ҳисобланади.

Сув ресурсларининг ер усти ва ер ости манбаларидан олинган сув ҳажми сув ўлчагич асбобларининг кўрсаткичлари асосида аниқланади.

Сувдан ўлчагич асбобларсиз фойдаланилган тақдирда, унинг ҳажми сувдан фойдаланиш лимитларидан, сув истеъмолининг технологик ва санитария нормаларидан, экинлар ҳамда дов-дарахтларни суғориш нормаларидан ёки маълумотларнинг тўғрилигини таъминловчи бошқа усуллардан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Солиқ тўловчилар ер усти ва ер ости манбаларидан олиб фойдаланилган сув ресурслари ҳажмларининг алоҳида-алоҳида ҳисобини юритадилар.

Юридик шахсларнинг ҳудудида таъмирлаш-қурилиш ва бошқа ишларни бажарувчи солиқ тўловчилар бу ишларни бажариш жараёнида фойдаланиладиган сув учун сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўламайди. Таъмирлаш-қурилиш ва бошқа ишларни бажарётганда фойдаланиладиган сув ҳажми учун бу ишлар қайси юридик шахслар учун бажарилаётган бўлса, ўша юридик шахслар сув ресурсларидан

фойдаланганлик учун солиқ тўлайди. Қурилиш ишлари янги қурилиш майдонида бажарилган тақдирда, қурилишда фойдаланиладиган сув ҳажми учун қурилиш ташкилоти сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлайди.

Ягона ер солиғи тўловчилари бўлмаган қишлоқ хўжалиги корхоналари солиқ солинадиган базани солиқ даврида бир гектар суғориладиган ерларни суғориш учун сарфланадиган сувнинг бутун хўжалик бўйича ўртача ҳажмидан келиб чиққан ҳолда аниқлайди.

2018 йилда сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ставкалари қуйидаги жадвал маълумотларида келтирилган.

16-жадвал

**Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ
СТАВКАЛАРИ³¹**

Кўрсаткичлар	1 куб. метр учун ставка (сўм)	
	Ер усти сув ресурслари манбалари	Ер ости сув ресурслари манбалари
1. Иқтисодиётнинг барча тармоқларидаги корхоналар (2-4-бандларда кўрсатилганларидан ташқари)	98,2	124,8
2. Электростанциялар	28,4	42,2
3. Коммунал хизмат кўрсатиш корхоналари	9,5	69,7
4. Алкоголсиз ичимликлар ишлаб-чиқарувчилар*: - алкогольсиз ичимликлар ишлаб-чиқариш учун фойдаланилган сув ҳажми бўйича; - бошқа мақсадлар учун	15870 98.2	15870 124.8

*Мазкур корхоналар солиқ тизимининг қайси тартиби бўйича солиқ тўловчилардан бўлишидан қабий назар ушбу солиқни тўлайдилар.

Сувдан қишлоқ хўжалик экинлари ва кўчатларини суғориш учун фойдаланадиган ёрдамчи хўжаликларга эга юридик шахслар, шунингдек илмий-тадқиқот ташкилотлари ва ўқув юртлирининг ўқув-тажриба хўжаликлари солиқни қишлоқ хўжалик корхоналари учун белгиланган ставкалар бўйича тўлайдилар.

Солиқ кодексига кўра сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлашдан қуйидаги юридик шахслар озод этилади. Жумладан, ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернобилчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941–1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил этган корхоналар. Ушбу имтиёз савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахсларга нисбатан тадбиқ этилмайди; сув учун бюджетга солиқ ўтказган юридик шахслардан сув олган истеъмолчилар; бирламчи фойдаланилган сув учун тўлов амалга оширилган сувдан

³¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 декабрдаги ПҚ-3454 сонли қарори

иккиламчи фойдаланувчи сув истеъмолчилари; ихтиёрий тугатилаётган юридик шахслар – тадбиркорлик субъектлари – юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган ихтиёрий тугатиш тўғрисида қабул қилинган қарор ҳақида хабардор қилинган кундан эътиборан.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаб чиқаришда солиқ солинадиган база қуйидаги ҳажмларга камайтиради. Жумладан, соғлиқни сақлаш муассасаларида даволаш мақсадида фойдаланиладиган ер ости минерал сувлари ҳажмига; дори воситаларини тайёрлаш учун фойдаланиладиган сув ҳажмига; атроф муҳитга зарарли таъсир кўрсатишининг олдини олиш мақсадида чиқазиб олинган ер ости сувлари ҳажмига; шахтадан сувларни қочириш учун, фойдали қазилмаларни қазиб олиш вақтида чиқазиб олинган ва қатламдаги босимни сақлаб туриш учун ер қаърига қайтариб қуйиладиган ер ости сувлари ҳажмига; гидроэлектр станциялари гидравлик турбиналарининг ҳаракати учун фойдаланиладиган сув ҳажмига; қишлоқ хўжалигига мўлжалланган шўрланган ерларни ювиш учун фойдаланиладиган сув ҳажмига.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўловчилар томонидан, деҳқон хўжаликлари (юридик шахс ташкил этадиган ва ташкил этмайдиган)дан ташқари, тасдиқланган ставкалар бўйича амалда олинган солиққа тортиладиган сув ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланади.

Деҳқон хўжаликлари (юридик шахс ташкил этадиган ва юридик шахс ташкил этмайдиган) учун сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ давлат солиқ хизмати органлари томонидан умуман хўжалик бўйича ўтган йилда 1 га суғориладиган ерга сарфланган сув ҳажмидан келиб чиқиб ҳисобланади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқнинг ҳисоб-китоби (10-илова) сувдан фойдаланиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи яқун билан қуйидаги муддатларда тақдим этилади:

1) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқнинг умумий суммаси йилнинг бир чорагида энг кам иш ҳақининг эллик бараваридан кўпни ташкил этадиган юридик шахслар томонидан (қишлоқ хўжалиги корхоналари, микрофирмалар ва кичик корхоналар бундан мустасно) – ҳар ойда, ҳисобот ойдан кейинги ойнинг 25-қунигача;

2) сув ресурсларидан фойдаланганлик учун тўланадиган солиқнинг умумий суммаси йилнинг бир чорагида энг кам иш ҳақининг эллик бараваридан камни ташкил этадиган юридик шахслар, шунингдек микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан – йилнинг ҳар чорагида, йилнинг ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-қунигача, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда;

3) ягона ер солиғини тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалиги корхоналари томонидан – йилда бир марта ҳисобот даврининг 15 декабригача;

4) яқка тартибдаги тадбиркорлар томонидан – йилнинг ҳар чорагида йилнинг ҳисобот чорагидан кейинги ойнинг 25-қунигача.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ тўлаш тўғрисидаги тўлов хабарномаси юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликларида давлат солиқ хизмати органлари томонидан ҳисобот давридан кейинги йилнинг 1 февралидан кечиктирмай топширилади.

Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ бюджетга қуйидаги муддатларда тўланади:

- сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилар томонидан - ҳисоб-китоб тақдим этиладиган муддатдан кечиктирмай амалга оширилади;

- юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари томонидан сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўлаш йилига бир марта, солиқ давридан кейинги йилнинг 1 майигача амалга оширилади.

Солиқ тўловчилар жорий йилнинг 15 январига қадар сувдан фойдаланиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига солиқни белгиланган лимитдан келиб чиқиб ёки сув етказиб бериш шартномасига кўра ҳар ойда ёки ҳар чоракда тўлашлари тўғрисида билдирувнома юборадилар.

5.2. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган ер солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари.

Ер участкаларидан фойдаланганлик учун бюджетга тўловлар ер солиғи ёки ер учун ижара ҳақи тариқасида амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан ижарага берилган ер участкалари учун тўланадиган ижара ҳақи ер солиғига тенглаштирилади. Ер участкаларини ижарага олган юридик шахсларга юридик шахслардан олинадиган ер солиғи ставкалари, юридик шахслардан олинадиган ер солиғини тўловчилар учун белгиланган имтиёзлар, солиқни ҳисоблаб чиқариш, солиқ ҳисоб-китобларини тақдим этиш ва солиқни тўлаш тартиби татбиқ этилади.

Юридик шахслар мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи асосида фойдаланиладиган ер участкалари учун ер солиғи тўлайдилар.

Мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи асосида ер участкаларига эга бўлган юридик шахслар, шу жумладан Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари ер солиғини тўловчиларидир.

Кўчмас мулк ижарага берилган тақдирда, ижарага берувчи ер солиғини тўловчи бўлади.

Ер участкасидан бир нечта юридик шахс биргаликда фойдаланган тақдирда, ҳар бир юридик шахс ер участкасининг фойдаланилаётган майдонидаги ўз улуши учун ер солиғини тўловчидир.

Қуйидагилар ер солиғини тўловчилар бўлмайди:

- ноtijорат ташкилотлар. Тадбиркорлик фаолияти амалга оширилган тақдирда, ноtijорат ташкилотлар тадбиркорлик фаолиятида фойдаланилган ер участкалари бўйича ушбу бўлимда назарда тутилган тартибда ер солиғи тўловчилар бўлади;

- солиқ солишининг соддалаштирилган тартиби назарда тутилган юридик шахслар.

Мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи асосида юридик шахсларда бўлган ер участкалари солиқ солиш объектидир.

Қуйидагиларга солиқ солиш объекти сифатида қаралмайди:

- аҳоли пунктларининг умумий фойдаланишдаги ерлари. Аҳоли пунктларининг умумий фойдаланишдаги ерлари жумласига қуйидагилар киради:

- майдонлар, кўчалар, тор кўчалар, йўллар, суғориш тармоғи, соҳил бўйи ерлари ва бошқа шу каби ерлар;

- аҳолининг маданий-маиший эҳтиёжларини кондиритиш ва дам олиши учун фойдаланиладиган ерлар (дарахтзорлар, боғлар, сайилгоҳлар, хиёбонлар, шунингдек ариқ тармоқлари эгаллаган ерлар);

- коммунал-маиший аҳамиятга молик ерлар (дафн этиш жойлари, маиший чиқиндиларни йиғиш, қайтадан ортитиш ва саралаш жойлари, шунингдек чиқиндиларни зарарсизлантириш ҳамда утилизация қилиш жойлари ва бошқа шу каби жойлар);

- захира ерлар.

Ер участкасининг солиқ солинадиган ер участкалари майдонлари чегириб ташланган ҳолдаги умумий майдони солиқ солинадиган базадир.

Қайси ер участкаларига бўлган мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи йил мобайнида солиқ тўловчига ўтган бўлса, ўша ер участкалари учун

солиқ солинадиган база ер участкаларига тегишли ҳуқуқ вужудга келганидан кейинги ойдан эътиборан ҳисоблаб чиқарилади. Ер участкасининг майдони камайтирилган тақдирда, солиқ солинадиган база ер участкаси майдони камайтирилган ойдан эътиборан камайтирилади.

Юридик шахсларда ер солиғи бўйича имтиёз ҳуқуқлари вужудга келган тақдирда, солиқ солинадиган база ушбу ҳуқуқ вужудга келган ойдан эътиборан камайтирилади. Ер солиғи бўйича имтиёз ҳуқуқи бекор қилинган тақдирда, солиқ солинадиган база ушбу ҳуқуқ бекор қилинганидан кейинги ойдан эътиборан ҳисоблаб чиқарилади (қўпайтирилади).

Ер солиғи тўлашдан қуйидагилар озод қилинади:

1) маданият, таълим, соғлиқни сақлаш, аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш ташкилотлари — ўз зиммаларига юклатилган вазифаларни амалга оширишда фойдаланадиган ер участкалари учун;

2) ногиронларнинг жамоат бирлашмалари, «Нуроний» жамғармаси ва «Ўзбекистон чернobilчилари» ассоциацияси мулкида бўлган, ишловчилари умумий сонининг камида 50 фоизини ногиронлар, 1941—1945 йиллардаги уруш ва меҳнат fronti фахрийлари ташкил қилган юридик шахслар, бундан савдо, воситачилик, таъминот-сотиш ва тайёрлов фаолияти билан шуғулланувчи юридик шахслар мустасно. Мазкур имтиёзни олиш ҳуқуқи белгиланаётганда ходимларнинг умумий сонига штатда бўлган ходимлар киритилади;

4) ихтиёрий тугатилаётган тадбиркорлик субъектлари — юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган ихтиёрий тугатиш тўғрисида қабул қилинган қарор ҳақида хабардор қилинган кундан эътиборан. Ихтиёрий тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тўхтатилган ва фаолият қайтадан бошланган тақдирда, ушбу имтиёз қўлланилмайди ҳамда солиқ суммаси имтиёз қўлланилган бутун давр учун тўлиқ миқдорда ундирилади.

Солиқ солинмайдиган ер участкалари жумласига қуйидаги ерлар киради:

1) боғдорчилик, узумчилик ёки полизчилик ширкатларининг умумий фойдаланишдаги (кириш йўллари, суғориш ариқлари, коллекторлар ва умумий фойдаланишдаги бошқа ерлар), жамоа гаражларининг ерлари;

2) давлат кўриқхоналарининг, комплекс (ландшафт) буюртма кўриқхоналарининг, табиат боғларининг, давлат табиат ёдгорликларининг, буюртма кўриқхоналарнинг (овчилик хўжаликларида ташкил этиладиган буюртма кўриқхоналар бундан мустасно), табиий питомникларнинг, давлат биосфера резерватларининг, миллий боғларнинг ерлари, юқорида кўрсатилган муҳофаза этиладиган табиий ҳудудларнинг хўжалик фаолияти юритилаётган ерлари бундан мустасно;

3) соғломлаштириш аҳамиятига молик ерлар (хўжалик фаолияти юритилаётган ерлар бундан мустасно) — тегишли муассасалар ва ташкилотларга белгиланган тартибда доимий фойдаланишга берилган, профилактика ва даволаш ишларини ташкил этиш учун қулай табиий шифобахш омилларга эга бўлган ер участкалари;

4) рекреация аҳамиятига молик ерлар (хўжалик фаолияти юритилаётган ерлар бундан мустасно) — аҳолининг оммавий дам олиши ва туризмини ташкил этиш учун тегишли муассасалар ҳамда ташкилотларга берилган ерлар;

5) тарихий-маданий аҳамиятга молик ерлар (хўжалик фаолияти юритилаётган ерлар бундан мустасно) — тегишли муассасалар ва ташкилотларга доимий фойдаланишга берилган тарихий-маданий кўриқхоналар, хотира боғлари, сағаналар, археология ёдгорликлари, тарих ва маданият ёдгорликлари эгаллаган ерлар;

б) сув фонди ерлари. Сув фонди ерлари жумласига сув ҳавзалари (дарёлар, кўллар, сув омборлари ва бошқа шу кабилар), гидротехника ва бошқа сув хўжалиги иншоотлари эгаллаган ерлар, шунингдек сув хўжалиги эҳтиёжлари учун юридик шахсларга белгиланган тартибда берилган сув ҳавзалари ҳамда бошқа сув объектлари соҳиллари бўйлаб ажратилган минтақа ерлари киради;

7) электр узатиш линиялари, уларнинг подстанциялари ва иншоотлари эгаллаган ерлар;

8) умумдавлат алоқа линиялари (ҳаво ва кабелли алоқа линиялари, тиргакли линиялар ва радиофикациялар, ер ости кабелли линиялари, уларни билдирувчи сигналли ва ҳаракатсиз

белгилар, радиореле алоқа линиялари, кабелли телефон канализациялари, ер устидаги ва ер остидаги хизмат кўрсатилмайдиган кучайтиргич пунктлари, тақсимлагич шкафлар, ерга улаш контури қутилари ҳамда бошқа алоқа иншоотлари) эгаллаган ерлар;

9) маданият, таълим ва соғлиқни сақлаш объектлари эгаллаган ерлар;

10) умумий фойдаланишдаги автомобиль йўллари эгаллаган ерлар;

11) умумий фойдаланишдаги темир йўллар, шу жумладан тупроқ кўтармаси, сунъий иншоотлар, линия-йўл бинолари, темир йўл алоқаси ҳамда электр таъминоти қурилмалари, иншоотлар ва йўл қурилмаларидан иборат темир йўллар станциялари ҳамда саралаш жойлари, шунингдек белгиланган тартибда темир йўл транспорти корхоналари, муассасалари ва ташкилотларига доимий ёки вақтинчалик фойдаланишга берилган ихота дарахтзорлари эгаллаган ерлар;

12) шаҳар электр транспорти йўллари ва метрополитен линиялари, шу жумладан жамоат транспорти бекатлари ва метрополитен станциялари ҳамда уларнинг иншоотлари эгаллаган ерлар;

13) спорт ва жисмоний тарбия-соғломлаштириш мажмуалари, оналар ва болаларнинг дам олиш ҳамда соғломлаштириш жойлари, дам олиш уйлари ҳамда ўқув-машқ базалари эгаллаган ерлар;

14) аҳоли пунктларининг сув таъминоти ва канализация иншоотлари: магистрал сув қувурлари, водопровод тармоқлари, канализация коллекторлари ва уларнинг иншоотлари, насос станциялари, сув олиш ва тозалаш иншоотлари, водопровод ва канализация тармоқларидаги кузатиш қудуқлари ва дюкерлари, сув босими ҳосил қиладиган миноралар ҳамда шунга ўхшаш иншоотлар эгаллаган ерлар;

15) магистрал нефть ва газ қувурлари, шу жумладан компрессор, насос станциялари, ёнғинга қарши ва аварияга қарши станциялар, трубопроводларни катодли ҳимоялаш станциялари уларни тармоққа улаш узеллари билан, трубопроводларни тозалаш қурилмалари ҳамда шунга ўхшаш иншоотлар эгаллаган ерлар;

16) магистрал иссиқлик трассалари, шу жумладан насос (кўпайтирувчи, камайтирувчи, аралаштирувчи, дренаж) станциялари, иссиқ сув таъминотининг иссиқликни ҳисобга олиш ва назорат қилиш асбоблари, иситкичлари, циркуляция насослари ҳамда шунга ўхшаш иншоотлар эгаллаган ерлар;

17) самолётларнинг учиш-қўниш майдонлари, ерда бошқариш йўлкалари ва тўхташ жойлари, фуқаро авиацияси аэропортларининг радионавигация ва электр-ёритиш ускуналари эгаллаган ерлар;

18) Ўзбекистон Республикасининг Инвестиция дастурига киритилган объектлар қурилиши учун ажратилган ерлар, норматив қурилиш муддати даврида;

19) консервацияга қўйилиши тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари қабул қилинган объектлар эгаллаган ерлар, уларнинг консервацияси даврида;

20) гидрометеорология ва гидрогеология станциялари ҳамда постлари эгаллаган ерлар;

21) юридик шахс балансида бўлган ва хўжалик фаолиятида фойдаланилмайдиган фуқаро муҳофазаси ҳамда сафарбарлик аҳамиятига молик алоҳида жойлашган объектлар эгаллаган ерлар;

22) ихота ўрмон дарахтзорлари эгаллаган ерлар. Ихота ўрмон дарахтзорлари жумласига қуйидагилар киради: ўрмонларнинг дарёлар, кўллар, сув омборлари ва бошқа сув объектлари соҳиллари бўйлаб ўтган тақиқланган минтақалари; ўрмонларнинг овланадиган қимматли балиқлар увилдириқ сочадиган жойларни муҳофаза қилувчи тақиқланган минтақалари; эрозиядан сақлайдиган ўрмонлар; ўрмонларнинг темир йўллар ва автомобиль йўллари ёқалаб ўтган ихота минтақалари; чўл ва чала чўл зоналаридаги ўрмонлар; шаҳар ўрмонлари ва ўрмон-боғлари; шаҳарлар, бошқа аҳоли пунктлари ва саноат марказларининг кўкаламзорлаштирилган зоналари атрофидаги ўрмонлар; сув таъминоти манбаларини санитария жиҳатидан муҳофаза қилиш зоналаридаги ўрмонлар; курорт табиий ҳудудларни

санитария жихатидан муҳофаза қилиш теграсидаги ўрмонлар; алоҳида қимматга эга бўлган ўрмонлар; илмий ёки тарихий аҳамиятга эга бўлган ўрмонлар;

23) қишлоқ хўжалиги мақсадлари учун янги ўзлаштирилаётган ерлар, уларни ўзлаштириш ишлари бажариладиган даврда ва улар ўзлаштирилган вақтдан эътиборан беш йил мобайнида;

24) мелиорация ишлари амалга оширилаётган мавжуд суғориладиган ерлар, ишлар бошланганидан эътиборан беш йил муддатга;

25) янги барпо этилаётган боғлар, токзорлар ва тутзорлар эгаллаган ерлар, дарахтларнинг қатор ораларидан қишлоқ хўжалиги экинларини экиш учун фойдаланилишидан қатъи назар, уч йил муддатга. Кузда ўтказилган янги кўчатлар учун бериладиган имтиёз муддатини ҳисоблаб чиқариш кейинги йилнинг 1 январидан эътиборан бошланади, баҳорда ўтказилган кўчатлар учун эса жорий солиқ даврининг 1 январидан эътиборан бошланади;

26) илмий ташкилотларнинг қишлоқ хўжалиги аҳамиятига молик ва ўрмон фондидаги ерлари, қишлоқ хўжалиги ва ўрмон хўжалиги соҳасидаги илмий-тадқиқот ташкилотлари ҳамда ўқув юртларига қарашли тажриба, экспериментал ва ўқув-тажриба хўжаликларининг бевосита илмий ҳамда ўқув мақсадлари учун фойдаланиладиган ерлари. Ушбу бандга мувофиқ илмий тажрибалар, экспериментал ишлар, янги навларнинг селекцияси ўтказилиши учун ҳамда мавзулари тасдиқланган бошқа илмий ва ўқув мақсадлари учун фойдаланиладиган экинлар ҳамда дарахтзорлар эгаллаган ер участкалари солиқ тўлашдан озод қилинади.

Белгиланган мақсадда бевосита фойдаланилмаётган ер участкаларига белгиланган имтиёзлар татбиқ этилмайди.

Ер участкаси мулкдорининг, ер эгаси, ердан фойдаланувчи ёки ижарачининг айби билан қишлоқ хўжалиги ерларининг сифати ёмонлашган (бонитет балли пасайган) тақдирда, ер солиғи ернинг сифати ёмонлашгунига қадар белгиланган ставкалар бўйича юридик шахслар томонидан тўланади.

Шаҳарлар ва шаҳарчаларнинг маъмурий чегараларида жойлашган қишлоқ хўжалиги аҳамиятига молик ерлар учун ер солиғи қишлоқ хўжалиги ерлари учун белгиланган ставкаларнинг икки баравари миқдорида тўланади.

Ер солиғи ҳар бир солиқ даврининг 1 январига бўлган ҳолатга кўра ҳисоблаб чиқарилади ва ер солиғининг ҳисоб-китоби ер участкаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органига ҳисобот йилининг 15 февралига қадар тақдим этилади.

Ер солиғини ҳисоблаб чиқариш ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Солиқ солинадиган базада (ҳисобланган солиқ суммасида) солиқ даври мобайнида ўзгариш бўлганда юридик шахслар бир ойлик муддат ичида давлат солиқ хизмати органига ер солиғининг аниқлаштирилган ҳисоб-китобини тақдим этиши шарт.

Солиқ даври мобайнида қишлоқ хўжалиги экинларининг умумий майдонида ва таркибида ўзгаришлар юз берган ягона ер солиғини тўлашга ўтмаган қишлоқ хўжалиги корхоналари ер солиғининг аниқлаштирилган ҳисоб-китобини давлат солиқ хизмати органига жорий йилнинг 1 декабрига қадар тақдим этади.

Ер солиғини тўлаш юридик шахслар томонидан йилнинг ҳар чорагида, йил чораги иккинчи ойининг 15-кунига қадар тенг улушларда амалга оширилади.

Солиқ даври мобайнида ер солиғи тўлашнинг белгиланган муддатидан кейин мажбуриятлар юзага келганда, ушбу суммани тўлаш мажбуриятлар юзага келган санадан эътиборан ўттиз кундан кечиктирмай амалга оширилади.

Жисмоний шахслардан олинадиган ер солиғи

Мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи асосида ер участкаларига эга бўлган жисмоний шахслар, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари ер солиғини тўловчилардир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан ижарага берилган ер участкалари учун тўланадиган ижара ҳақи ер солиғига тенглаштирилади. Ер участкаларини ижарага олган жисмоний шахсларга ер солиғини тўловчилар учун белгиланган имтиёзлар, солиқни ҳисоблаб чиқариш ва солиқни тўлаш тартиби татбиқ этилади.

Уй-жой, яшаш учун мўлжалланмаган иморат ва иншоотлар мерос бўйича ўтиши билан биргаликда мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи ва фойдаланиш ҳуқуқи ўтган ер участкалари учун ер солиғи мерос қолдирувчининг солиқ мажбуриятлари ҳисобга олинган ҳолда меросхўрлардан ундирилади.

Жисмоний шахслар учун қуйидаги ер участкалари солиқ солиш объектидир:

1) деҳқон хўжалиги юритиш учун мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилишга берилган ер участкалари;

2) якка тартибда уй-жой қурилиши учун мерос қилиб қолдириладиган, умрбод эгалик қилишга берилган ер участкалари;

3) жамоа боғдорчилиги, узумчилиги ва полизчилигини юритиш учун берилган, шунингдек якка тартибдаги гаражлар эгаллаган ер участкалари;

4) хизмат юзасидан берилган чек ерлар;

5) мерос бўйича, ҳады қилиниши ёки олиниши натижасида уй-жой ва иморатлар билан биргаликда мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ва фойдаланиш ҳуқуқи ҳам ўтган ер участкалари;

6) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда мулк қилиб олинган ер участкалари;

7) тадбиркорлик фаолияти юритиш учун фойдаланишга ёки ижарага берилган ер участкалари.

Кўп квартирали уйлар эгаллаган ер участкалари солиқ солиш объекти бўлмайди.

Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказишни амалга оширувчи органнинг ер участкаларининг майдонига доир маълумотлари солиқ солинадиган базадир.

Жамоа боғдорчилиги, узумчилиги ва полизчилигини юритиш учун фуқароларга берилган, шунингдек якка тартибдаги гаражлар эгаллаган ер участкаларининг майдонлари бўйича солиқ солинадиган база ушбу ер участкаларини берган ташкилотлар бошқарув органларининг маълумотлари бўйича аниқланади.

Хизмат юзасидан берилган чек ерларнинг майдонлари бўйича солиқ солинадиган база ўз ходимларига ер участкалари берган корхоналар, муассасалар ва ташкилотларнинг маълумотлари бўйича аниқланади.

Ер солиғи ставкалари 2018 йилда 1,15 бараварга индексация қилинди.

Белгиланган ставкаларга ер участкалари жойлашган жойидан келиб чиқиб, қуйидаги коэффициентлар қўлланилади: Тошкент шаҳри атрофида 20 км радиусда – 1,30, Қорақалпоғистон Республикаси пойтахти ва вилоят марказлари атрофида 15 км радиусда – 1,20, туман марказлари атрофида 10 км радиусда – 1,15 ва бошқа шаҳарлар атрофида 5 км радиусда – 1,10.

Ер участкаларигача бўлган масофа автомобил йўллари бўйича шаҳарлар ва туман марказларининг маъмурий чегараларидан бошлаб белгиланади. Агар ер участкаси икки шаҳар яқинида жойлашган бўлса, шаҳарнинг юқорироқ функционал вазифасига мувофиқ келадиган коэффициент қўлланилади. 1 ва 2-бандларда кўрсатилган коэффициентларнинг қўлланилиши ер участкасига бўлган ҳуқуқни давлат рўйхатидан ўтказиш ер участкаларига бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатига олиш ишларини амалга оширувчи тегишли давлат солиқ хизмати органлари томонидан тақдим этиладиган ахборотга асосан амалга оширилади.

Жисмоний шахсларга тадбиркорлик фаолияти учун берилган ер участкаларидан солиқ юридик шахслар учун тасдиқланган ставкалар бўйича ундирилади.

Кўп квартирали уйларда жойлашган яшаш учун мўлжалланмаган жойлар учун юридик ва жисмоний шахслар томонидан ер солиғи яшаш учун мўлжалланмаган жойларнинг ер майдонини қаватлар сонига бўлган ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

Жисмоний шахслардан ундириладиган ер солиғини ҳисоблаб чиқаришда 5 ва 6-жадвалларда келтирилган базавий ставкалар белгиланган нормативлар доирасида ер

участкаларига нисбатан қўлланади, белгиланган нормативлардан юқори ер участкалари учун базавий ставкаларга эса оширувчи коеффитсиент - 1,5 қўлланади.

Жисмоний шахслардан ундириладиган ер солиғини ҳисоблаб чиқариш мақсадида ер участкаларининг қуйидаги нормативлари қўлланади:

Тошкент шаҳри, Нукус шаҳри ва вилоят бўйсунувидаги шаҳарлар - 0,06 га;

бошқа аҳоли пунктлари (деҳқон хўжаликлари бундан мустасно) - 0,1 га.

Тугалланмаган қурилиш объектлари эгаллаган ер участкаларига агар қонунчиликда бошқача қоида назарда тутилган бўлмаса, ер солиғи икки баравар ставкада тўланади.

Ер солиғидан қуйидагилар озод қилинадилар:

1) «Ўзбекистон Қаҳрамони», Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат Қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган, учала даражадаги Шухрат ордени билан тақдирланган фуқаролар. Мазкур имтиёз «Ўзбекистон Қаҳрамони» унвони берилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома, Совет Иттифоқи Қаҳрамони ва Меҳнат Қаҳрамони дафтарчалари, орден дафтарчаси ёки мудофаа ишлари бўлимининг маълумотномаси асосида берилади;

2) уруш ногиронлари ва қатнашчилари, шунингдек доираси қонун ҳужжатлари билан белгиланувчи уларга тенглаштирилган шахслар. Мазкур имтиёз уруш ногиронининг (қатнашчисининг) тегишли гувоҳномаси ёки мудофаа ишлари бўлимининг ёхуд бошқа ваколатли органнинг маълумотномаси асосида, бошқа ногиронларга (қатнашчиларга) эса ногироннинг (қатнашчининг) имтиёзларга бўлган ҳуқуқи тўғрисидаги гувоҳнома асосида берилади;

3) I ва II гуруҳ ногиронлари. Мазкур имтиёз пенсия гувоҳномаси ёки тиббий-меҳнат эксперт комиссиясининг маълумотномаси асосида берилади;

4) ёлғиз пенсионерлар. Ёлғиз ёки вояга етмаган болалари билан ёхуд ногирон боласи билан алоҳида уйда бирга яшовчи пенсионерлар ёлғиз пенсионерлар деб тушунилади. Мазкур имтиёз пенсия гувоҳномаси ёки Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси туман (шаҳар) бўлимининг маълумотномаси, шунингдек фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг маълумотномаси асосида берилади;

5) боқувчисини йўқотган кўп болали оилалар. Ота-онасидан бири ёки ота-онаси вафот этган ҳамда оилада ўн олти ёшга тўлмаган бешта ва ундан ортиқ болалари бўлган оилалар солиқ солиш мақсадида боқувчисини йўқотган кўп болали оилалардир. Мазкур имтиёз Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳузуридаги бюджетдан ташқари Пенсия жамғармаси туман (шаҳар) бўлимининг маълумотномаси асосида берилади;

6) Чернобиль АЭСдаги авария оқибатларини тугатишда иштирок этганлик учун имтиёзлар оладиган фуқаролар (шу жумладан вақтинча юборилган ёки хизмат сафарига юборилган фуқаролар. Мазкур имтиёз тиббий-меҳнат эксперт комиссиясининг маълумотномаси, ногироннинг махсус гувоҳномаси, Чернобиль АЭСдаги авария оқибатларини тугатиш иштирокчисининг гувоҳномаси, шунингдек ваколатли органлар томонидан берилган ва имтиёзлар бериш учун асос бўладиган бошқа ҳужжатлар асосида берилади;

7) шахслар — уларга якка тартибдаги уй-жой қурилиши учун қонун ҳужжатларида белгиланган нормалар доирасида берилган ер участкалари бўйича — ер участкаси берилган ойдан кейинги ойдан эътиборан икки йил муддатга.

Белгиланган имтиёзлар якка тартибдаги уй-жой қурилиши, деҳқон хўжалиги юритиш учун берилган ер участкаларига бўлган ҳуқуқларини давлат рўйхатидан ўтказишни амалга оширувчи органда рўйхатдан ўтган жисмоний шахсларга берилади. Бунда мазкур имтиёзлар солиқ тўловчининг танлаши бўйича фақат битта ер участкасига берилиши мумкин.

Солиқ солинмайдиган ер участкаларига тааллуқли қисмида назарда тутилган имтиёзлар ер солиғи тўловчилар бўлган жисмоний шахсларга ҳам татбиқ этилади.

Тадбиркорлик фаолиятида фойдаланиладиган ер участкалари учун ёхуд уйлар, дала ҳовли иморатлари, якка тартибдаги гаражлар ва бошқа иморатлар, иншоотлар, жойлар юридик шахсга ёки якка тартибдаги тадбиркорга ижарага берилганда, шунингдек жисмоний

шахсларнинг мулкида бўлган, яшаш учун мўлжалланмаган жойлар эгаллаган ер участкалари учун жисмоний шахслардан ер солиғи юридик шахслардан олинадиган ер солиғини тўлаш учун белгиланган ставкалар бўйича ундирилади ҳамда имтиёзлар уларга нисбатан татбиқ этилмайди.

Жисмоний шахс ёки оилавий корхона ер участкасидан унда жойлашган уйда истиқомат қилиш билан бир вақтда товарлар ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) учун фойдаланган тақдирда, ер солиғи жисмоний шахслар учун белгиланган ставка бўйича тўланади.

Ер солиғини ҳисоблаб чиқариш давлат солиқ хизмати органлари томонидан амалга оширилади.

Давлат солиқ хизмати органлари ер солиғини тўловчилар бўлган жисмоний шахсларнинг ҳисобини мунтазам юритади.

Имтиёзларни олиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар ер участкаси жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига ушбу имтиёзларга бўлган ҳуқуқни тасдиқловчи ҳужжатларни мустақил равишда тақдим этади.

Ер солиғи суммаси ва уни тўлаш муддатлари кўрсатилган тўлов хабарномаси давлат солиқ хизмати органлари томонидан жисмоний шахсларга имзо қўйдирилган ҳолда ёки тўлов хабарномаси олинганлигини ва олинган санани тасдиқловчи бошқа усулда ҳар йили 1 майдан кечиктирмай топширилади.

Йил мобайнида ер участкаси майдони ўзгарганда ва имтиёзларга бўлган ҳуқуқлар вужудга келганида (бекор қилинганда) давлат солиқ хизмати органлари мазкур ўзгаришлардан кейин бир ой ичида ер солиғини қайта ҳисоб-китоб қилишлари ҳамда солиқ тўловчига ер солиғи суммаси ва уни тўлаш муддатлари кўрсатилган янги ёки қўшимча тўлов хабарномасини тақдим этишлари керак.

Ер солиғи ер участкасининг мулкдори, ерга эгалик қилувчи, ердан фойдаланувчи ёки ижарачининг яшаш жойидан қатъи назар, ер участкаси жойлашган ҳудуддаги туман ёки шаҳарнинг маҳаллий бюджетига тўланади.

Йил мобайнида ажратилган ер участкалари учун ер солиғи жисмоний шахслар томонидан ер участкаси ажратилганидан кейинги ойдан эътиборан тўланади.

Ер участкаси майдони камайтирилган тақдирда, ер солиғини тўлаш ер участкаси камайтирилган ойдан эътиборан тўхтатилади (камайтирилади).

Ер солиғи бўйича имтиёзлар белгиланган тақдирда, бу солиқ имтиёз ҳуқуқи вужудга келган ойдан эътиборан тўланмайди. Ер солиғи бўйича имтиёзларга бўлган ҳуқуқлар бекор қилинган тақдирда, бу солиқ мазкур ҳуқуқ бекор қилинганидан кейинги ойдан эътиборан тўлана бошлайди.

Белгиланган тартибда берилган ер участкалари учун ер солиғи ер участкасидан фойдаланиш фактидан қатъи назар, жисмоний шахслар томонидан тўланади.

Солиқ даври учун ер солиғи тўлаш жисмоний шахслар томонидан ҳисобот йилининг 15 октябрга қадар амалга оширилади.

5.3. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган мол-мулк солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш тартиби ва солиқни тўлаш муддатлари.

Ўзбекистонда корхоналар фаолиятини солиққа тортиш йўлидаги муҳим қадамлардан бири корхоналарнинг мол-мулкига солинадиган солиқнинг жорий қилиниши бўлди. Мол-мулк солиғи дастлаб, Ўзбекистон Республикасининг 1991 йил 15 февралда қабул қилинган “Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида” ги Қонунига асосан жорий этилди ва шу билан бирга корхоналарнинг ишлаб чиқариш фондларига тўлов ҳамда транспорт воситаларига солинадиган солиқ бекор қилинди.

Ҳозирги вақтда ушбу солиқнинг ҳуқуқий асоси бўлиб, Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси, “Давлат солиқ хизмати тўғрисида” ги қонуни, Ўзбекистон Республикаси

Президенти қарорлари ҳамда бошқа солиқ қонунчилиги билан боғлиқ бўлган меъёрий ҳужжатлар ҳисобланади.

Ўзбекистон солиқ тизимида юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи тўғри солиқлар таркибига киради ва моҳиятига кўра бу солиқ асосий фондлар шаклидаги ресурсларга нисбатан белгиланган солиқ ҳисобланади. Мазкур солиқ бўйича тушумлар суммаси тўлиқ маҳаллий бюджетларга тушади ва у бюджетнинг барқарор даромад манбаларидан бири ҳисобланади.

Мамлакат солиқ тизимида мол-мулк солиғини жорий қилишдан кўзланган мақсад *биринчидан*, корхоналар ўзларининг хўжалик фаолиятини юритишда ортиқча ва фойдаланилмаётган мол-мулкни сотишга қизиқишини уйғотиш бўлса, *иккинчидан*, корхоналар балансидаги мол-мулкдан самарали фойдаланишни рағбатлантиришдан иборат. Чунки, корхоналарнинг маънавий ва жисмоний томондан эскирган асосий воситаларини янги, илғор технология-ускуналар билан янгилаши ишлаб чиқарилаётган товарларнинг баҳосини арзонлаштиради ва рақобатбардош товарлар ишлаб чиқаришга имкон беради.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг балансидаги барча мулклардан солиқ тўлашга мажбур қилиш уни ортиқча бино, иншоотлар, машина ва ускуналардан қутилишига ундайди. Бу эса, ўз навбатида, ишлаб чиқариш воситалари бозорини шакллантиришга, маҳсулот таннархини пасайтиришга ҳамда рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқариш имкониятини яратади. Шунингдек, мол-мулк солиғи даромад ва мулк тақсимотидаги номутаносибликни бартараф этишнинг муҳим воситаси ҳисобланади.

Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғининг давлат бюджети даромадлари таркибидаги улуши юқори салмоққа эга эмас. Ҳозирги вақтда ушбу солиқнинг тушуми Ўзбекистон Республикаси давлат бюджетининг солиқли даромадларида 2,3 – 4,5 фоиз оралиғини ташкил этмоқда

Солиқ қонунчилигига асосан мол-мулк солиғининг тўловчилари бўлиб, солиқ солинадиган мол-мулкка эга бўлган юридик шахслар ҳисобланади.

Солиқ солиш мақсадида юридик шахслар деганда, мулкида, хўжалик юритишида ёки тезкор бошқарувида мол-мулкка эга бўлган ва ўз мажбуриятлари бўйича мол-мулк билан жавоб бера оладиган ҳамда мустақил баланс ва ҳисоб-китоб варағига эга бўлган хўжалик юритувчи субъектлар тушунилади.

Солиққа тортишнинг алоҳида режими ўрнатилган айрим тоифадаги корхоналарга, жумладан ягона ер солиғини тўловчи қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилар, ягона солиқ тўловини тўловчи микрофирма ва кичик корхоналар ҳамда савдо ва умумий овқатланиш корхоналари ҳамда нотижорат ташкилотлар учун уларнинг асосий фаолияти бўйича мол-мулк солиғини тўлаш татбиқ этилмайди.

Қуйидаги мол-мулк солиқ солиш объектидир:

1) кўчмас мулк, шу жумладан молиявий ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган кўчмас мулк;

3) тугалланмаган қурилиш объектлари. Тугалланмаган қурилиш объектлари жумласига муайян қурилиш объектига доир лойиҳа-смета ҳужжатларида белгиланган норматив муддатда, агар қурилишнинг норматив муддати белгиланмаган бўлса, қурилиш бошланганидан эътиборан йигирма тўрт ой ичида қурилиши тугалланмаган объектлар киради;

4) белгиланган муддатда ишга туширилмаган асбоб-ускуналар. Белгиланган муддатда ишга туширилмаган асбоб-ускуналар жумласига монтаж қилиниши талаб этиладиган ҳамда реконструкция ва (ёки) модернизация қилинаётган объектларда лойиҳа-смета ҳужжатларида белгиланган муддатларга мувофиқ капитал қўйилмалар ҳисобига ишга тушириладиган асбоб-ускуналар киради. Лойиҳа-смета ҳужжатларида асбоб-ускуналарни ишга тушириш муддатлари бўлмаган тақдирда, буюртмачи сифатида иш кўраётган юридик

шахснинг раҳбари томонидан тасдиқланган муддатлар солиқ солиш объектини белгилаш учун қабул қилинади, лекин бу муддатлар асбоб-ускуналар монтаж қилишга топширилган пайтдан эътиборан бир йилдан кўп бўлмаслиги керак.

Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган Ўзбекистон Республикасининг норезиденти томонидан мулк қилиб олинган (реализация қилинган) кўчмас мулк объекти тўғрисидаги маълумотларни ушбу объектлар жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органига рўйхатдан ўтказилганидан кейин ўн кун ичида маълум қилиши шарт.

Қонун ҳужжатларига мувофиқ мулк қилиб олинган ер участкалари солиқ солиш объекти сифатида қаралмайди.

Солиқ солинадиган база қуйидагилардир:

- кўчмас мулк бўйича — ўртача йиллик қолдиқ қиймати. Кўчмас мулкнинг қолдиқ қиймати ушбу мол-мулкнинг бошланғич (тикланиш) қиймати билан солиқ тўловчининг ҳисоб сиёсатида белгиланган усуллардан фойдаланилган ҳолда ҳисоблаб чиқилган амортизация ҳажми ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади;

- норматив (белгиланган) муддатда тугалланмаган қурилиш объектлари ва ишга туширилмаган асбоб-ускуналар бўйича — тугалланмаган қурилишнинг ва ўрнатилмаган асбоб-ускуналарнинг ўртача йиллик қиймати.

Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг кўчмас мулк объектларига нисбатан ушбу мол-мулкнинг ўртача йиллик қиймати солиқ солинадиган базадир.

Солиқ солиш объектларининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (ўртача йиллик қиймат) солиқ давридаги ҳар бир ойнинг охири кундаги ҳолатга кўра солиқ солиш объектларининг қолдиқ қийматларини (ўртача йиллик қийматларини) қўшишдан олинган сумманинг ўн иккидан бир қисми сифатида ортиб борувчи якун билан аниқланади.

Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг кўчмас мулк объектлари бўйича солиқ солинадиган база мазкур объектларга бўлган мулк ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатларда кўрсатилган қиймат асосида аниқланади.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни тўловчи томонидан юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни тўлаш назарда тутилмаган фаолият турлари амалга оширилган тақдирда, солиқ солинадиган база солиқ солинадиган ва солиқ солинмайдиган мол-мулк ҳисобини алоҳида-алоҳида юритиш асосида аниқланади. Алоҳида-алоҳида ҳисоб юритиш имконияти бўлмаган тақдирда, солиқ солинадиган база фаолиятдан олинмайдиган соф тушумнинг умумий ҳажмида юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни тўлаш назарда тутилган соф тушумнинг солиштирма салмоғидан келиб чиққан ҳолда аниқланади.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоблаб чиқарилаётганда солиқ солинадиган база қуйидагиларнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматига (ўртача йиллик қийматига) камайтиради:

1) коммунал хўжалиги объектларининг. Коммунал хўжалиги объектларига қуйидагилар киради: водопровод тармоқлари (сув чиқариш иншоотлари билан), канализация тармоқлари (тозалаш иншоотлари билан), газ ва иссиқликни тақсимлаш тармоқлари (улардаги иншоотлар билан), коммунал-маиший эҳтиёжлар учун қозонхоналар (шу жумладан асбоб-ускуналар);

2) маданият ва санъат, таълим, соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия ва спорт, ижтимоий таъминот соҳасига кирадиган ижтимоий-маданий соҳа объектларининг;

5) суғориш ва коллектор-дренаж тармоқлари объектларининг;

8) табиатни муҳофаза қилиш ва санитария-тозалаш мақсадлари, ёнғин хавфсизлиги учун фойдаланиладиган объектларнинг. Объектларни табиатни муҳофаза қилиш, санитария-тозалаш мақсадлари ва ёнғин хавфсизлиги учун фойдаланиладиган объектларга киритиш тегишли табиатни муҳофаза қилиш ёки давлат ёнғин назорати органининг маълумотномаси асосида амалга оширилади;

9) умумий фойдаланишдаги темир йўллар ва автомобиль йўллари, магистраль трубопроводлар, алоқа ва электр узатиш линияларининг, шунингдек ушбу объектларнинг ажралмас технологик қисми бўлган иншоотларнинг;

10) консервация қилиниши тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори қабул қилинган асосий ишлаб чиқариш фондларининг;

12) солиқ тўловчининг балансида бўлган ҳамда тадбиркорлик фаолиятида фойдаланилмаётган, фуқаро муҳофазаси ва сафарбарлик аҳамиятига молик объектларнинг;

13) шаҳар ва шаҳар атрофидаги йўналишларда йўловчилар ташийдиган шаҳар йўловчилар транспорти ташкилотлари транспорт воситаларининг (автобуслар, трамвайлар, троллейбуслар, метрополитен поездлари);

14) тузилган шартномаларга мувофиқ юридик шахснинг буюртмаси бўйича ишлар бажариш учун касаначиларга бепул фойдаланишга берилган асбоб-ускуналарнинг (фойдаланиш даврига);

15) телекоммуникациялар тармоқларида тезкор-қидирув тадбирлари тизими техник воситаларининг;

16) кўпи билан ўн йил давомида ишлатиб келинаётган машина ва асбоб-ускуналарнинг.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқдан қуйидагилар озод қилинади:

1) соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия ҳамда ижтимоий таъминот, таълим, маданият ва санъат ташкилотлари;

2) уй-жой-коммунал хўжалиги ва бошқа умумфуқаровий аҳамиятга молик шаҳар хўжалиги корхоналари. Уй-жой-коммунал ва бошқа умумфуқаровий аҳамиятга молик шаҳар хўжаликлари жумласига уй-жой фондини бевосита бошқариш, сақлаш ҳамда ундан фойдаланишни амалга оширувчи ташкилотлар, санитария тозалаш ва йиғиштириш, ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш, шаҳарлар ҳамда шаҳарчаларни ташқи ёритиш, водопровод сув олиш иншоотларидан, тақсимланадиган тармоқлардан (тозаловчи иншоотлари билан) фойдаланиш ва сувни тақсимлаш, канализация тармоқларидан фойдаланиш (тозалаш иншоотлари билан), газ тақсимланадиган тармоқлардан фойдаланиш ҳамда газни тақсимлаш, қозонхона, иссиқлик тақсимланадиган тармоқлардан фойдаланиш ва коммунал-маиший эҳтиёжларга ҳамда аҳолига иссиқликни тақсимлашни бевосита амалга оширувчи ташкилотлар, хизмат биноларининг хўжалик бошқармалари, ўт ўчириш командалари, уй-жой-коммунал хўжалигининг хўжалик бошқармалари, уй-жой-коммунал хўжалиги ва шаҳар хўжалигининг умумфуқаровий аҳамиятга молик бошқа корхоналари киради;

4) янги ташкил этилган корхоналар — давлат рўйхатидан ўтказилган пайтдан эътиборан икки йил мобайнида. Мазкур имтиёз қайта ташкил этилган юридик шахслар негизида ташкил этилган корхоналарга, шунингдек бошқа корхоналар ҳудудида шу корхоналардан ижарага олинган асбоб-ускуналардан фойдаланган ҳолда ўз фаолиятини амалга ошираётган юридик шахсларга нисбатан қўлланилмайди;

5) ихтиёрий тугатилаётган тадбиркорлик субъектларини — юридик шахсларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган ихтиёрий тугатиш тўғрисида қабул қилинган қарор ҳақида хабардор қилинган кундан эътиборан. Ихтиёрий тугатиш қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда тугалланмаган ёки тугатиш тартиб-таомили тўхтатилган ва фаолият қайта тикланган тақдирда, ушбу имтиёз қўлланилмайди ҳамда солиқ суммаси имтиёз қўлланилган бутун давр учун тўлиқ миқдорда ундирилади.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкадан (5%) келиб чиққан ҳолда солиқ тўловчи — Ўзбекистон Республикасининг резиденти томонидан амалга оширилади.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқнинг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органига йилда бир марта, йиллик

молиявий ҳисобот топшириладиган муддатда тақдим этилади. Агар кўчмас мулк солиқ тўловчининг солиқ бўйича ҳисобга олиш жойида жойлашмаган бўлса, ҳисоб-китоб кўчмас мулк жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органларига тақдим этилади.

Солиқ даври мобайнида солиқ тўловчилар юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ бўйича жорий тўловлар тўлайдилар.

Жорий тўловлар миқдорини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ тўловчилар жорий солиқ даврининг 10 январигача, янги ташкил қилинганлари эса давлат рўйхатидан ўтказилган санадан эътиборан ўттиз кундан кечиктирмай, давлат солиқ хизмати органларига мўлжалланаётган солиқ солинадиган базадан (тегишли йил учун мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматидан (ўртача йиллик қийматидан) ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳисобланган жорий солиқ даври учун юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси тўғрисидаги маълумотномани тақдим этадилар. Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ бўйича мажбуриятлари солиқ даврида юзага келган солиқ тўловчилар юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси тўғрисидаги маълумотномани солиқ мажбурияти юзага келган санадан эътиборан ўттиз кундан кечиктирмай тақдим этадилар.

Ҳисоблаб чиқарилган жорий тўловлар қуйидагича тўланади:

- микрофирмалар ва кичик корхоналар томонидан — юридик шахслар мол-мулкига солинадиган солиқ йиллик суммасининг тўртдан бир қисми миқдоридан йилнинг ҳар чораги учинчи ойининг 25-кунидан кечиктирмай;

- микрофирмалар ва кичик корхоналар жумласига кирмайдиган солиқ тўловчилар томонидан — юридик шахслар мол-мулкига солинадиган солиқ йиллик суммасининг ўн иккидан бир қисми миқдоридан ҳар ойнинг 10-кунидан кечиктирмай.

Солиқ даври мобайнида мўлжалланаётган солиқ солинадиган база ўзгарган тақдирда солиқ тўловчи юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси тўғрисида аниқлаштирилган маълумотнома тақдим этишга ҳақли. Бунда солиқ даврининг қолган қисми учун жорий тўловларга юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқнинг ўзгариш суммасига тенг улушларда тузатиш киритилади.

Солиқ даврида тўланиши лозим бўлган юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси жорий тўловлар ҳисобга олинган ҳолда, ҳисоб-китобни тақдим этиш муддатидан кечиктирмай бюджетга ўтказилади.

Солиқ даврида юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ бўйича жорий тўловлар суммаси ҳисоб-китобга кўра бюджетга тўланиши лозим бўлган солиқ суммасига нисбатан 10 фоиздан ортиқ камайтирилган тақдирда, давлат солиқ хизмати органи жорий тўловларни юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқнинг ҳақиқий суммасидан келиб чиқиб, пеня ҳисоблаган ҳолда қайтадан ҳисоблаб чиқади.

Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари бўйича юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда давлат солиқ хизмати органлари томонидан қуйидаги тартибда амалга оширилади:

Ўзбекистон Республикасида фаолиятни доимий муассаса орқали амалга ошираётган Ўзбекистон Республикасининг норезиденти доимий муассасанинг солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органига солиқ солинадиган мавжуд мол-мулк тўғрисидаги маълумотномани ҳисобот йилидан кейинги йилнинг 25 январидан кечиктирмай тақдим этиши шарт. Тақдим этилган маълумотнома асосида давлат солиқ хизмати органи юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси ҳисоб-китобини ўн кун ичида амалга оширади ва тўлов хабарномасини ёзиб беради;

Ўзбекистон Республикасининг кўчмас мулкка эга бўлган норезидентларига кўчмас мулк жойлашган ердаги Ўзбекистон Республикаси давлат солиқ хизмати органлари солиқ тўловчининг ёки кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органнинг маълумотлари асосида тўлов хабарномасини ёзиб беради.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари томонидан йилда бир марта, солиқ ҳисоботи давридан кейинги йилнинг 15 февралидан кечиктирмай тўланиши керак.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ.

Мулкида солиқ солинадиган мол-мулки бўлган жисмоний шахслар, шу жумладан чет эл фуқаролари, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ тўловчиларидир.

Агар кўчмас мулк мулкдорининг жойлашган ерини аниқлаш имкони бўлмаса, бу мол-мулк қайси шахснинг эгалигида ва (ёки) фойдаланишида бўлса, ўша шахс солиқ тўловчидир.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида жойлашган уй-жойлар, квартиралар, дала ҳовли иморатлари, гаражлар ва бошқа иморатлар, жойлар, иншоотлар солиқ солиш объектидир.

Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган томонидан белгиланадиган солиқ солиш объектларининг инвентаризация қиймати тўловчилар учун солиқ солинадиган базадир.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкни баҳолаш бўйича ваколатли орган томонидан аниқланган солиқ солиш объектининг баҳоси мавжуд бўлмаган тақдирда, мол-мулкнинг қонун ҳужжатлари билан белгиланадиган шартли қиймати солиқ солинадиган базадир.

Битта жисмоний шахс бир нечта солиқ солиш объекти бўйича тўловчи бўлган тақдирда, солиқ солинадиган база ҳар бир объект бўйича алоҳида-алоҳида ҳисоблаб чиқилади.

Қуйидагиларнинг мулкида бўлган мол-мулкка жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ солинмайди:

1) «Ўзбекистон Қаҳрамони», Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат Қаҳрамони унвонларига сазовор бўлган, учала даражадаги Шухрат ордени билан тақдирланган фуқароларнинг. Мазкур имтиёз тегишинча «Ўзбекистон Қаҳрамони» унвони берилганлиги тўғрисидаги гувоҳнома, Совет Иттифоқи Қаҳрамони, Меҳнат Қаҳрамони дафтарчалари, орден дафтарчаси ёки мудофаа ишлари бўйича бўлимнинг маълумотномаси асосида берилади;

2) уруш ногиронлари ва қатнашчилари, шунингдек доираси қонун ҳужжатлари билан белгиланувчи уларга тенглаштирилган шахсларнинг. Мазкур имтиёз уруш ногиронининг (қатнашчисининг) тегишли гувоҳномаси ёки мудофаа ишлари бўлимининг ёхуд бошқа ваколатли органнинг маълумотномаси асосида, бошқа ногиронларга (қатнашчиларга) эса ногироннинг (қатнашчининг) имтиёзларга бўлган ҳуқуқи тўғрисидаги гувоҳнома асосида берилади;

3) ўн нафар ва ундан ортиқ болалари бор аёлларнинг. Мазкур имтиёзни бериш учун фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг болалар борлигини тасдиқловчи маълумотномаси асос бўлади;

5) пенсионерларнинг. Мазкур имтиёз пенсия гувоҳномаси асосида берилади;

б) I ва II гуруҳ ногиронларининг. Мазкур имтиёз пенсия гувоҳномаси ёки тиббий-меҳнат эксперт комиссиясининг маълумотномаси асосида берилади;

Жисмоний шахс ёки оилавий корхона турар жойдан унда истиқомат қилиш билан бир вақтда товарлар ишлаб чиқариш (ишлар бажариш, хизматлар кўрсатиш) учун фойдаланган тақдирда, мол-мулк солиғи жисмоний шахслар учун белгиланган ставка бўйича тўланади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш солиқ тўловчининг яшаш жойидан қатъи назар, солиқ солиш объекти жойлашган ердаги давлат солиқ хизмати органлари томонидан кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказувчи органнинг маълумотлари асосида амалга оширилади.

Имтиёзларни олиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар имтиёзларни олиш ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжатларни мустақил равишда тақдим этадилар.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси мол-мулкнинг 1 январга бўлган ҳолатига кўра кадастр қийматидан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилади.

**Жисмоний шахсларнинг мол–мулк солиғи ставкалари
2017-2018 йиллар таҳлили**

№	Солиқ солинадиган объектларнинг номи	Солиқ ставкаси	
		2017 йил учун мол-мулкнинг инвентаризация қийматиға нисбатан фоизда	2018 йил учун мол-мулкнинг кадастр қийматиға нисбатан фоизда
1	Турар жойлар, квартиралар (бундан умумий майдони 200 кв.м дан ошиқ бўлганлари мустасно), дала ҳовли қурилмалари, гаражлар ва бошқа иморатлар, хоналар ва иншоотлар	1,7	0,2
2	Шаҳарларда жойлашган умумий майдони қуйидагича бўлган турар жойлар ва квартиралар:		
	200 кв.м дан ошиқ ва 500 кв.м гача бўлган	2,1	0,25
	500 кв.м дан ошиқ бўлган	2,9	0,35
3	Бошқа аҳоли пунктларида жойлашган умумий майдони 200 кв.метрдан ортиқ бўлган турар жой ва квартиралар	2,1	0,25
4	Жисмоний шахсларнинг мол-мулкиға солинадиган солиқни кадастр ҳужжатларидаги инвентаризация ҳамда кадастр қийматидан келиб чиқиб, сўмда	3 000 000	42 000 000
5	- Жисмоний шахслар мол-мулкини баҳолаш бўйича кадастр органлари белгилаган инвентаризация қиймати бўлмаса, солиқ ундириш учун Тошкент шаҳри ва вилоят марказларида, сўмда.	20 328 000	210 000 000
	- Бошқа шаҳарлар ва қишлоқ жойларида, сўмда.	8 833,0	90 000 000

Жадвалдан кўринмоқдаки, 2018 йилда солиқ ставкалари камайтирилганлиғига қарамадан уй-жойларнинг кадастр қиймати 10-14 бараварга оширилган.

Солиқ солиш мақсадида жисмоний шахсларнинг кўчмас мулкнинг кадастр қийматини аниқлаш тартиби Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланади.

2018 йил 1 январдан бошлаб:

- жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш мақсадида мол-мулкнинг кадастр қиймати кадастр ҳужжатларидан келиб чиқиб, бироқ 42 000,0 минг сўмдан кам бўлмаган миқдордан келиб чиқиб ҳисобланади;

- жисмоний шахслар мол-мулкни баҳолаш бўйича органлар белгилаган кадастр қиймати бўлмаса, солиқ ундириш учун Тошкент ва Нукус шаҳарлари, шунингдек вилоят марказларида 210 000,0 минг сўм, бошқа шаҳарлар ва қишлоқ жойларда 90 000,0 минг сўм миқдорида мол-мулкнинг шартли қиймати белгиланди;

- мол-мулкка кадастр қийматидан келиб чиқиб солиқ солишга ўтгандан кейин солиқ юкининг кескин ўсишини олдини олиш мақсадида, кадастр қиймати асосида ҳисоблаб чиқарилган жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси 2017 йил учун ҳисобланган солиқ суммасидан 1,2 баравардан ортиқ бўлиши мумкин эмаслиги белгиланди;

- Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кэнгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар, туман ва шаҳарлар ҳокимликларига тегишли Халқ депутатлари кэнгаши билан келишиб ҳудудларнинг ҳамда фаолиятни амалга ошириш жойининг хусусиятларини инобатга олган ҳолда жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ва жисмоний шахслардан олинadиган ер солиғи бўйича белгиланган ставкаларга 0,7 дан 1,3 гача пасайтирувчи ва оширувчи коэффициентларни белгилаш ҳуқуқи берилди.

Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқни давлат рўйхатидан ўтказувчи органларда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилмаган янги қурилган турар жойлар бўйича жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ мол-мулкнинг шартли қийматининг икки бараваридан келиб чиққан ҳолда ундирилади.

Қонун ҳужжатларида назарда тутилган айрим тоифадаги жисмоний шахслар учун мол-мулк солиғи бўйича имтиёзларни қўллаш мақсадида солиқ солинмайдиган майдон умумий майдоннинг 60 кв.м ҳажмида белгиланади.

Бир нечта мулкдорнинг умумий улушли мулкида бўлган иморатлар, бинолар ва иншоотлар учун жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ мулкдорларнинг ҳар бири томонидан уларнинг ушбу иморатлар, бинолар ва иншоотлардаги улушига мутаносиб равишда тўланади.

Мол-мулкка бўлган мулк ҳуқуқи календарь йил мобайнида бир мулкдордан бошқасига ўтган тақдирда, жисмоний шахсларнинг мулкига солинадиган солиқ аввалги мулкдор томонидан шу йилнинг 1 январидан эътиборан у мол-мулкка бўлган мулк ҳуқуқини йўқотган ойнинг бошланишига қадар, янги мулкдор томонидан эса унда мулк ҳуқуқи вужудга келган ойдан эътиборан тўланади.

Янги иморатлар, бинолар ва иншоотлар бўйича жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ улар барпо этилган йилдан кейинги йил бошидан эътиборан тўланади.

Мерос бўйича ўтган мол-мулк учун жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ меросхўрларда мулк ҳуқуқи вужудга келган ойдан эътиборан тўланади.

Солиқ солиш объекти йўқ қилинган, вайрон бўлган, бузиб ташланган тақдирда, жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ундириш мол-мулк йўқ қилинган, вайрон бўлган ёки бузиб ташланган ойдан эътиборан тўхтатилади. Солиқ суммасини қайта ҳисоб-китоб қилиш маҳаллий давлат ҳокимияти органи ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи томонидан берилган йўқ қилинганлик, вайрон бўлганлик, бузиб ташланганлик фактини тасдиқловчи ҳужжатлар мавжуд бўлган тақдирда, амалга оширилади.

Календарь йил мобайнида имтиёз ҳуқуқи вужудга келган (амал қилиши тугаган) тақдирда, жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни қайта ҳисоб-китоб қилиш ушбу ҳуқуқ вужудга келган (амал қилиши тугаган) ойдан эътиборан амалга оширилади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни тўлаш тўғрисидаги тўлов хабарномаси давлат солиқ хизмати органи томонидан солиқ тўловчиларга имзо қўйдирилган ҳолда ёки тўлов хабарномаси олинганлигини ва олинган санани тасдиқловчи бошқа усулда ҳар йили 1 майдан кечиктирмай топширилади.

Жисмоний шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни солиқ даври учун тўлаш ҳисобот йилининг 15 октябрига қадар амалга оширилади.

Солиқ кодексининг 84, 271, 283, 349-моддаларига киритилган қўшимчалар тадбиркорлик фаолиятини юритиш учун ажратилган ер участкаларида объектлар қурилиши лойиҳа-смета ҳужжатларида белгиланган норматив муддатда, қурилишнинг норматив муддати белгиланмаган тақдирда эса қурилиш бошланганидан эътиборан йигирма тўрт ой ичида тугалланмаганда мол-мулк солиғи ва ер солиғи солиқ солинадиган базадан келиб чиқиб, белгиланган ставканинг уч баравари миқдорида, Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг Давлат архитектура-қурилиш назорати ҳудудий инспекциялари ахбороти асосида ҳисоблаб чиқарилишини назарда тутати.

Бунда, ушбу тартиб қурилиши тугалланган объектларда товарлар ишлаб чиқаришни ва хизматлар кўрсатишни ташкил этиш бўйича олинган мажбуриятларни ўн икки ой ичида бажармаган тадбиркорлик субъектларига, шунингдек объектларни олган эгаларга нисбатан ҳам татбиқ этилади. Объектлар қурилишининг бошланиш ва тугалланиш муддатларини ҳисоблаб чиқариш тартиби қонун ҳужжатларида белгиланади.

Шунингдек, юқорида қайд қилинган мол-мулк солиғи ва ер солиғини белгиланган ставканинг уч баравари миқдорида тўлаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Давлат архитектура ва қурилиш қўмитасининг Давлат архитектура-қурилиш назорати ҳудудий инспекциялари томонидан аниқланган объектлар ва ер участка майдонлари бўйича солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини қўллаётган юридик шахсларга ҳам татбиқ этилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли Фармони билан тасдиқланган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”да амалга оширишга оид Давлат дастурининг 75-банди ижроси юзасидан Солиқ кодексининг **338-моддасига** Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятидаги кўчмас мол-мулкнинг алоҳида тоифаларини бошқа шахсга ўтказиш шартномаларини тасдиқлаганлик учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан давлат божини ҳисоблаб чиқаришнинг бошқача тартиби белгиланишини назарда тутувчи қўшимча киритилди.

Бунда, Вазирлар Маҳкамасининг 1994 йил 3 ноябрдаги “Давлат божи ставкалари ҳақида”ги 533-сонли қарорига киритилган қўшимчаларга мувофиқ, Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятида янги қурилган кўчмас мол-мулкни олди-сотди шартномаларини тасдиқлаганлик учун:

Ўзбекистон Республикасида доимий яшовчи ва республиканинг бошқа минтақаларида доимий пропискага эга бўлган жисмоний шахслар томонидан қиймати энг кам ойлик иш ҳақининг 2500 (430 600 000 сўм) бараваридан кам бўлмаган миқдордаги кўчмас мол-мулк сотиб олинганда давлат божи шартнома суммасининг 5 фоизи миқдорида;

Тошкент шаҳри ва Тошкент вилоятига бошқа давлатлардан келган ва Ўзбекистон Республикасида яшаш гувоҳномасига эга бўлган чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар томонидан 600 млн. сўмдан кам бўлмаган миқдордаги янги қурилган кўчмас мол-мулк сотиб олинганда давлат божи шартнома суммасининг 10 фоизи миқдорида белгиланган.

Бунда, юқоридаги миқдорларда давлат божи тўлаб сотиб олинган мол-мулкни харид қилинган кундан бошлаб уч йил мобайнида олди-сотди, алмаштириш ва ҳадя қилиш шартномаларини тасдиқлаганлик учун энг кам ойлик иш ҳақининг 400 (68 896 000 сўм) баравари миқдорида давлат божи ундирилади.

Назорат саволлари

1. Ер қаъридан фойдаланганда солиққа тортишнинг зарурлиги нимада? Бонуслар нима?
2. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушуми асосан қайси ер ости қазилма бойликлари ҳиссасига тўғри келади?
3. Республикамизда энг йирик солиқ тўловчилар жумласига қайси корхоналар киради?

4. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушумининг асосий қисми республикамизнинг қайси худудлари хиссасига тўғри келади?
5. Ер қаъридан фойдаланганда солиққа тортиш объекти ва базаси қандай аниқланади?
6. Қайси мезонлар асосида солиқ ставкалари табақалаштирилади?
7. Ҳозирги вақтда ер ости қазилма бойликларнинг нечта турига нисбатан солиқ ставкалари белгиланган?
8. Солиқ кодексида ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқдан имтиёзлар кўзда тутилганми?
9. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни жорий этишдан кўзда тутилган мақсад нима?
10. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилари кимлар?
11. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни давлат бюджетига таъминлаб берадиган асосий солиқ тўловчиларни биласизми?
12. Мол-мулк солиғи қачон жорий этилган ва уни жорий этишдан кўзланган мақсад нима?
13. Мол-мулк солиғини давлат бюджети даромадлари таркибидаги аҳамияти қандай?
14. Мол-мулк солиғини тўловчилари кимлар?
15. Солиққа тортишнинг алоҳида тартиби ўрнатилган корхоналар асосий фаолиятдан ташқари бошқа фаолият билан шуғулланганларида мол-мулк солиғини тўлашадими?
16. Мол-мулк солиғининг объекти ва базаси қандай аниқланади?
17. Корхона мол-мулкининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати қандай тартибда топилади?
18. Мол-мулк солиғи ставкалари қандай белгиланган?
19. Маҳсулотини экспорт қилаётган корхоналарга мол-мулк солиғини ҳисобланиши қандай тартибда амалга оширилади, агарда экспорт ҳажми маҳсулотни сотишда 40 фоизни ташкил этган бўлса?
20. Мол-мулк солиғидан кимлар имтиёзга эга?
21. Солиқ идораларига қайси муддатларда мол-мулк солиғи бўйича ҳисоб-китоб топширилади?
22. Белгиланган муддатларда тугалланмаган қурилиш объекти учун мол-мулк солиғини тўлаш тартиби қандай белгиланган?
23. Меъёрий муддатларда ўрнатилмаган ускуналар учун мол-мулк солиғини тўлаш тартиби қандай белгиланган?
24. Ер солиғини юридик ва жисмоний шахслардан ундиришнинг сабаби нимада?
25. Ер солиғининг ҳуқуқий асослари Ўзбекистонда қачон шакллланган?
26. Ўзбекистонда ер фонди қандай таркиб топган?
27. Кимлар ер солиғини тўловчилари бўлиб ҳисобланишади?
28. Алоҳида солиқ режимига ўтган юридик шахслар ер солиғини тўловчилари бўлиб ҳисобланишадими?
29. Ер солиғини ундириш объекти нима?
30. Солиқ ставкалари қандай мезонлар асосида белгиланади?
31. Қандай ерлар солиқ солинмайдиган ер участкалари ҳисобланади?
32. Қандай юридик ва жисмоний шахслар ер солиғидан озод қилинади?
33. Ер солиғини ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш муддатлари қандай белгиланган?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017

йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).

4. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.

5. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.

6. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.cer.uz.
3. www.review.uz.
4. www.imf.org.
5. www.soliq.uz
6. www.lex.uz
7. www.mf.uz
8. www.gov.uz

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ УЧУН ТАВСИЯЛАР

Амалий машғулот **мақсади** тингловчиларнинг назарий билимларини амалий жиҳатдан мустаҳкамлашга қаратилган. Машғулотлар республикамиздаги илғор корхона ва ташкилотларда ҳамда амалий фаолият билан машғул бўлган амалиётчилар билан ҳамкорликда ўтказилади. Машғулот давомида тингловчилар солиққа тортишнинг долзарб масалалари юзасидан фикрлар алмашади, корхоналарда солиққа тортишнинг масалалари, солиқ юки ва унинг молиявий-хўжалик фаолиятига таъсирини мониторинг қилиш, солиққа тортишни такомиллаштириш, солиқ-бюджет тизимнинг ривожланиши тўғрисида амалий кўникмалар ҳосил қиладилар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Солиққа тортишнинг назариялари ва ҳуқуқий асослари

Дарс шакли баҳс-мунозара. Машғулотнинг мақсади тингловчиларда солиққа тортишнинг долзарб масалаларининг моҳияти, иқтисодий инновацион ривожланишида солиқ тизимининг ўрни ва унинг такомиллашиши ҳамда амал қилиши хусусиятларини муҳокама этиш ва кўникма ҳосил этишдан иборат.

Ишни бажариш учун қуйидаги масалалар муҳокама этилади:

1. Солиққа тортишнинг умумий назариялари бўйича баҳс-мунозара ўтказиш.
2. Ўзбекистон Республикасида солиққа тортиш тизимининг ҳуқуқий асослари муҳокама қилиш.
3. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар тизимини таҳлилни ўтказиш.

Муҳокама учун саволлар

1. Солиқларнинг иқтисодий моҳияти деганда нимани тушунасиш?
2. Иқтисодчи олимлар томонидан солиқларга берилган тарифларни ўзига хос жиҳатларини тушунтириб беринг.
3. Солиқларнинг объектив зарурлиги нималарда кўринади?
4. Солиқларнинг бошқа иқтисодий категориялардан фарқи нималардан иборат?
5. Хорижий иқтисодчи-олимлар ўзининг қайси асарларида илк бор солиқларнинг тамойилларини асослаб берган?
6. Ўзбекистон иқтисодчи-олимлари солиқларга қандай таъриф берган?
7. Солиқларнинг хусусиятларини тушунтириб беринг.
8. Солиқларга оид билимларни олимлар томонидан турлича талқин этилиши сабаблари нимада?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодий назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.
5. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.
6. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.gov.uz
2. www.press-service.uz
3. www.ziyonet.uz
4. www.edu.uz
5. www.tdiu.uz
6. www.lex.uz
7. www.stat.uz
8. www.mf.uz
9. www.soliq.uz
10. www.infocom.uz

2-амалий машғулот. Ўзбекистонда юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини ҳисоблаш механизми

Ишдан мақсад: юридик шахслардан олинадиган фойдани ҳисоблаб чиқиш ва солиққа тортиладиган базани тўғри шакллантириш, солиқ имтиёзларини ва солиқ ставкаларини белгиланган тартибда қўллаш ҳамда бюджетга юридик шахслардан олинадиган фойда солиғини ўз вақтида ўтказиш, мазкур солиқ тури бўйича ҳисоботларни электрон тарзда солиқ органларига тақдим этиш масалалари муҳокама қилинади.

Қуйидаги масалалар ўртага ташланади:

1. Ўзбекистонда бевосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлил ўтказиш.
2. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғининг тўловчилари ва уларнинг ўзига хос жиҳатлари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари ҳамда улардаги ўзгариш тенденцияларини ўрганиш.
3. Фойда солиғини ҳисоблаб чиқиш ва тўлаш тартиби. Ҳисоботларни электрон тарзда солиқ органларига тақдим этиш.

Муҳокама учун саволлар

1. Юридик шахслар фойда солиғи Ўзбекистонда қачон жорий қилинган?
2. Юридик шахслар фойда солиғини тўловчилари кимлар?
3. Резидент ва норезидент кимлар ва улар қандан тартибда солиққа тортилади?
4. Солиқ объекти ва солиққа тортиш базаси қандай аниқланади?
5. Корхонанинг молиявий фаолият натижалари қандай аниқланади?
6. Юридик шахслардан олинадиган фойда солиғи ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилган?
7. Маҳсулотини экспорт қилувчи корхоналар учун қандай ставкалар белгиланган?
8. Юридик шахсларнинг қандай фойдаси юридик шахслар фойда солиғини тўлашдан озод этилади?
9. Юридик шахсларнинг қандай харажатлари солиққа тортиладиган даромаддан камайтиради?
10. Солиқ ҳисоботларини топшириш ва солиқни тўлаш тартиби қандай белгиланган?
11. Юридик шахслар қандай тартибда ва шаклда тахмин қилинаётган фойдаси ҳақида маълумотнома тақдим этадилар?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 5 февралдаги 54-сон қарори билан тасдиқланган “Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларини шакллантириш тартиби тўғрисида”ги Низом.
5. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.gov.uz
2. www.press-service.uz
3. www.ziyounet.uz
4. www.edu.uz
5. www.tdiu.uz
6. www.lex.uz
7. www.stat.uz
8. www.mf.uz
9. www.soliq.uz
10. www.infocom.uz

3-амалий машғулот. Ўзбекистонда жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаш механизми

Ишдан мақсад: Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартибини ўрганиш.

Муҳокама қилинадиган масалалар:

1. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлари.
2. Даромад солиғини ҳисоблаб чиқариш ва тўлаш тартиби.
3. Декларация асосида жисмоний шахсларнинг даромадларини солиққа тортиш механизми.

Муҳокама учун саволлар

1. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг моҳиятини тушунтириб беринг?
2. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг ўзига хос хусусиятлари нимада?
3. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг тўловчилари кимлар?
4. Жисмоний шахсларнинг жами йиллик даромадларига қайси даромад турлари киради?
5. Жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғи ставкалари?
6. Меҳнатга ҳақ тўлаш шаклида олинадиган даромадлар таркибига қандай даромадлар киради?
7. Жисмоний шахсларнинг мулкӣ даромадларига солиқ ставкалари қандай белгиланади?

8. Норезидент жисмоний шахсларнинг даромадларига тўлов манбаида қандай тартибда солиқ ставкалари қўлланилади?

9. Жисмоний шахсларнинг даромадларини декларация усулида солиққа тортиш тартибини тушунтириб беринг?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz
2. www.stat.uz
3. www.mf.uz
4. www.soliq.uz

4-амалий машғулот

Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш тартиби

Ишдан мақсад: Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш. Ноль ставка бўйича қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш. Солиқа тортиладиган оборотни тўғри аниқлаш. Ҳисоботларни тузиш.

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Билвосита солиқларни солиқ тушумларидаги салмоғи ва қиёсий таҳлили.
2. Қўшилган қиймат солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.
3. Ноль даражали ставка бўйича солиқ солинадиган оборот.

Муҳокама учун саволлар

1. Эгри солиқлар таркибига қандай солиқлар киради?
2. Эгри солиқларнинг ижобий ва салбий томонларини кўрсатинг?
3. Қўшилган қиймат қандай таркиб топади?
4. Қўшилган қиймат солиғининг давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги аҳамияти қандай?
5. Қўшилган қиймат солиғини қандай шахслар тўлайди?
6. Қўшилган қиймат солиғи объекти қандай аниқланади?
7. Солиққа тортиладиган оборот деганда нимани тушунасиз?
8. Қўшилган қиймат солиғи ставкалари ва уларни қўллаш тартиби қандай?
9. Ноллик ставка қайси товарлар (иш ва хизматлар)га нисбатан қўлланилади?
10. Қандай товарлар ва маҳсулотлар (ишлар хизматлар) қўшилган қиймат солиғидан озод бўлади?
11. Ноллик ставка билан имтиёз ўртасида қандай тафовутлар мавжуд?
12. Ҳисобварақ-фактуралар қандай тўлдирилади ва унда қўшилган қиймат солиғи қайси пунктларда кўрсатилади?
13. Қўшилган қиймат солиғини тўлаш ва ҳисоботни тақдим этиш тартиби қандай?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарк” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz
2. www.stat.uz
3. www.mf.uz
4. www.soliq.uz

5-амалий машғулот. Акциз ва транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни ҳисоблаш механизми

Ишдан мақсад: Акциз солиғини ва транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартибини ўрганиш.

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Акциз солиғини ҳисоблаш ва бюджетга тўлаш тартиби.
2. Транспорт воситаларига бензин, дизел ёнилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқни тўловчилар таркиби ва солиқ ставкалари.
3. Солиқларни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.

Муҳокама учун саволлар

1. Акциз солиғи қачон жорий этилди?
2. Акциз солиғи тўловчилар қандай гуруҳланади?
3. Акциз ости товарларини аниқлаш мезонлари қандай?
4. Акциз солиғи объекти нималардан иборат?
5. Акциз солиғининг базаси қандай аниқланади?
6. Акциз солиғини тўлашдан кимлар озод этилган?
7. Акциз солиғи ставкалари ва акцизости товарлар рўйхати ким томонидан белгиланади?
8. Акциз солиғини ҳисобга олиш тартиби қандай?
9. Алоҳида товарлар бўйича бюджетга тўланадиган акциз солиғини ҳисоблаб чиқишнинг хусусиятлари нимада?
10. Акциз солиғи ҳисобини тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари қандай?
11. Акциз маркалари нима ва у қачон жорий этилган?
12. Транспорт воситаларига бензин, дизель ёқилғиси ва газ ишлатганлик учун олинадиган солиқнинг ҳисоб-китоби ва бюджетга тўлаш тартибини ёритинг?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).

4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz
2. www.stat.uz
3. www.mf.uz
4. www.soliq.uz

6-амалий машғулот. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартиби

Ишдан мақсад: Ягона солиқ тўловини, ягона ер солиғини ва қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш ўрганиш.

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
2. Ягона солиқ тўловини ҳисоблашда қўлланиладиган энг кам миқдорлар ва уларнинг аҳамияти.
3. Ягона солиқ тўловини ҳисоблаш механизмини такомиллаштириш масалалари.
4. Ягона ер солиғининг тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар ҳамда улардаги ўзгариш тенденциялари.
5. Қатъий белгиланган солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
6. Солиқ солишнинг соддалаштирилган тартибини такомиллаштириш масалалари.

Муҳокама учун саволлар

1. Солиқ амалиётида илк бор қачон соддалаштирилган солиқ режими жорий қилинган ва қайси меъёрий ҳужжат асосида?
2. Кичик бизнес субъектлари таркиби қайси мезонлар асосида белгиланади?
3. Ягона солиқ тўлови қачон жорий этилди?
4. Ягона солиқ тўловини тўловчилари кимлар?
5. Қандай юридик шахслар ягона солиқ тўловидан имтиёзга эга?
6. Ягона солиқ тўлови бюджетга қайси муддатларда тўланади?
7. Ягона солиқ тўловини бюджетга кечиктириб тўлаш тартиби қандай?
8. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўловидан ташқари яна қандай тўловлар, йиғимлар сақлаб қолинган?
9. Ягона солиқ тўловини тўловчи савдо ва умумий овқатланиш корхоналарининг солиққа тортиш объекти қандай аниқланади?
10. Ягона солиқ тўловини ҳисоблашда ялпи тушум таркиби қандай аниқланади?
11. Ялпи тушум таркибидан нималар чегирилади?
12. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналари учун ягона солиқ тўлови ставкалари 2018 йилда қандай белгиланган?
13. Савдо ва умумий овқатланиш корхоналарининг ягона солиқ тўлови қайси муддатларда тўланади?
14. Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари ягона ер солиғини тўлашга ўтишлари билан улар қандай солиқлар ва йиғимларни тўлашдан озод этилди?
15. Қандай юридик шахслар ягона ер солиғининг тўловчилари ҳисобланади?
16. Ягона ер солиғининг объекти ва базаси қандай аниқланади?

17. Ягона ер солиғининг ставкалари қайси мезонлар асосида табақалаштирилади?
18. Ягона ер солиғини ҳисоблаш тартибини аниқланг?
19. Солиқ бўйича ҳисоб-китоблар ва ҳисобланган солиқ суммалари қайси муддатда солиқ идораларига топширилади?
20. Қатъий белгиланган солиқнинг тўловчилари кимлар?
21. Қатъий белгиланган солиқнинг тўловчилари қандай ҳолатда бошқа тўловларни тўлаши мумкин?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).
4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz
2. www.stat.uz
3. www.mf.uz
4. www.soliq.uz

7-амалий машғулот. Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловларни ҳисоблаш механизми

Ишдан мақсад: Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловларни, ер солиғини ва мол-мулк солиғини ҳисоблашни ўрганиш.

Муҳокама этиладиган масалалар

1. Ер қаъридан фойдаланувчилар учун солиқ ва махсус тўловлар тизимининг иқтисодий моҳияти.
2. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқни ҳисоблаш, ҳисоб-китобни тақдим этиш тартиби ва бюджетга тўлаш муддатлари.
3. Гижоратбоп топилма бонуси ва имзоли бонус.
4. Ер солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган ер солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш ва солиқни тўлаш муддатлари.
5. Мол-мулк солиғи тўловчилари, объекти, базаси, ставкалари ва имтиёзлар. Юридик ва жисмоний шахслар олинадиган мол-мулк солиғини ҳисоблаш, ҳисоб китобларни тақдим этиш тартиби ва солиқни тўлаш муддатлари.

Муҳокама учун саволлар

1. Ер қаъридан фойдаланганда солиққа тортишнинг зарурлиги нимада? Бонуслар нима?
2. Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушуми асосан қайси ер ости қазилма бойликлари ҳиссасига тўғри келади?
3. Республикамизда энг йирик солиқ тўловчилар жумласига қайси корхоналар киради? Ер қаъридан фойдаланганлик учун солиқ тушумининг асосий қисми республикамизнинг қайси худудлари ҳиссасига тўғри келади?
4. Ер қаъридан фойдаланганда солиққа тортиш объекти ва базаси қандай аниқланади?

5. Ҳозирги вақтда ер ости қазилма бойликларнинг нечта турига нисбатан солиқ ставкалари белгиланган?

6. Сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқни тўловчилари ва ҳисоблаш механизмини тушунтириб беринг?

7. Мол-мулк солиғи қачон жорий этилган ва уни жорий этишдан кўзланган мақсад нима?

8. Мол-мулк солиғини тўловчилари кимлар?

9. Солиққа тортишнинг алоҳида тартиби ўрнатилган корхоналар асосий фаолиятдан ташқари бошқа фаолият билан шуғулланганларида мол-мулк солиғини тўлашадими?

10. Мол-мулк солиғининг объекти ва базаси қандай аниқланади?

11. Корхона мол-мулкининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати қандай тартибда топилади?

12. Мол-мулк солиғи ставкалари қандай белгиланган?

13. Маҳсулотини экспорт қилаётган корхоналарга мол-мулк солиғини ҳисобланиши қандай тартибда амалга оширилади, агарда экспорт ҳажми маҳсулотни сотишда 40 фоизни ташкил этган бўлса?

14. Мол-мулк солиғидан кимлар имтиёзга эга?

15. Солиқ идораларига қайси муддатларда мол-мулк солиғи бўйича ҳисоб-китоб топширилади?

16. Белгиланган муддатларда тугалланмаган қурилиш объекти учун мол-мулк солиғини тўлаш тартиби қандай белгиланган?

17. Меъёрий муддатларда ўрнатилмаган ускуналар учун мол-мулк солиғини тўлаш тартиби қандай белгиланган?

18. Ер солиғини юридик ва жисмоний шахслардан ундиришнинг сабаби нимада?

19. Кимлар ер солиғини тўловчилари бўлиб ҳисобланишади?

20. Ер солиғини ундириш объекти нима?

21. Солиқ ставкалари қандай мезонлар асосида белгиланади?

22. Қандай ерлар солиқ солинмайдиган ер участкалари ҳисобланади?

23. Қандай юридик ва жисмоний шахслар ер солиғидан озод қилинади?

24. Ер солиғини ҳисоблаб чиқариш ва бюджетга тўлаш муддатлари қандай белгиланган?

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-2699-сонли Қарори (2016 йил 27 декабр).

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-3454-сонли Қарори (2017 йил 29 декабр).

4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарқ” нашриёти – 2009. –400 бет.

Интернет сайтлар

1. www.lex.uz

2. www.stat.uz

3. www.mf.uz

4. www.soliq.uz

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

Кириш

Ҳозирги даврда бозор иқтисодиёти шароитида, асосий мақсад иқтисодиётнинг сифат жиҳатидан янги ҳолатга ўтиш жараёнини осонлаштириш ва айни вақтда маҳаллий бюджет даромадларини кўпайтириш механизмини жиддий равишда қайта кўриб чиқиш ҳисобланади.

Маҳаллий бюджетлар даромадларини кўпайтириш энг долзарб масалалардан биридир. Фақат ўз даромад манбаига тўлиқ эга бўлган маҳаллий ҳукуматлар ўз фаолиятларини тўлиқ амалга оширишлари мумкин. Акс ҳолда, ҳар хил молиявий камчиликларга йўл қўйиш эҳтимоли мавжуд.

Солиқ тизимининг энг муҳим йўналишларидан бири бўлган маҳаллий солиқлар ва йиғимларни ислоҳ қилиш ҳозирги даврнинг долзарб мавзуларидан бири ҳисобланади. Чунки, бозор муносабатлари ривожлана борган сари умумдават бюджети таркибида маҳаллий солиқларнинг салмоғи орта боради. Маҳаллий солиқларнинг тури ва ундириш механизмининг такомиллашуви ва уларнинг тушумининг кўпайиши маҳаллий муаммоларни ҳал қилишда ва аҳолининг турмуш даражасини яхшилашда катта имкон яратади, қўшимча маблағлар ёрдамида аҳолининг кам таъминланган қатламларини ижтимоий ҳимоя қилишни ташкил этишга ёрдам беради.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг активларнинг асосий қисмини узоқ муддатли активлар – асосий воситалар ташкил қилади. Асосий воситаларни ҳисобини тўғри юритиш, улар бўйича эскиришни тўғри ҳисоблаш, ремонт ҳамда асосий воситаларнинг қийматини оширадиган харажатларни тўғри расмийлаштириш, уларни ҳисобдан чиқарилиши каби масалалар ҳамда хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий натижаларига таъсирини ўрганиш муҳим вазифа ҳисобланади. Шу боис, ушбу кўрсаткичларнинг мол-мулк солиғини ҳисоблашда нафақат назарий, балки амалий аҳамиятга моликдир.

Хўжалик юритувчи субъектларнинг мол-мулк солиғини ҳисоблаш натижасида корхоналарнинг молиявий-хўжалик фаолиятига таъсирини ўрганиб, ушбу солиқнинг корхона фаолиятига минимал даражада салбий таъсирини етказиш имкони топилади.

Кейсда масаланинг ечими орқали қуйидаги натижаларга эришиш мумкин:

- юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғини тўғри ҳисоблашни;
- асосий воситаларнинг бошланғич қийматини тўғри ҳисобга олишни;
- асосий воситалар бўйича эскириш ҳисоблаш усулларини ажратади;
- асосий воситаларга ҳисоб сиёсати ва солиқ кодексига биноан эскириш ҳисоблаш усуллари ўртасидаги фарқларни аниқлайди ва уларни солиққа тортиладиган базага кирита олади;
- номоддий активлар таркибини ва уни ҳисобга олишни ўрганади;
- асосий воситалар ҳисобдан чиқара олади, молиявий натижаларни шакллантиради ҳамда солиққа тортиш базасига тўғри олиб боради;
- бюджетга тўланадиган мол-мулк солиғи суммасини тўғри ҳисоблайди.

Вазият

“Юлдуз” масъулияти чекланган жамиятда мавжуд бўлган асосий воситаларига ҳисоб сиёсатига биноан 2006 йилда эскириш ҳисобланган, янги қабул қилинган асосий воситаларнинг бошланғич қиймати тўғри шаклланган, асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш натижасида молиявий натижа тўғри аниқланганлигини, “Асосий воситалар ҳаракати тўғрисида”ги ҳисобот шакли тўғри расмийлаштирилганлиги ҳисобланади.

Корхона бош бухгалтери ушбу ҳисоб-китоблар молиявий натижаларни ифодаловчи кўрсаткичларга таъсирини таҳлил қилишни, асосий воситаларга эскиришни ҳисобга олиш қайдномаси ҳамда “Асосий воситалар ҳаракати тўғрисида”ги ҳисобот шаклини текшириб беришни топширди (қаранг 1, 2, 3-жадвалларга).

Давлат солиқ инспекциясида тақдим этилган мол-мулк солиғи бўйича қуйидаги маълумотларни кўриб чиқамиз:

Солиқ солинадиган база қуйидагилардир:

-асосий воситалар бўйича — асосий воситаларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати. Асосий воситаларнинг қолдиқ қиймати ушбу мол-мулкнинг бошланғич (тикланиш) қиймати билан солиқ тўловчининг ҳисоб сиёсатида белгиланган усуллардан фойдаланилган ҳолда ҳисоблаб чиқилган амортизация ҳажми ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади.

-норматив (белгиланган) муддатда тугалланмаган қурилиш объектлари ва ишга туширилмаган асбоб-ускуналар бўйича — тугалланмаган қурилишнинг ва ўрнатилмаган асбоб-ускуналарнинг ўртача йиллик қиймати.

Солиқ солиш объектларининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (ўртача йиллик қиймат) солиқ давридаги ҳар бир ойнинг охири кундаги ҳолатга кўра солиқ солиш объектларининг қолдиқ қийматларини (ўртача йиллик қийматларини) қўшишдан олинган сумманинг ўн иккидан бир қисми сифатида ортиб борувчи якун билан аниқланади.

Корхоналардан олинадиган мол-мулк бўйича солиқ солинадиган база қуйидагилар ҳисобланади:

- асосий воситалар бўйича — асосий воситалар ўртача йиллик қолдиқ қиймати. Асосий воситалар қолдиқ қиймати ушбу мол-мулкнинг бошланғич (тикланиш) қиймати билан солиқ тўловчининг ҳисоб сиёсатида белгиланган усуллардан фойдаланилган ҳолда ҳисоблаб чиқилган амортизация ҳажми ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади;

- норматив (белгиланган) муддатда тугалланмаган қурилиш объектлари ва ишга туширилмаган асбоб-ускуналар бўйича — тугалланмаган қурилишнинг ва ўрнатилмаган асбоб-ускуналарнинг ўртача йиллик қиймати.

Ўзбекистон Республикаси норезидентларининг кўчмас мулк объектларига нисбатан ушбу мол-мулкнинг ўртача йиллик қиймати солиқ солинадиган база ҳисобланди.

Солиқ солиш объектларининг ўртача йиллик қолдиқ қиймати (ўртача йиллик қиймат) ҳисобот давридаги ҳар бир ойнинг охири кундаги ҳолатга кўра солиқ солиш объектларининг қолдиқ қийматларини (ўртача йиллик қийматларини) қўшишдан олинган сумманинг ўн иккидан бир қисми сифатида ортиб борувчи якун билан аниқланади.

Юридик шахслар мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати ҳисобот йилининг 31 январиди ва ҳисобот йилининг 31 декабридаги мол-мулк қолдиқ қийматини қўшишдан олинган суммани ҳамда ҳисобот даври қолган барча ойлари ҳар бир ойнинг охири кундаги мол-мулк қолдиқ қиймати суммасини 12 га бўлишдан олинган сон сифатида қуйидаги формула бўйича аниқланади:

$$\begin{array}{|l} \text{Ўртача йиллик} \\ \text{қолдиқ қиймати} \end{array} = \frac{31 \text{ янв.} + 28 \text{ фев.} + \dots + 31 \text{ дек.}}{12}$$

Агар мол-мулк ойнинг биринчи ярмида амалга киритилган бўлса, мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматини ҳисоблаб чиқаришда киритиш оyi тўлиқ ой деб қабул қилинади,

агар мол-мулк ойнанинг иккинчи ярмида амалга киритилган бўлса, ўртача йиллик қолдиқ қиймат амалга киритиш ойдан кейинги ойнанинг биринчи кунидан бошлаб ҳисобланади.

Мисол келтирамиз:

1) юридик шахс 20 сентябрда таъсис этилган:

1-жадвал

2015 йил учун юридик шахс мол-мулкни ҳисоблаб чиқаришга ўртача йиллик қолдиқ қийматининг ҳисоб-китоби («Юлдуз» фирмаси буйича) ҳисобот йилининг IV-чораги учун: (минг сўмда)

Баланс моддалари номи	Баланс коди сатри	Баланс моддалари бўйича суммалар				
		31.01	30.09	31.10	30.11	31.12
Асосий воситалар	010	-	-	845	845	835
Асосий воситаларнинг эскириши	011, 021	-	-	100	110	120
Солиқ солинадиган мол-мулкнинг қолдиқ қиймати	012, 022			745	735	715

Солиқни ҳисоблаб чиқариш учун мол-мулкнинг ўртача қолдиқ қиймати	=	$\frac{745 + 735 + 715}{3} = 731,67 * 5\% = 36,58$
--	---	--

Юридик шахсларнинг мол-мулк солиғи ставкаси

Солиқ тўловчилар	Солиққа тортиладиган базага нисбатан солиқ ставкаси, фоизда
Юридик шахслар	5

Манба: 29.12.2017 йил ПҚ-3454-сонли қарори

Ўз вақтида меъёрий муддатларда дастгоҳларни ўрнатилмаганлиги учун мол-мулк солиғи ставкаси икки бараварга оширилади.

Тугалланмаган қурилишда ва дастгоҳлар бўйича ўз вақтида киритилмаганлар бўйича пасайтирилган солиқ ставкалари қўлланилмайди.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ҳисоблаб чиқариш солиқ тўловчи — Ўзбекистон Республикасининг резиденти томонидан ҳисоблаб чиқарилган солиқ солинадиган базадан ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади.

Солиқ даври мобайнида солиқ тўловчилар ҳар ойда жорий тўловларни амалга оширадилар (микрофирмалар ва кичик корхоналар бундан мустасно). Жорий тўловлар суммаси тегишли йил учун мол-мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматидан (ўртача йиллик қийматдан) ва белгиланган ставкадан келиб чиққан ҳолда ҳисоблаб чиқарилган юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ йиллик суммасининг ўн иккидан бир қисми миқдорида белгиланади. Жорий тўловлар миқдорини ҳисоблаб чиқариш учун солиқ тўловчи солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органига белгиланган шаклдаги маълумотномани жорий йилнинг 20 январигача тақдим этади.

Бюджетга жорий тўловларни тўлаш ҳар ойнанинг 25-кунидан кечиктирмай амалга оширилади.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқнинг ҳисоб-китоби солиқ бўйича ҳисобга олиш жойидаги давлат солиқ хизмати органларига ортиб борувчи яқун билан йилнинг ҳар чорагида ҳисобот давридан кейинги ойнинг 25-кунидан кечиктирмай, йил яқунлари бўйича эса йиллик молиявий ҳисобот тақдим этиладиган муддатда тақдим этилади.

Тўланиши лозим бўлган, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси ҳисоб-китобларни топшириш учун белгиланган кундан кечиктирмай бюджетга ўтказилади.

Қўшимча маълумот:

2015 йилда бухгалтер томонидан асосий воситалар боғлиқ бўлган операцияларга берган бухгалтерия проводкалари.

1) МЧЖ жойлашган биносини 2015 йилнинг 2 январидан 10 йил муддатга молиявий ижарага олган бўлиб, бу муддат бинонинг бутун фойдали хизмат муддатига тенгдир. Бинонинг 60% савдо мақсадларида ва 40% маъмурий мақсадларида фойдаланилади. Молиявий ижара шартномаси 1116000 сўм миқдоридан тўловнинг йилига икки маротаба амалга оширишни кўзда тутган ҳамада тўловлар ҳар йилнинг 10 июлида ўтган биринчи ярим йиллик учун ва ҳар йилнинг 10 январидан ҳисобот даврининг иккинчи ярми учун амалга оширилади. Шартномада йиллик фойза ставкаси 10% ҳажмида кўзда тутилган. Бухгалтер ижара шартномасини тузиш вақтида бинонинг бошланғич қиймати аннуитетнинг жорий қиймати жадвалидан фойдаланиланиш (12,4622) бўйича ҳисобга олган. Ҳисоб сиёсатига мувофиқ компания ижарага олинган бино бўйича тўғри чиқиқли усулдан фойдаланилади, кўзда тутилган тугатиш қиймати эса 147815 сўмни ташкил этади. Солиқ мақсадларида камайиб борувчи қолдиқ усулидан фойдаланишга рухсат этилган бўлиб, тахмин қилинаётган фойдали хизмат муддати ва тугатиш қиймати бухгалтерия ҳисобидаги баҳоларга тенгдир. 2015 йил биринчи ярим йиллик учун тўловлар жадвалига мувофиқ ҳолда 2015 йил 10 июлида амалга оширилган ва у ҳисоботда тўғри акс эттирилган. Ҳисобот даврининг охирига келиб ҳеч қандай ҳисоб-китоблар қилинмаган.

Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китоби

Кўрсаткичлар	Сатр коди	Сумма
Асосий воситалар, шу билан биргаликда молиявий ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситаларнинг ва солиқ солинадиган номоддий активларнинг ўртача йиллик қолдиқ қиймати - <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобига 1-илованинг 070-сатри</i>	010	
Солиқ солинадиган базанинг камайтирилиши - <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобига 4-илованинг 010-сатри</i>	020	
Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни ҳисоблаш учун солиқ солинадиган база (010-сатр – 020-сатр)	030	
Белгиланган солиқ ставкаси, %	040	
Тузатилган ставка, % - <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобига 6-илованинг 060-сатри</i>	050	
Солиқ суммаси (030-сатр х 040-сатр, ёки 050-сатр)	060	
Норматив муддатда тугалланмаган қурилиш объектининг ўртача йиллик қиймати – <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобига 1-илованинг 080-сатри</i>	070	

Солиқ ставкаси, %да	080	
Солиқ суммаси (070-сатр x 080-сатр)	090	
Белгиланган муддатда ишга туширилмаган ускунанинг ўртача йиллик қиймати – <i>Юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ҳисоб-китобида 1-илованинг 090-сатри</i>	100	
Солиқ ставкаси, %да	110	
Солиқ суммаси (100-сатр x 110-сатр)	120	
Бюджетга тўланадиган юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси (060-сатр + 090-сатр + 120-сатр)	130	
Ўтган ҳисобот даври учун ҳисоб-китоб бўйича ҳисобланган юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ суммаси	140	
Қўшимча тўлашга	150	
Камайтиришга	160	

Кейсни бажариш учун саволлар

1. Активлар асосий воситаларга тўғри киритилганлини аниқланг?
3. Асосий воситаларнинг бошланғич баҳоси тўғри шаклланганлигини текширинг?
4. Асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усуллари тўғри қўлланилганлигини текширинг?
5. Асосий воситаларга нисбатан танланган эскириш ҳисоблаш усуллари солиққа тортиладиган базага таъсири текширинг?
6. Асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш натижасида олинган молиявий натижа солиққа тортиладиган базага таъсирини кўрсатинг?
7. Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот тўғри шаклланганлигини текширинг?
8. Мол-мулк солиғини ҳисобланг?

“Юлдуз” масъулияти чекланган жамиятда мавжуд бўлган асосий воситалар 2015 йил 1 январ ҳолатида 2-жадвал

Кўрсаткичлар номи	мик-дори	фойдаланиш-га қабул қилинган сана	фойдали хизмат қилиш муддати	ишлаб чиқариш бирлик-лари	бошлан-ғич қиймати	туга-тиш қий-мати	эскириш ҳисоблаш усули	фойдала-ниш мақсади (жойи)
Бино								
Бино - ишлаб чиқариш мақсадларида	1	02.02.2012	30 йил		45000000	-	кумулятив усул	ишлаб чиқариш
Машина ва ускуналар								
дизель-генератор	1	02.02.2012	13 йил		1650000	49500	солиқ кодекси бўйича	ишлаб чиқариш
Комплекс қурилмалар	1	02.02.2012	13 йил		9000000	-	солиқ кодекси бўйича	ишлаб чиқариш
Компрессор машиналари ва ускуналари	3	02.02.2012	7 йил		13500000	270000	солиқ кодекси бўйича	ишлаб чиқариш
Мебел ва офис жиҳозлари								
1-мебеллар тўплами	1	02.02.2012	7 йил		800000	-	кумулятив усул	маъмурий
офис жиҳозлари	1	05.05.2013	7 йил		1600000	-	камайиб борувчи қолдиқ	маъмурий
2-мебеллар тўплами	1	16.08.2014	7 йил		1250000	-	кумулятив усул	маъмурий
Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси								
1-Компьютер Р-4	1	10.05.2012	5 йил	-	850000	-	камайиб борувчи қолдиқ	маъмурий
2-Компьютер Р-4	2	16.12.2014	5 йил	-	1000000	10000	солиқ кодекси бўйича	маъмурий
Ксерокс	1	15.04.2014	5 йил	-	1500000	15000	солиқ кодекси бўйича	маъмурий
Транспорт воситалари								
автомобил Нексия	1	19.08.2013	5 йил	-	16000000	320000	камайиб борувчи қолдиқ	маъмурий
юк автомашина - КАМАЗ	1	02.02.2012	7 йил	1200000 км	60750000	3037500	ишлаб чиқариш усули	ишлаб чиқариш
Бошқа асосий воситалар								
кутубхона фонди		02.02.2012			4000000		солиқ кодекси бўйича	маъмурий

Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот 2015 йил 1-январь ҳолатида

3-жадвал

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Бошланғич (қайта тиклаш) қиймати				Жамғарилган эскириш				Қолдиқ қиймати	
		йил бошига қолдиқ	келиб тушган	чиқиб кетган	йил Охирига Қолдиқ	йил бошига қолдиқ	келиб тушган	чиқиб кетган	йил охирига қолдиқ	йил бошига қолдиқ	йил охирига қолдиқ
Ер	10										
Ерни ободонлаштириш	20										
Узоқ муддатли ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситаларни ободонлаштириш	30										
Бино	40	45000000			45000000					45000000	45000000
Иншоат	50										
Узатиш мосламалари	60										
Машина ва ускуналар	70	51150000			51150000	6732302			6732302	44417698	44417698
Мебел ва офис жиҳозлари	80	3650000			3650000	1216199			1216199	2433801	2433801
Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси	90	4350000			4350000	637169			637169	3712831	3712831
Транспорт воситалари	100	60750000			60750000	10339350			10339350	50410650	50410650
Ишчи ҳайвонлар	110										
Маҳсулдор ҳайвонлар	120										
Кўп йиллик ўсимликлар	130										
Бошқа асосий воситалар	140	4000000			4000000					4000000	4000000
Консервация қилинган асосий воситалар	150										
Узоқ муддатли ижара (лизинг)га олинган асосий воситалар	160										
Жами асосий воситалар (010 сатрдан 160 сатргача)	170	168900000	0	0	168900000	18925020	0	0	18925020	149974980	149974980

Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот 2015 йил 31-декабрь ҳолатида

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Бошланғич (қайта тиклаш) қиймати				Жамғарилган эскириш				Қолдиқ қиймати	
		Йил бошига қолдиқ	Келиб тушган	чиқиб кетган	Йил охирига қолдиқ	Йил бошига қолдиқ	Келиб тушган	чиқиб кетган	Йил охирига қолдиқ	Йил бошига қолдиқ	Йил охирига қолдиқ
Ер	10										
Ерни ободонлаштириш	20										
Бино	40	45000000			45000000	8419345	2395161		10814506	36580655	34185494
Иншоат	50				0				0	0	0
Узатиш мосламалари	60				0				0	0	0
Машина ва ускуналар	70	51150000			51150000	6732302	2709231		9441533	44417698	41708467
Мебел ва офис жиҳозлари	80	3650000			3650000	1216199	839743		2055942	2433801	1594058
Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси	90	4350000			4350000	637169	542220	615399	563990	3712831	3786010
Транспорт воситалари	100	60750000			60750000	10339350	14644643		24983993	50410650	35766007
Узоқ муддатли ижара (лизинг)га олинган асосий воситалар	160		13907815		13907815		1390782		1390782	0	12517033
Жами асосий воситалар (010 сатрдан 160 сатргача)	170	164900000	13907815	0	178807815	27344365	22521780	615399	49250746	137555635	129557069

II. Тингловчилар учун услубий қўлланмалар

Муаммо:

Асосий воситаларнинг бошланғич қийматини тўғри шакллантириш, асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усуллари ва ҳисоб-китобларининг аниқлигини текшириш, асосий воситаларни қайта баҳолаш ҳамда ҳисобдан чиқаришни текшириш.

Вазифалар:

- Асосий воситаларни гуруҳлаштириш ва баҳолашни ўрганиб чиқиш.
- Асосий воситаларга ҳисоб сиёсати ва солиқ кодексига биноан эскириш ҳисоблаш усуллари ўрганиш ҳамда аниқлаш.
- Асосий воситаларга ҳисобланган эскириш суммасини харажатларга тўғри олиб борилганлигини текшириш.
- 2015 йил 31 декабр ҳолатида “Асосий воситалар ҳаракати тўғрисида”ги ҳисобот тўғри шаклланганлигини текшириш.
- Асосий воситаларга оид турли коэффицентларни ҳисоблаб чиқиш ва таҳлил қилиш, аудиторлик ҳисоботи ва хулосасида асосий воситалар аудитига доир фикрни шакллантириш.

Ечиш кетма-кетлиги

1. Берилган вазиятни ўрганиш ва масалани ечиш учун зарур маълумотларни аниқлаш? Кейсдаги ҳолатларни ойдинлаштириш: нима юз берапти?
2. Берилган вазиятни таҳлил қилинг, муаммони ечиш кетма-кетлигидан кўзланган мақсад баён қилинади.
3. Тавсия қилинган жадвалларни берилган маълумотлар асосида тўлдириб, хулоса беришга тайёрланади.
4. Охирги хулосалар берилади.

Вазиятни бажариш учун йўриқнома ва ёзма ишнинг баҳолаш мезонлари

номи	мазмуни	нати- жаси	Ёзма ишни баҳолаш кўрсаткичлари ва мезони	
1. Асосий воситаларнинг бошланғич қийматини шакллантириш.	Асосий воситаларнинг бошланғич қийматини шакллантириш тартиби баён қилиш		Аниқлик	2 балл
2. Асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усуллари аниқлаш.	Асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усуллари санаб бериш ва ҳисоб-китоб тартибини баён қилиш		Аниқлик	6 балл
3. Асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш ва молиявий натижаларни шакллантириш	Асосий воситаларни ҳисобдан чиқариш тартиби ва молиявий натижаларни шакллантириш кетма-кетлигини кўрсатиб бериш		Аниқлик	3 балл
4. Асосий воситаларга доир аудиторлик ҳисоботи	Аудит натижалари асосида асосли бошқарув қарорларини қабул қилиш.		Асосланганлик, холислик,	4 балл

Гуруҳларнинг ишлашини баҳолаш жадвали

Гуруҳ	Баҳолаш мезонлари	
	Презентация (мазмун, маъноси ва хулосаларнинг исботи учун) Аъло – 2 балл Яхши – 1,5 балл Қониқарли – 1 балл Қониқарсиз – 0,5	Муаммоли масаланинг ечими учун (тўғрилиги ва ечимнинг кетма-кетлиги учун) Аъло – 2 балл Яхши – 1,5 балл Қониқарли – 1 балл Қониқарсиз – 0,5 балл
1		
2		
3		
4		
5		

1. Узоқ муддатли активлар

Асосий воситалар ҳисоби

Асосий воситалар ҳисоби 5-БҲМС талабларига жавоб беради.

Асосий воситалар балансида ҳақиқатда амалга оширилган харажатлар қийматида акс эттирилади.

Шартномага биноан узоқ муддатли ижарага бино олинган - 13907.8 минг сўм, ижара 10 йил муддатга олинган, йиллик 10% ставкада, ҳар олти ойда 1116.0 минг сўм миқдорида асосий қарз ва фоиз тўлаб берилади.

1 январь 2015 йил ҳолатида асосий воситалар қайта баҳоланмаган.

Асосий воситаларга эскириш ҳисоб сиёсатида биноан амалга оширилган. Ҳисобланган эскириш суммаси айрим асосий воситаларга нисбатан нотўғри ҳисобланган ва харажатлар сметида нотўғри акс эттирилган.

Асосий воситалар номи	Мижоз маълумоти бўйича	Аудит маълумоти бўйича	Фарқ
Бино - ишлаб чиқариш мақсадларида	1395.2	2621.0	-1225.8
Дизель -генератор	126.9	123.1	+3.8
Комплекс қурилмалар	692.3	692.3	-
Компрессор машиналари ва ускуналари	1890.0	1890.0	-
1-мебеллар тўплами	114.3	116.7	-2.4
Офис жиҳозлари	267.9	272.2	-4.3
2-мебеллар тўплами	457.6	301.3	+156.3
1-Компьютер Р-4	-	115.6	-115.6
2-Компьютер Р-4	198.0	181.5	+16.5
Ксерокс	297.0	297.0	-
Автомобил Нексия	6400.0	3456.0	+2944.0
Юк автомашина - КАМАЗ	8244.6	7213.5	+1031.1
Кутубхона фонди	-	-	-
Ижарага олинган бино	1390.8	1261.3	+129.5

Жадвалга биноан жами (4281.2-1348.1) = 2933.1 минг сўм миқдорида эскириш харажатлари кўпайтириб кўрсатилган.

Тавсия: асосий воситаларга эскириш ҳисоблаш усулларидаги ҳисоб-китобларни қайта кўриб чиқиш;

Асосий воситаларга ҳисобланган эскириш суммасини харажатлар сметида тўғри олиб бориш учун 21-БҲМСга амал қилиш;

1 январь 2015 йил ҳолатида асосий воситалар қайта баҳолан.

**Асосий воситалар ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот компиляцияси
2015 йил 31-декабрь ҳолатида**

5-жадвал

Кўрсаткичлар номи	Сатр коди	Бошланғич (қайта тиклаш) қиймати				Жамғарилган эскириш				Қолдиқ қиймати	
		йил бошига қолдиқ	келиб тушган	чиқиб кетган	йил охирига қолдиқ	йил бошига қолдиқ	келиб тушган	чиқиб кетган	йил охирига қолдиқ	йил бошига қолдиқ	йил охирига қолдиқ
Ер	10										
Ерни ободонлаштириш	20										
Узоқ муддатли ижара (лизинг) шартномаси бўйича олинган асосий воситаларни ободонлаштириш	30										
Бино	40	45000000			45000000	8419345	2620967		11040312	36580655	33959688
Иншоат	50										
Узатиш мосламалари	60										
Машина ва ускуналар	70	51150000			51150000	6732302	2705423		9437725	44417698	41712275
Мебел ва офис жиҳозлари	80	3650000			3650000	1216199	690224	730999	1175424	2433801	2474576
Компьютер жиҳозлари ва ҳисоблаш техникаси	90	4350000			4350000	637169	594100		1231269	3712831	3118731
Транспорт воситалари	100	60750000			60750000	10339350	10669500		21008850	50410650	39741150
Узоқ муддатли ижара (лизинг)га олинган асосий воситалар	160		13907815		13907815		1261333		1261333		12646482
Жами асосий воситалар (010 сатрдан 160 сатргача)	170	164900000	13907815		178807815	27344365	18541547	730999	45154913	137555635	133652902
Шундан:											
Ишлаб чиқариш	171	69150000			96150000	15151647	5326390		20478037	80998353	75671963
Ноишлаб чиқариш	172	95750000	13907815		82657815	12192718	13215157	730999	24676876	56557282	57980939
МАЪЛУМОТ УЧУН:											
Йил давомида сотиб олинган асосий воситалар, жами (сатр 181+182+183)	180		13907815								
ўз мабалағлари ҳисобига	181										
банк кредити ҳисобига	182										
бошқа қарзга олинган маблағлар ҳисобига	183		13907815								
Тугалланмаган қурилиш	190										

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1. Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Мустақил иш – мавжуд матн ёки бир қанча матнларни изоҳловчи шаклларида бири саналади. Шу боисдан, конспектдан фарқли ўлароқ, мустақил иш янги, муаллиф матн саналади. Ушбу ҳолатда янгилик, янгича тақдим этиш, материалларни тартиблаштириш, ҳар хил нуктаи назарларни ўзаро солиштиришда алоҳида муаллифлик ёндашуви тушунилади.

Мустақил иш - ҳар хил нуктаи назарларни ўзаро солиштириш ва таҳлил қилиш кўникмасига эга бўлишни талаб этадиган бир ёки бир қанча манбаларни ўзида мужассам этадиган ғояларни қисқача ёзма кўринишидаги тақдимотидир.

Мустақил ишнинг турлари ва тизими:

1. Ифодаланиш тўлиқлигича кўра:

- а) информатив (рефератлар – конспектлар);
- б) индикатив (рефератлар –резюме (қисқача мазмун)

2. Мустақил иш таркиби:

А) библиографик қайд этилиши:

- Ф.И.Ш.нинг номи;
- чоп этилган манзили;
- нашриёт, йил;
- саҳифалар сони.

Б) Мустақил иш матни:

- мавзу, муаммо, мустақил иш қилинадиган иш предмети, мақсади ва мазмуни;
- тадқиқот усуллари;
- аниқ натижалари;
- муаллиф хулосаси;
- иш натижаларини қўланиш соҳаси.

Ўқув фани бўйича мустақил иш тайёрлаш қуйидаги вазифаларни ҳал этишни назарда тутди:

- Ўқув предмети долзарб назарий масалалари бўйича билимларини чуқурлаштириш, талаба томонидан мавзуга ушбу олинган назарий билимларни ижодий кўникмасини ҳосил қилиш;

- Танланган касбий соҳада хориж тажрибаларини, мавжуд шароитларда уларни амалий жиҳатдан қўллаш имкониятлари ва муаммоларини ўзлаштириш;

- Танланган мавзу бўйича ҳар хил адабий манбаларни (монография, даврий нашрлардаги илмий мақолалар ва шу кабилар) ўрганиш қобилятини такомиллаштириш ва улар натижалари асосида танқидий ёндашган тарзда мустақил, ҳамда билимдон ҳолда материални ифода этиш, ишончли хулоса ва таклифлар қилиш;

- Ёзма кўринишдаги ишларни тўғри расмийлаштириш кўникмаларни ривожлантиришдир.

“Солиққа тортишнинг долзарб масалалари” модулидан мустақил таълимни ташкил этишда қуйидаги шакллардан фойдаланилади: айрим назарий мавзуларни ўқув адабиётлари ёрдамида ўзлаштириш; амалий машғулотлар учун топширилган мавзуни ахборот ресурс манбаларидан фойдаланган, расмий солиққа оид маълумотларини тўплаган ҳолда бажариш.

Тингловчи мустақил ишни ташкил этишининг мазмуни “Солиққа тортишнинг долзарб масалалари” модулининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларга асосланиб тайёрланиши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

2. Мустақил таълим мавзулари

1. Ўзбекистонда солиқ-бюджет тизимидаги ислохотлар натижаларини таҳлил қилиш;
2. Иқтисодий назариялар ва концепцияларда солиқ муносабатларини оптималлаштириш масалалари;
3. Солиқлар воситасида иқтисодиётни тартиблаш механизмидан самарали фойдаланиш орқали солиқ муносабатларини оптималлаштириш;
4. Ўзбекистон Республикасида солиқ сиёсатини юритишнинг ўзига хос хусусиятлари;
5. Солиқ муносабатларини оптималлаштиришда солиқ юқини мувофиқлаштириш масалалари;
6. Солиқ имтиёзларидан самарали фойдаланишни такомиллаштириш масалалари;
7. Солиқларни ҳисоблаш ва тўлаш тартибини такомиллаштириш масалалари;
8. Солиқ муносабатларини оптималлаштиришда солиқ қонунчилигини мувофиқлаштириш масалаларининг аҳамияти;
9. Солиқ базасини аниқлаш ва унинг шаклланишидаги муаммолар ҳамда ечимлар;
10. Солиқ базасини аниқлашни оптималлаштириш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш;
11. Ўзбекистон Республикасида солиқ базасини аниқлашга оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни мустақил ўрганиш;
12. Тараққиётнинг янги босқичида солиқ органларининг ҳуқуқий негизлари такомиллаштириш;
13. Солиқ ставкаларининг бюджет даромадлари ва солиқ тўловчилар фаолиятига таъсирини ўрганиш;
14. “Ўзбекистон Республикасининг 2018 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорини мустақил ўрганиш;
15. Ўзбекистон миллий солиқ тизимининг амалдаги ҳолати таҳлили ва мавжуд солиқларни ҳисоблаш усулларини таҳлил қилиш;
16. Солиқ тизимида солиқ имтиёзларининг самараси бўйича таҳлиллар олиб бориш;
17. Солиқ имтиёзларининг ижобий ва салбий жиҳатларини ўрганиш;
18. Солиқ тўловчилар зиммасидаги солиқ юқини камайтириш масалалари;
19. Солиқ юқини ҳисоблашнинг методологиясини такомиллаштиришга оид илмий назарий қарашларни ўрганиб чиқиш;
20. Солиқлар ҳақида илмий қарашлар ва назарияларнинг талқини;
21. Солиқларга оид иқтисодий назарияларни мустақил ўрганиш;
22. Солиқларнинг тартибловчилик ролини мустақил ўрганиш;
23. Тараққиётнинг янги босқичи шароитида иқтисодиётни тартиблашда солиқ тизимининг таъсирини мустақил ўрганиш.

VII. ГЛОССАРИЙ

Атаманинг инглиз тилидаги номланиши	Атаманинг рус тилидаги номланиши	Атаманинг ўзбек тилидаги номланиши	Атаманинг маъноси
Excise tax	Акцизный налог	Акциз солиғи	бу ишлаб чиқариш корхоналарида яратилган ёки экспорт ва импорт қилинган баъзи акцизности товарлар қийматининг бир қисмини мажбурий бюджетга ундиришдир
Budgetary subsidy	Бюджетная дотация	Бюджет дотацияси	ўз даромадлари ва бюджетни тартибга солувчи бошқа маблағлар йетишмаган тақдирда қуйи бюджетнинг харажатлари билан даромадлари ўртасидаги фарқни қоплаш учун юқори бюджетдан қуйи бюджетга қайтармаслик шарти билан ажратиладиган пул маблағлари
Budgetary surplus	Бюджетный профицит	Бюджет профицити	муайян даврда бюджет даромадларининг бюджет харажатларидан ортиқ бўлган суммаси
Budgetary crisis	Бюджетный кризис	Бюджет тақчиллиги	муайян даврда бюджет харажатларининг бюджет даромадларидан ортиқ бўлган суммаси
Budgetary transfers	Бюджетный трансферт	Бюджет трансферти	бюджетдан юридик ёки жисмоний шахсга бевосита ёхуд ваколатли орган орқали ажратиладиган қайтарилмайдиган пул маблағлари
"Perma- nent establishment"	«Постоянное учреждение»	«Доимий муассаса» тушунчаси	солиққа тортиш мақсадида Ўзбекистон ҳудудида даромад олиш учун фаолият кўрсатаётган ҳар қандай жой ҳамда ҳар қандай ташкилот ёки ваколатли функцияни бажараётган юридик шахсдир. Бу тушунча ўз ичига: бошқарув ўрни, бўлим, офис, идора, фабрика, устахона, шахта, нефт ёки газ қузури, тош қазилма ёки ҳар қандай фойдали қазилмалар қазиб олувчи жойларни олади
Corporate tax	Налог прибыль на корпораций	Корпорациялар- нинг фойда солиғи	бу юридик шахсларнинг, асосан акциядорлик жамиятининг барча фаолиятидан олган фойдасининг бир қисмини бюджетга мажбурий тўлови ҳисобланади. Бу йерда солиқ тўловчилар солиққа тортиш мақсадида корхоналар,

			ташкilotлар, бирлашмалар шу жумладан уларнинг мустақил шахобчалари ўзининг ихтиёридаги мулки бўлиб, ўз мажбуриятларини шу мулклар билан қайтара оладиган, банкда ҳисоб рақамига ега бўлган ва мустақил бухгалтерия баланси бўлган корхона ва ташкilotлардир
Value added tax	Налог на добавленную стоимость	Қўшилган қиймат солиғи	бу корхона, ташкilot ва бирлашмаларда янги яратилган (қўшилган) қийматнинг бир қисмини бюджетга мажбуран олишдир
Non-residents	Нерезиденты	Норезидентлар	Ўзбекистон ҳудудида ташкilot етилмаган ёки бош корхонаси Ўзбекистонда жойлашмаган юридик шахслардир. Норезидентлар фақат Ўзбекистон ҳудудида олган даромадларидан солиқ тўлайдилар
Residents	Резиденты	Резидентлар	Ўзбекистон ҳудудида ташкilot етилган ва рўйхатдан ўтган юридик шахслар ёки бош корхонаси Ўзбекистонда жойлашган бўлиб, Ўзбекистондан ташқарида рўйхатдан ўтган юридик шахслардир. Резидентлар Ўзбекистон ҳудудида ҳамда чет елда олган даромадларидан солиқ тўловчилар ҳисобланади
Royalty	Роялты	Роялти	бу интеллектуал мулклардан келган даромадлардир. Интеллектуал мулкларга янгилик яратилганлиги тўғрисидаги патент, лицензия, товар белгиси ва бошқалар кирди
Tax penalties	Налоговые санкции	Солиқ санкциялари	бу интизомсиз солиқ тўловчиларга нисбатан солиқ қонунчилиги бузилганда бериладиган жазолардир. Улар уч хил бўлади: маъмурий, молиявий ва жиноий.
Taxpayer identification number	Идентификационный номер налогоплательщика (ИНН)	Солиқ тўловчиларнинг идентификацион рақами (СТИР)	солиқ тўловчининг солиқ идораларидан рўйхатдан ўтганлигини кўрсатувчи далилдир. Бу рақам солиқ тўловчининг тегишли ҳисобот ва ҳисобларини, бошқа ҳужжатларини тез топишда ёрдам берувчи сондир

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. – Т.: Адолат, 2018 й.
2. Мирзиёв Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг ҳисобот йил яқунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 18 июлдаги ПФ-5116 сонли Фармони
6. Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишни янада такомиллаштириш тўғрисида Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 августдаги 677-сон қарори
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ”Солиқ маъмуриятчилигини тубдан такомиллаштириш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг йиғилувчанлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2017 йил 1 августдаги ПҚ-3168 сонли Қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси 2017 йил 22 декабрь <http://xs.uz/>
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 29 dekabrdaqi “O‘zbekiston Respublikasining 2018 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to‘g‘risida”gi PQ-3454-son qarori
10. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 29 dekabrdaqi “Soliq va byudjet siyosatining 2018 yilga mo‘ljallangan asosiy yo‘nalishlari qabul qilinganligi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-454-son qonuni
11. O‘zbekiston Respublikasining 2017 yil 30 dekabrdaqi “Soliq ma‘muriyatchiligi takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-455-son qonuni
12. O‘zbekiston Respublikasining 2018 yil 3 yanvardaqi “Ayrim davlat organlari faoliyati takomillashtirilishi, shuningdek fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini himoya qilish kafolatlarini ta‘minlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar qabul qilinishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim

qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”gi O‘RQ-456-son qonuni

II. Махсус адабиётлар.

1. Темур тузуклари. –Т.: «Чўлпон», 1991. – 98 б.
2. Ўлмасов А., Шарифхўжаев М. Иқтисодиёт назарияси. Т.: “Меҳнат”, 1995 й. – 377 б.
3. Яхёев Қ.А. Солиққа тортиш назарияси ва амалиёти. –Т.: Фан ва технологиялар маркази, 2003. – 247 б.
4. А.Ваҳобов, А.Жўраев. Солиқлар ва солиққа тортиш: Дарслик. – Т.: “Шарк” нашриёти – 2009. –400 бет.
5. Пансков В.П., Князев В.Г. Налоги и налогообложения. –М.: МЦФЭР, 2003. –с. 59.
6. Мальмигин И. Налоги как элементы финанса. М.: перевод с англ. 1997 г. стр. 69
7. Рикардо Д. Сочинения т. I. Начало политической экономики и налогового обложения. Пер. с англ. - М.: «Госполитиздат», с.360.
8. Пепеляев С.Г. Основы налогового права. М.: 1995, 24-бет
9. Черник Д.Г. Налоги в рыночной экономике. «Финансы», 1992, №3 с. 19.
10. Олимжонов. О. Бозор иқтисодиётига ўтиш даврида солиқ сиёсати. «Ҳаёт ва иқтисод», 1992.

III. Интернет сайтлари

1. www.gov.uz – Ўзбекистон Республикаси ҳукумат портали.
2. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
3. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси расмий сайти.
4. www.mf.uz – Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги сайти.
5. <https://soliq.uz/> Ўзбекистон Республикаси Солиқ қўмитаси сайти.
6. www.lex.uz – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
7. www.minesonotm.uz – Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги сайти.